

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΠΡΟΤΕΣΤΑΝΤΙΚΑ ΙΕΡΑΠΟΣΤΟΛΙΚΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΣΤΟ
ΑΡΓΟΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΡΕΟΠΟΛΗ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ ΚΑΤΑ ΤΗ
ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΜΕΤΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗΣ
ΔΕΚΑΕΤΙΑΣ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ ΜΑΥΡΟΓΙΑΝΝΕΑ

ΕΠΟΠΤΕΣ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ
ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΣΜΥΡΝΑΙΟΣ
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΧΑΝΙΩΤΑΚΗΣ
ΒΟΛΟΣ 2016

Στην οικογένειά μου...

Εξώφυλλο

Ιεραποστολικό σχολείο της προτεσταντικής εταιρείας *Church Missionary Society* (C.M.S.) στην περιοχή Γιούκον του Καναδά.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	5
1. Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΠΡΟΤΕΣΤΑΝΤΙΚΩΝ ΙΕΡΑΠΟΣΤΟΛΩΝ.....	9
2. ΟΙ ΠΡΟΤΕΣΤΑΝΤΙΚΕΣ ΙΕΡΑΠΟΣΤΟΛΕΣ ΣΤΟ ΧΩΡΟ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΕΣΟΓΕΙΟΥ.....	17
3. Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ Α.Β.Σ.Ε.Μ. ...	37
4. ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΙΩΝΑ ΚΙΝΓΚ.....	41
5. ΤΑ ΠΡΟΤΕΣΤΑΝΤΙΚΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΤΟΥ ΑΡΓΟΥΣ.....	51
6. ΤΑ ΠΡΟΤΕΣΤΑΝΤΙΚΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΤΗΣ ΑΡΕΟΠΟΛΗΣ.....	75
ΕΠΙΛΟΓΟΣ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	89
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	91

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Από τα μέσα, περίπου, των σπουδών μου, άρχισα να προβληματίζομαι βαθύτερα αναφορικά με την παιδαγωγική πράξη. Σκεφτόμουν ότι η διδασκαλία δε μπορεί παρά να είναι αποτέλεσμα της ζύμωσης ποικίλων κοινωνικών, πολιτικών, πολιτισμικών, ψυχολογικών, επιστημονικών αλλά και άλλων επιρροών που συνοδεύουν την ανθρώπινη ύπαρξη μέσα στο χώρο και το χρόνο. Αναρωτιόμουν παράλληλα αναφορικά με τον σκοπό του σχολείου· άραγε είναι απλά ο αποθησαυρισμός γνώσεων και η τεχνολογική κατάρτιση των νέων ανθρώπων ή μήπως η δημιουργία μιας κριτικά σκεπτόμενης και πολύπλευρης προσωπικότητας; Πρόκειται για ερωτήματα που θα εξακολουθούν για αρκετό ακόμη διάστημα να με προβληματίζουν. Ταυτόχρονα το ενδιαφέρον μου μαγνητίστηκε από διάφορα ζητήματα ιστορίας υπό το πρίσμα του συσχετισμού κοινωνικοπολιτικών γεγονότων, επιστημονικών ανακαλύψεων, θεολογικών αρχών, φιλοσοφικών και καλλιτεχνικών ρευμάτων. Πρώτη απόπειρα μιας κάπως πιο μεθοδικής προσέγγισης θέματος αποτελεί και η παρούσα εργασία. Το θέμα της επικεντρώνεται στην παιδαγωγική δραστηριότητα που ανέπτυξαν οι προτεστάντες μισιονάριοι κατά τον 19^ο αιώνα στην Ελλάδα. Η χώρα αμέσως μετά τον Εθνικοαπελευθερωτικό Αγώνα του '21 γίνεται δέκτης ποικίλων επιδράσεων κι επιρροών από ξένα κέντρα κι οργανώσεις, φορείς των πολιτικών, ηθικών, θεολογικών και καλλιτεχνικών ρευμάτων που αναπτύχθηκαν στη Δύση κατά την περίοδο των Νέων Χρόνων. Οι κρίσεις που προκαλούνται στα αντίστοιχα πολιτικά, κοινωνικά και θεολογικά επίπεδα της ζωής των Νεοελλήνων, με οδήγησαν στην επιλογή του συγκεκριμένου θέματος. Αυτό είναι το γενικό πλαίσιο μέσα στο οποίο βαδίζει η εργασία και στο οποίο θα κινηθούμε πιο εξειδικευμένα στη συνέχεια αναζητώντας τα ίχνη των μισιοναρίων, τη δράση τους αλλά και τις αντιδράσεις με τις οποίες ήρθαν αντιμέτωποι. Στους ιδιαίτερα σημαντικούς συσχετισμούς τόσο σε πολιτικό, θεολογικό όσο και σε φιλοσοφικό επίπεδο δεν υπάρχουν εκτενείς επισημάνσεις παρά συνοπτικές αναφορές κατά τη περιγραφή των γεγονότων· διατηρώ την ελπίδα ότι θα επανέλθω κάποτε πιο επαρκώς.

Η εργασία απαρτίζεται από έξι κεφάλαια και στη συνέχεια επιχειρείται μια συνοπτική επισκόπηση τους. Αρχικά τα τέσσερα πρώτα αναφέρονται σε γενικό πλαίσιο στην ιστορία των προτεσταντών ιεραποστολών, στην εμφάνισή τους στο

χώρο της Ανατολικής Μεσογείου και στην ιστορία ενός από τους σημαντικότερους ιεραποστόλους στον Ελλαδικό χώρο, τον Ιωνά Κινγκ. Στα τελευταία δύο κεφάλαια της εργασίας ερευνάται η λειτουργία των προτεσταντικών εκπαιδευτηρίων που συστάθηκαν στην Πελοπόννησο και συγκεκριμένα στο Άργος και την Αρεόπολη της Μάνης από την αμερικανική μισιοναρική εταιρεία A.B.C.F.M.

Το Πρώτο κεφάλαιο της εργασίας παρουσιάζει την ιστορία των προτεσταντικών αποστολών. Η ιεραποστολική δραστηριότητα των μισιοναρίων ήταν καρπός ποικίλων πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών προεκτάσεων στην Ευρώπη και την Αμερική. Ο 18^{ος} αιώνας υπήρξε καταλυτικός για το «Κίνημα των Ευαγγελικών». Παράλληλα σημαντικό ρόλο διαδραμάτισαν οι τρεις μεγάλες επαναστάσεις, η Γαλλική, η Βιομηχανική και η Αμερικανική ενώ καθοριστική υπήρξε η επιρροή του Διαφωτισμού. Οι προτεστάντες πίστευαν ακράδαντα ότι τους είχε ανατεθεί μια «υψηλή» αποστολή σύμφωνα με την οποία ήταν υποχρεωμένοι να κηρύξουν το Λόγο του Ευαγγελίου στα πέρατα της οικουμένης. Εκείνη την περίοδο δημιουργούνται οι πρώτες προτεσταντικές εταιρείες με κύριο σκοπό τους την οργάνωση ιεραποστολών που θα προσηλύτιζαν τα έθνη. Η σύσταση σχολείων, η διανομή θρησκευτικών βιβλίων και φυλλαδίων, το κήρυγμα αλλά και το αξιοσημείωτο φιλανθρωπικό έργο συνιστούν προσπάθειες των ευαγγελικών για την επίτευξη τους στόχους.

Το Δεύτερο κεφάλαιο επικεντρώνεται στις προτεσταντικές ιεραποστολές στη Λεκάνη της Ανατολικής Μεσογείου. Η ανάγκη διαφωτισμού των Ανατολικών Εκκλησιών καθώς και η διασφάλιση της διόδου προς τις Ινδίες εκ μέρους των Άγγλων έστρεψαν το ενδιαφέρον των μισιοναρίων στην περιοχή. Σημαντικό κέντρο των ιεραποστολών υπήρξε το νησί της Μάλτας εξαιτίας τόσο της γεωγραφικής του θέσης όσο και του ήπιου κλίματός του. Οι εταιρείες ιδρύουν μισιοναρικούς σταθμούς στην Παλαιστίνη, την Αίγυπτο, την Ελλάδα και σε περιοχές της Μικράς Ασίας. Στο κεφάλαιο αναφέρεται και η παρουσία των προτεσταντών στο Ελληνικό κράτος. Με την άφιξη του Καποδίστρια καταφθάνουν και οι πρώτες ιεραποστολές, από αμερικάνικες αλλά και βρετανικές εταιρείες, ενώ κατά τη διάρκεια παραμονής τους στη χώρα θα συσταθούν προτεσταντικοί σταθμοί στην Αθήνα, το Άργος, την Αρεόπολη, τη Χίο, την Κύπρο, την Τήνο, τον Πόρο, την Κεφαλονιά, την Κέρκυρα, τα Κύθηρα, τη Ζάκυνθο, την Ιθάκη και την Κρήτη. Οι δράσεις των ιεραποστόλων

περιελάμβανα ίδρυση σχολείων και τυπογραφείων καθώς και διανομή βιβλίων και θρησκευτικών φυλλαδίων.

Το Τρίτο κεφάλαιο διαπραγματεύεται την ιστορία μιας από τις σημαντικότερες αμερικάνικες εταιρείες. Πρόκειται για την American Board of Commissioners for Foreign Missions (A.B.C.F.M.). Η εταιρεία ιδρύεται το 1810 με κύριο στόχο τη διάδοση του Ευαγγελίου στους ειδωλολάτρες. Η ιεραποστολική της δραστηριότητα θα ξεκινήσει το 1812 και θα τερματιστεί το 1931. Ο πρώτος σταθμός θα δημιουργηθεί στις Ινδίες ενώ αργότερα η εταιρεία θα επεκτείνει την επιρροή της στην Αφρική, τα νησιά του Ειρηνικού, σε άλλα μέρη της Ασίας και την Ευρώπη. Ειδική αναφορά γίνεται για τη δράση της A.B.C.F.M. στη Λεκάνη της Ανατολικής Μεσογείου, που αποτελούσε κομβικό γεωγραφικό σημείο για τη σύναψη εμπορικών συμφωνιών μεταξύ Δύσης και Ανατολής. Η εταιρεία επικεντρώνεται στη δημιουργία μισιοναρικών σταθμών στην περιοχή και τελικά οργανώνονται ιεραποστολές για τον εκπροτεσταντισμό των Αρμενίων, των Ελλήνων, των Νεστοριανών κ.α. Συγκεκριμένα πρόκειται για τις εξής αποστολές : Palestine Mission, Syrian Mission, Mission to Greece, Armenian Mission και Nestorian Mission.

Στο Τέταρτο κεφάλαιο επιχειρείται μια συνολική επισκόπηση της ζωής του Ιωνά Κινγκ, ιεραπόστολου της A.B.C.F.M. που δραστηριοποιήθηκε στην Ελλάδα. Ο Κινγκ γεννήθηκε το 1792 στη Μασσαχουσέτη ενώ από το 1829 μέχρι το θάνατό του, το 1869, θα μείνει στην Ελλάδα. Αρχικά η εκπαιδευτική του δράση ξεκίνησε στο νησί της Τήνου με τη σύσταση σχολείου θηλέων ενώ αργότερα ο ίδιος μεταφέρθηκε στην Αθήνα προβλέποντας ορθά ότι η πόλη έμελε να διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στον πνευματικό και διοικητικό τομέα. Εκεί θα ιδρύσει αλληλοδιδασκτικά σχολεία αλλά και ένα Γυμνάσιο. Ο ιεραπόστολος ήρθε αρκετές φορές αντιμέτωπος με την Ορθόδοξη Εκκλησία εξαιτίας των θρησκευτικών βιβλίων του και της εν γένει προσηλυτιστικής δράσης του. Οι δικαστικές διώξεις διήρκεσαν σχεδόν δέκα χρόνια, από το 1845 έως το 1852. Ο Ιωνάς Κινγκ ήταν μια ισχυρή προσωπικότητα με επιμονή και ιδιαίτερη προσήλωση στο έργο που του είχε ανατεθεί. Εν τέλει όμως οι προσπάθειές του εμποδίστηκαν από την έντονη παρέμβαση της Ελλαδικής Εκκλησίας.

Στο Πέμπτο κεφάλαιο της εργασίας σκιαγραφείται η πορεία λειτουργίας των προτεσταντικών σχολείων του Άργους. Η σύστασή τους οφείλεται στον Αμερικάνο

ιεραπόστολο απεσταλμένο της A.B.C.F.M. Ιλία Ριγκς και στη σύζυγό του Μάρθα. Το πρώτο σχολείο του σταθμού (αλληλοδιδασκτικό σχολείο θηλέων) ιδρύεται το 1834, ενώ αργότερα θα ακολουθήσουν ένα ακόμα αλληλοδιδασκτικό εκπαιδευτήριο θηλέων, ένα «Ανώτερο τμήμα» (είδος Υποδιδασκαλείου) καθώς και ένα νηπιαγωγείο. Στα τέλη του 1836 η ιεραποστολή του Άργους ενισχύεται σημαντικά από την άφιξη ενός ακόμη μισιονάριου. Πρόκειται για τον Νάθαν Μπέντζαμιν ο οποίος θα μείνει μαζί με τον Ριγκς στην πόλη συνδράμοντας με το έργο του στις προσπάθειες του ιεραποστόλου. Τα σχολεία θα τερματίσουν τη λειτουργία τους το 1838. Οι λόγοι, όπως θα επισημανθεί αργότερα, που ανάγκασαν την εταιρεία να λάβει αυτή την απόφαση ήταν κοινωνικοί αφού ο τοπικός πληθυσμός φάνηκε να αντιδρά αρνητικά στις προσηλυτιστικές βλέψεις των ιερωμένων.

Τέλος, το έκτο κεφάλαιο αναφέρεται στον ιεραποστολικό σταθμό της Αρεόπολης Μάνης. Οι ιεραπόστολοι της A.B.C.F.M. Χιούστον και Λέιμπερν κλήθηκαν το 1836 από τον Μανιάτη Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη να μεταφερθούν στην περιοχή προκειμένου να ιδρύσουν σχολεία. Πράγματι το 1837 δημιουργείται το πρώτο προτεσταντικό σχολείο στην Αρεόπολη (πρόκειται για ένα Ανώτερο-Ελληνικό σχολείο). Δύο χρόνια αργότερα, οι μισιονάριοι προχωρούν στη σύσταση ενός Λανκαστεριανού σχολείου αρρένων (πρόκειται για αλληλοδιδασκτικό εκπαιδευτήριο). Δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στο μάθημα της κατήχησης ενώ κάθε Κυριακή οι μαθητές προαιρετικά παρακολουθούν την ανάλυση χωρίων του Ευαγγελίου. Ο σταθμός της Αρεόπολης φάνηκε προς στιγμήν, παρά τις δυσκολίες που εμφανίζονταν κατά διαστήματα, ότι είχε αρκετά καλές προδιαγραφές για να συνεχίσει δυναμικά. Ωστόσο η επιμονή της Ελληνικής Κυβέρνησης το μάθημα της κατήχησης να διδάσκεται από ορθόδοξο ιερωμένο αλλά και η σθεναρή άρνηση των δύο ιεραποστόλων να συμμορφωθούν με τη συγκεκριμένη επιταγή, οδήγησε στο κλείσιμο των προτεσταντικών εκπαιδευτηρίων της Αρεόπολης. Η απόφαση λήφθηκε από τους Χιούστον και Λέιμπερν.

Αισθάνομαι την ανάγκη να ευχαριστήσω προσωπικά τον καθηγητή μου Αντώνιο Σμυρναίο που υπήρξε σημαντικός αρωγός καθ' όλη τη διάρκεια εκπόνησης της διπλωματικής μου εργασίας τόσο με την επιστημονική όσο και με την ηθική στήριξη του στην προσπάθεια που κατέβαλλα. Παράλληλα ευχαριστίες απευθύνω και στον κύριο Νικόλαο Χανιωτάκη για την πολύτιμη καθοδήγησή του.

Η Ιστορία των προτεσταντικών ιεραποστολών

Η προτεσταντική ιεραποστολική δραστηριότητα άρχισε να κάνει την εμφάνισή της περίπου το 18^ο αιώνα. Θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως καρπός ποικίλων οικονομικών, γεωπολιτικών, θρησκευτικών και κοινωνικών προεκτάσεων στις κοιτίδες του προτεσταντικού κόσμου, Βόρειο-Κεντρική Ευρώπη και Αμερική. Η προσέγγιση των μη-δυτικών κοινωνιών δεν ήταν πάντοτε εύκολο έργο για τους μισιονάριους. Δεν ήταν λίγες οι περιπτώσεις στις οποίες το σύμπλεγμα θρησκείας, πολιτισμού και κοινωνίας ήταν αρκετά ισχυρό, δυσχεραίνοντας σε μεγάλο βαθμό τη διείσδυση του προτεσταντικού δόγματος. Παρόλα αυτά οι προτεσταντικές ιεραποστολές κατόρθωσαν να εξαπλωθούν και στις πέντε ηπείρους. Αξίζει να γίνει αναφορά στο ιστορικό πλαίσιο που περιέβαλε το προτεσταντικό κίνημα καθώς και στις αιτίες που του έδωσαν ώθηση.

Για τους πρωτεργάτες του προτεσταντικού δόγματος οι έννοιες της ιεραποστολής και του προσηλυτισμού φάνταζαν αδιανόητες και αποκρουστικές εξαιτίας της ταύτισης τους με το ρωμαιοκαθολικισμό που τόσο εχθρεύονταν. Έτσι για παραπάνω από δύο αιώνες η Μεταρρύθμιση προτιμούσε να αποκτήσει ισχυρά θρησκευτικά ερείσματα στις προτεσταντικές χώρες παρά να προχωρήσει στην οργάνωση ιεραποστολών. Ο 18^{ος} αιώνας διαδραμάτισε καταλυτικό ρόλο στην άνθιση του προτεσταντικού κινήματος. Οι τρεις μεγάλες επαναστάσεις, η Βιομηχανική, η Γαλλική και η Αμερικανική, συνέδραμαν η κάθε μια με διαφορετικό τρόπο στην ενίσχυση του δόγματος έναντι του ρωμαιοκαθολικισμού και στην ανάγκη εξάπλωσής του πέρα από τα σύνορα των τότε προτεσταντικών χωρών. Η Βιομηχανική επανάσταση που διαδραματίστηκε στον Αγγλοσαξονικό χώρο στα μέσα του 18^{ου} αιώνα ενίσχυσε σε μεγάλο βαθμό τη βιομηχανία και το εμπόριο. Η «Επανάσταση του ατμού», όπως ονομάστηκε, προσέδωσε ιδιαίτερη ισχύ στην αστική τάξη, η οποία άρχισε να πλεονεκτεί σημαντικά έναντι των φεουδαρχών και των ευγενών. Η βιομηχανία δεν ήταν δυνατόν να βασιστεί σε μια εξουσία του αίματος αλλά στην εμπορική ευστροφία του βιομήχανου. Επομένως η αστική τάξη άρχισε σε σημαντικό βαθμό να επικρατεί. Λίγο αργότερα το ξέσπασμα της Γαλλικής Επανάστασης διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση των πολιτικών και κοινωνικών πραγμάτων στην Ευρώπη. Η ανατροπή της κυρίαρχης τάξης των ευγενών και η

επικράτηση της αστικής τάξης αποτέλεσε πρωτοφανές φαινόμενο για τον Δυτικό κόσμο. Η δυναμική παρουσία της αστικής τάξης προϋπέθετε θεσμική, πολιτική, κοινωνική αλλά και θρησκευτική ελευθερία που θα επέτρεπαν στον επιχειρηματία να κινείται με άνεση στον επαγγελματικό χώρο. Εμπόδια σε αυτή τη προσπάθεια εμφανίζονταν όχι μόνο οι ευγενείς αλλά και το πρωτείο του Πάπα. Καταλυτική λοιπόν ήταν η επίδραση του Διαφωτισμού που οδήγησε στην αποδέσμευση των νοοτροπιών στις χώρες της Βόρειο-Δυτικής Ευρώπης από το Ρωμαιοκαθολικισμό. Ωστόσο τις φιλελεύθερες ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης εγκολπώνεται η Αγγλία. Φαίνεται ότι στο προτεσταντικό δόγμα, που είναι απαλλαγμένο από οποιαδήποτε πατερναλιστική ιεραρχία, τόσο οι ιδέες του Διαφωτισμού όσο και της Αστικής Επανάστασης συναντούν πρόσφορο έδαφος για να ευδοκιμήσουν. Η Μεγάλη Βρετανία αποκτά σημαντική δύναμη ανάμεσα στα άλλα ευρωπαϊκά κράτη που ακόμα και οι συνέπειες της Αμερικανικής Επανάστασης του 1776 δεν φάνηκαν να την επηρεάζουν άμεσα. Η Αγγλία είναι πλέον κυρίαρχη μετά τους Άγγλο- Γαλλικούς πολέμους ελέγχοντας το παγκόσμιο εμπόριο και επιθυμώντας να επεκτείνει την επιρροή της και στις πέντε ηπείρους. Για τους Ευαγγελικούς Αγγλοσάξονες, αυτή η σημαντική δύναμη που αποκτούν θα μεταφραστεί ως θεϊκή εύνοια που τους αποδόθηκε και που υποχρεούνται να την ανταποδώσουν εκχριστιανίζοντας την οικουμένη. Την περίοδο εκείνη κάνουν την εμφάνισή τους οι πρώτες προτεσταντικές ιεραποστολές (Σμυρναίος, 2006 α, σσ. 21-27).

Μέσα του 18^{ου} αιώνα εμφανίζονται στη Μεγάλη Βρετανία και την Αμερική τα προτεσταντικά «Αναζωογονητικά Κινήματα». Τα κινήματα αυτά σκόπευαν στην εσωτερική ισχυροποίηση του προτεσταντικού δόγματος και βασιζόνταν σε έναν συνδυασμό βιβλικών και διαφωτιστικών ιδεών. Παράδειγμα αποτελεί η αποδοχή της πεποίθησης από τους προτεστάντες ότι η αρμονία του σύμπαντος επιτυγχάνεται από τη λειτουργία των φυσικών νόμων, οι οποίοι ορίζονται από το Θεό. Μία από τις βασικές διακηρύξεις του Διαφωτισμού ήταν «Ελευθερία, Ισότης, Αδελφосύννη». Οι προτεστάντες στηριζόμενοι στην αλληλεγγύη που πρέσβευαν οι διαφωτιστικές ιδέες, περιέβαλαν το έργο τους με φιλανθρωπία και απόδειξη της πίστης με καλά έργα. Η συγκεκριμένη χρονική περίοδος χαρακτηρίζεται και από την εμφάνιση του προτεσταντικού κινήματος των Ευαγγελικών. Βασική αρχή του κινήματος ήταν η συνταρακτική εμπειρία της Μεταστροφής στην οποία ο πιστός αναγνώριζε το Χριστό ως Σωτήρα και αναγεννιόταν ψυχικά ελπίζοντας στη Ουράνια Σωτηρία του. Η *Πρώτη*

Μεγάλη Αφύπνιση που συντελέστηκε στην Αμερική τη δεκαετία του 1730 στόχευε στην ενδυνάμωση των αποίκων, οι οποίοι προσπαθούσαν να αποκτήσουν ισχυρά ερείσματα εντός της ηπείρου. Γι' αυτό μάλιστα οι ιεροκήρυκες προσέδιδαν ιδιαίτερη συναισθηματικά φορτισμένη χροιά στα δημόσια κηρύγματα τους. Στα τέλη του 18^{ου} αιώνα έρχεται η *Δεύτερη Μεγάλη Αφύπνιση* η οποία έδρασε καταλυτικά στο κίνημα για την ανεξαρτησία των ΗΠΑ (Σμυρναίος, 2006α, σσ. 38-39). Η εθνική έξαρση των Αμερικανών ισχυροποιείται μέσω της θρησκείας, της παιδείας και της ελευθερίας (Θαναηλάκη, 2011, σ. 26). Η οικονομική ανάπτυξη της χώρας μέσω τόσο του εμπορίου όσο και της βιομηχανίας εξελίσσεται με γοργούς ρυθμούς (Θαναηλάκη, 2005, σ. 30). Η Αμερική αντιμετωπίζεται πλέον ως μια πολλά υποσχόμενη δύναμη με χρέος να προχωρήσει στον εκχριστιανισμό της οικουμένης. Το έδαφος για την άνθιση των Ξένων Ιεραποστολών αρχίζει να ετοιμάζεται. (Σμυρναίος, 2006α, σσ. 28-39). Η διείσδυση του προτεσταντικού δόγματος στην οικουμένη βρίσκεται σε πλήρη συνάρτηση με την Αμερικανική Επανάσταση. Οι προτεσταντικές αρχές σε συνδυασμό με τα αποτελέσματα της επανάστασης έφεραν στο προσκήνιο τον απλό άνθρωπο. Η νέα προσωπικότητα του Αμερικανού πολίτη ήταν συνυφασμένη με την ανιδιοτελή φιλανθρωπία και με την πίστη στην ιδέα της παγκόσμιας αποστολής που είχε επωμιστεί να φέρει εις πέρας. Η Αμερική ως μία «νέα Ιερουσαλήμ» αποτελούσε το ηθικό παράδειγμα που θα έπρεπε όλος ο κόσμος να ακολουθήσει. Οι ίδιοι οι προτεστάντες πίστευαν ότι τους είχε ανατεθεί μια υψηλή *αποστολή* (mission) η οποία είχε θεολογικό και ευαγγελικό χαρακτήρα. Ήδη κατά τη διάρκεια του 17^{ου} αιώνα, οι πρώτοι άποικοι της Αμερικής επιθυμούσαν να εκχριστιανίσουν την ήπειρο στην οποία είχαν εγκατασταθεί εδραιώνοντας με αυτόν τον τρόπο την παρουσία τους απέναντι στους γηγενείς. Για τους προτεστάντες ιεραποστόλους η Αμερική ήταν μια χώρα ευλογημένη από το Θεό που όφειλε εξαιτίας της θεϊκής εντολής που είχε λάβει να προσηλυτίσει την οικουμένη. Διακατέχονταν από την αντίληψη ότι ήταν ταγμένοι στο έργο της Θείας Πρόνοιας, να δηλαδή προετοιμάσουν τον κόσμο για τη Δευτέρα Παρουσία του Χριστού στη γη. Χωρίς φυλετικές διακρίσεις, οι ιεραποστολές αγκάλιαζαν όλα τα έθνη και τους λαούς. Με ισχυρό όπλο τους την εκπαίδευση οι προτεστάντες προσπαθούσαν να εδραιώσουν το δόγμα τους στους πιστούς ανά την υφήλιο. Τα σχολεία που ίδρυναν αποτελούσαν κοιτίδες προώθησης των θρησκευτικών και των πολιτισμικών τους πεποιθήσεων (Θαναηλάκη, 2005, σσ. 30-31). Φαίνεται ότι δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στην προσέγγιση των νέων ανθρώπων. Χαρακτηριστική είναι μία αναφορά της A.B.C.F.M., ιεραποστολικής εταιρείας: «..*Όπως στα*

χριστιανικά κράτη, έτσι και σε όλα τα άλλα η ελπίδα της Εκκλησίας προέρχεται από τη νέα γενιά. Νεολαία και παιδιά θα είναι οι πρωταρχικοί στόχοι της προσοχής σας και δεν θα φείδεσθε κόπων ούτε από τους εαυτούς σας ούτε από τις συζύγους σας για [παροχή] χριστιανικής παιδείας» (Θαναηλάκη, 2011, σσ. 27-28). Όμως πίσω από την εμφανή αυτή δράση τους, πολλές φορές, υποκρύπτονταν πολιτικές και οικονομικές σκοπιμότητες, μέσω των οποίων η Μεγάλη Βρετανία και οι ΗΠΑ αποσκοπούσαν στην παγκόσμια κυριαρχία. Μέσω της διδασκαλίας του Ευαγγελίου το προτεσταντικό δόγμα θα εξαπλωνόταν σε παγκόσμια κλίμακα. Για τους μισιονάριους, μόνο ο κόσμος που είχε προσηλυτιστεί ήταν δυνατόν να κατακτήσει την ευτυχία. Ιδιαίτερη έμφαση δινόταν στην προσωπική «αναγέννηση» του ανθρώπου. Μόνο οι Χριστιανοί με ζήλο για καλές πράξεις μπορούσαν να προσφέρουν στο κοινωνικό σύνολο (Θαναηλάκη, 2011, σ. 27). Η απήχηση του έργου των ιεραποστολών δεν εμφανιζόταν πάντα σε σύντομο χρονικό διάστημα. Οι εκάστοτε οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες που επικρατούσαν σε κάθε περιοχή επηρέαζαν την αποτελεσματικότητα του ιεραποστολικού έργου. Επιπρόσθετα οι μισιονάριοι απευθύνονταν κατά κύριο λόγο στα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα επειδή πίστευαν ότι οι αμόρφωτοι άνθρωποι θα ήταν σε μεγαλύτερο βαθμό δεκτικοί στις προσηλυτιστικές του προσπάθειες (Θαναηλάκη, 2005, σσ. 30-31, 33).

Οι προτεστάντες επηρεασμένοι από το όραμα της εξάπλωσης των θρησκευτικών τους δοξασιών αρχίζουν να οργανώνουν τις μισιοναρικές επιχειρήσεις τους. Ωστόσο οι πρώτες ιεραποστολικές εταιρείες είχαν κάνει την εμφάνισή τους έναν περίπου αιώνα πριν, αρχές του 17^{ου} αιώνα. Πρόκειται για τις αγγλικές εταιρείες *Society for Promoting Christian Knowledge* (S.P.C.K.), που ιδρύθηκε το 1699, και την *Society For the Propagation of the Gospel in Foreign Parts* (S.P.G.), που ιδρύθηκε το 1701 και στόχευε στη διάδοση του Ευαγγελίου ανά τον κόσμο. Τελικά το έργο τους περιορίστηκε στην ενίσχυση των αποικιών με ιερωμένους (Θαναηλάκη, 2011, σσ. 21-22, Σμυρναίος, 2006α, σ. 46). Την περίοδο ίδρυσης του κυρίου όγκου των ιεραποστολών ο εθελοντισμός, κυρίως στη Βρετανία, ανθεί. Η αλματώδης ανάπτυξη των αστικών κέντρων έχει οδηγήσει σε μεγάλη αύξηση του πληθυσμού και ως εκ τούτου στη δημιουργία εταιρειών φιλανθρωπικού, εκπαιδευτικού αλλά και ψυχαγωγικού χαρακτήρα. Συνήθως προέρχονταν από τα μεσαία αστικά στρώματα και είχαν πανομοιότυπη οργανωτική δομή. Οι ιεραποστολικές εταιρείες θα μπορούσαν να

ενταχθούν στο πλαίσιο των εθελοντικών αυτών εταιρειών, αφού και οι ίδιες σε μεγάλο βαθμό διακατέχονταν από πνεύμα αλληλεγγύης και φιλανθρωπίας.

Η συστηματοποίηση του ιεραποστολικού έργου αρχίζει κατά την περίοδο του Ναπολέοντα με την ίδρυση της *Ιεραποστολικής Εταιρείας των Βαπτιστών* (Baptist Missionary Society – B.M.S) το 1792 στη Μεγάλη Βρετανία. Η δημιουργία της οφείλεται κατά ένα μεγάλο μέρος στον William Carey, υποστηρικτή της εξάπλωσης του ιεραποστολικού κινήματος. Η *Ιεραποστολική Εταιρεία του Λονδίνου Διαφόρων Δογμάτων* (London Missionary Society- L.M.S) δημιουργείται το 1795. Στην L.M.S. συμμετείχαν διάφορα προτεσταντικά παρακλάδια όπως αυτά των Αγγλικανών, των Πρεσβυτεριανών κ.ά. Τέσσερα χρόνια αργότερα, το 1799, ιδρύεται η The Society For Missions to Africa and the East, η οποία το 1812 μετονομάζεται σε *Church Missionary Society – C.M.S.* (Ευαγγελική Ιεραποστολική Εταιρεία).

Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα ξεκινάει η ιεραποστολική δραστηριότητα και στην Αμερικανική ήπειρο. Το 1810 ιδρύεται μία από τις σπουδαιότερες εταιρείες. Ιδρυτικά της μέλη είναι οι απόφοιτοι του Θεολογικού Σεμιναρίου του Andover. Πρόκειται για την American Board of Commissioners for Foreign Missions (A.B.C.F.M.). Λίγο αργότερα, το 1814, δημιουργείται η εταιρεία των Αμερικανών Βαπτιστών, ενώ το 1816 η Αμερικανική Βιβλική Εταιρεία. Κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα στελεχώνονται στον ευρωπαϊκό και αμερικάνικο χώρο εταιρείες με μικρότερη ακτίνα δράσεως. Πρόκειται για τη Βιβλική Εταιρεία Βρετανών και Αλλοδαπών (1804), την Εταιρεία των Ουεσλιανών (1813-1818), την Εταιρεία της Εκκλησίας της Σκωτίας (1824), την Εταιρεία των Ηνωμένων Πρεσβυτεριανών (1835), την Εταιρεία των Αμερικανών Μεθοδιστών Αγγλικανών (1819), την Basle Missionary Society της Ελβετίας (1815), τις γερμανικές Berlin Missionary Society (1824) και Rhenish Missionary Society, τη σουηδική Swedish Missionary Society κ.ά. (Θαναηλάκη, 2005, σ. 28, Σμυρνάιος, 2006α , σσ. 47-48).

Αναφορικά με το θέμα της οργάνωσης των ιεραποστολών, το έργο αναλαμβάνονταν από θεολόγους, κατώτερους κληρικούς και μεμονωμένους λαϊκούς με ισχυρή κοινωνική και πολιτική επιρροή. Η προσέγγιση των περιοχών στις οποίες οι μισιονάριοι σκόπευαν να δραστηριοποιηθούν περιελάμβανε συγκεκριμένη στρατηγική. Αρχικά οι ιεραπόστολοι επιδίωκαν να έρθουν σε επαφή με τη τοπική διοίκηση και τις Αρχές της εκάστοτε περιοχής. Πρόκειται για μία προσπάθεια να

κατανοήσουν τις διαθέσεις τους μέσα από τον τρόπο αντιμετώπισης που θα τύχαιναν. Στη συνέχεια προσπαθούσαν με πιο δραστικά μέτρα να αποκτήσουν τη συμπάθεια των γηγενών προκειμένου η θρησκευτική διείσδυση να καταστεί ευκολότερη. Τα φιλανθρωπικά τους έργα περιελάμβαναν διανομή τροφής και ρουχισμού. Το ιεραποστολικό τους έργο είχε ουσιαστικά ξεκινήσει.

Σειρά είχε η διανομή θρησκευτικών φυλλαδίων, πώληση βιβλίων αλλά και Βίβλων. Η εκτύπωση φυλλαδίων (tracts) ήταν έργο σε μεγάλο βαθμό της *Religious Tract Society*, η οποία ιδρύθηκε το 1799. Τα φυλλάδια μοιράζονταν χωρίς κόστος και ήταν ένα χρήσιμο εργαλείο στα χέρια των μισιονάριων. Παράλληλα οι ιεραπόστολοι έδιναν ιδιαίτερη σημασία στο κήρυγμα ακριβώς γιατί μιλούσε απευθείας στην καρδιά του απλού λαϊκού ανθρώπου. Έχει ήδη τονιστεί ότι οι προτεσταντικές εταιρείες επένδυναν στην εκπαίδευση. Έτσι, το επόμενο βήμα ήταν η ίδρυση εκπαιδευτικών ιδρυμάτων αλλά και ανωτέρων σχολείων, η επιμόρφωση των γηγενών δασκάλων και η δημιουργία τυπογραφείων. Παράλληλα αρκετές φορές ίδρυναν νοσοκομεία ή βιοτεχνικά πάρκα. Με αυτόν τον τρόπο το φιλανθρωπικό τους έργο ήταν αρκετά μεγάλης εμβέλειας. Οι ιεραποστολικές εταιρείες παράλληλα έδιναν ιδιαίτερη έμφαση στη μετάφραση της Αγίας Γραφής αλλά και θρησκευτικών διηγημάτων. Προφανώς για να μπορέσουν να διεισδύσουν στην εκάστοτε κοινωνία έπρεπε να χρησιμοποιούν τη γλώσσα της τόσο γραπτά όσο και προφορικά, για να επιτύχουν καλύτερη επικοινωνία με τους γηγενείς. Ιδιαίτερη έμφαση στο μεταφραστικό έργο δόθηκε από τη εταιρεία *British and Foreign Bible Society* η οποία μετάφρασε, εκτύπωσε και κυκλοφόρησε την Αγία Γραφή σε όλες τις γλώσσες του κόσμου.

Η χρηματοδότηση του ιεραποστολικού έργου γινόταν φυσικά από τις εταιρείες, οι οποίες ενίσχυαν τους σταθμούς τους ανάλογα με τις προσδοκίες που είχαν για την καρποφορία των προσπαθειών τους. Οι μισιονάριοι ήταν υποχρεωμένοι να ενημερώνουν την εταιρεία τους για την εξέλιξη της ιεραποστολικής τους προσπάθειας. Στις λεγόμενες «Αναφορές» (Reports) κατέγραφαν τις αντιδράσεις της τοπικής κοινωνίας στις προσπάθειές τους, τον αριθμό των μαθητών που φοιτούσαν στα εκπαιδευτικά τους ιδρύματα, τον συνολικό αριθμό των ανθρώπων που προσηλυτιζόνταν, τις δυσκολίες που αντιμετώπιζαν κατά διαστήματα αλλά και τις επιτυχίες που γεύονταν. Παράλληλα περίμεναν οδηγίες από τους αρμόδιους για τη συνέχεια της δράσης τους. Μαζί με τις «Αναφορές», η εταιρεία περίμενε από τους μισιονάριους να αποστέλλουν τα «Ημερολόγια» (Journals). Σε αυτά καταγραφόταν η

καθημερινή πορεία του έργου των ιεραποστόλων και ελεγχόταν αν βρίσκονταν οι ίδιοι σε θέση να το υπηρετούν κατάλληλα. Η αλληλογραφία μεταξύ των εταιρειών και των μισιονάριων ήταν επομένως αρκετά πυκνή. Τα ανώτερα στελέχη επιθυμούσαν να έχουν πλήρη εποπτεία της κατάστασης που επικρατούσε στους ιεραποστολικούς τους σταθμούς. Μέρος αυτής της αλληλογραφίας δημοσιευόταν στα ιεραποστολικά περιοδικά που εξέδιδαν οι εταιρείες. Μέσα στα περιοδικά αποτυπώνεται επιπρόσθετα η κοινωνική, πολιτιστική, οικονομική κατάσταση της περιοχής που προσέγγιζαν οι προτεστάντες (Σμυρναίος, 2006α , σσ. 48-53).

Το προτεσταντικό όραμα ήταν ο εκχριστιανισμός της οικουμένης, μια απαραίτητη προετοιμασία για τον ερχομό της Δευτέρας Παρουσίας του Κυρίου. Η ιεραποστολική δραστηριότητα εξαπλώθηκε και στις πέντε ηπείρους της υφής. Έντονο ενδιαφέρον υπήρξε από τους μισιονάριους για την περιοχή της Εγγύς και Μέσης Ανατολής. Ανέκαθεν η Μεγάλη Βρετανία ήθελε να προστατέψει τους εμπορικούς δρόμους που οδηγούσαν στην Ινδία η οποία αποτελούσε αποικία των Άγγλων. Επομένως, για την χώρα ήταν καίριας σημασίας η διατήρηση ακεραιότητας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που θα διαφύλαττε και θα εξασφάλιζε την δίοδο προς την Ανατολή. *«Η μοίρα αυτής της Αυτοκρατορίας (Οθωμανικής) δε μπορεί ποτέ να είναι αδιάφορη. Θα επηρέαζε τα συμφέροντά της στο εμπόριο και τις κατακτήσεις της στην Ινδία, ακόμη και αν δεν συνδεόταν με τη διατήρηση της σχετικής της δύναμης στην Ευρώπη»*, διακήρυττε ο πρωθυπουργός της χώρας St. Canning. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο οι προτεσταντικές ιεραποστολικές εταιρείες στράφηκαν προς τον εκχριστιανισμό του μουσουλμανικού κόσμου. Επρόκειτο για μια τολμηρή επιδίωξη αφού το ισλαμικό θρήσκευμα χαρακτηρίζεται από βαθιές συντηρητικές δομές που είναι αρκετά δύσκολο να διαβρωθούν. Παράλληλα η αλλαξοπιστία τιμωρούνταν με τη θανατική ποινή. Η λύση του προβλήματος σύμφωνα με τους μισιονάριους, ήταν η προσέγγιση του οθωμανικού κόσμου μέσα από τους χριστιανούς υπηκόους του. Οι Έλληνες, οι Αρμένιοι, οι Κόπτες αλλά και οι υπόλοιποι χριστιανικοί λαοί, αφού εκπροτεσταντίζονταν θα λειτουργούσαν ως «Δούρειοι Ίπποι» ευνοώντας τη θρησκευτική μεταστροφή αυτής της «Αυτοκρατορίας του Κακού». Παράλληλα η πολιτική αλλά και διοικητική μεταρρύθμιση των Τούρκων θα ήταν ένα ισχυρό όπλο στα χέρια της Αγγλίας απέναντι στα επεκτατικά σχέδια των Ρώσων που έψαχναν διέξοδο στη Μεσόγειο Θάλασσα. Εφόσον οι Αγγλοσάξονες θα ήλεγχαν την Ανατολή, οι προτεστάντες θα εξαπλώνονταν στις Ασιατικές και Αφρικανικές χώρες. Η Μεγάλη

Βρετανία κατάφερε να εδραιώσει τη κυριαρχία της στη Μεσόγειο με το πέρας των Ναπολεόντειων πολέμων. Οι προτεσταντικές εταιρείες L.M.S, C.M.S. και A.B.C.F.M. αποφάσισαν την ανακήρυξη της Μάλτας, που καταλήφθηκε από την νικήτρια Αγγλία το 1815, ως κέντρο της ιεραποστολικής τους δραστηριότητας. Η πλεονεκτική θέση στην οποία βρισκόταν το νησί αλλά και το μεσογειακό κλίμα που επικρατούσε στην περιοχή οδήγησαν στην επιλογή του από τους μισιονάριους. Κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα οι προτεστάντες κατόρθωσαν να εξαπλωθούν σε όλο το εύρος της Ανατολικής Μεσογείου παράγοντας σημαντικό έργο και εδραιώνοντας κατά κάποια έννοια την παρουσία τους. Ίδρυσαν σχολεία, νοσηλευτικούς σταθμούς και μοίρασαν πλήθος βιβλίων και θρησκευτικών φυλλαδίων σε χώρες όπως η Ελλάδα, η Αίγυπτος, η Συρία κ.ά. (Σμυρναίος, 2006α, σσ. 63-74).

Οι προτεσταντικές ιεραποστολές στο χώρο της Ανατολικής Μεσογείου

Η *Δεύτερη Μεγάλη Αφύπνιση* που συντελέστηκε στην Αμερική κατά τη διάρκεια του 18^{ου} αιώνα προσέδωσε εκπληκτική ώθηση στο προτεσταντικό ιεραποστολικό κίνημα. Οι μισιονάριοι πίστευαν βαθιά ότι η οικουμένη θα έπρεπε να εκχριστιανιστεί πριν τον ερχομό της Δευτέρας Παρουσίας του Χριστού. Οι αποστολές τους εκτείνονταν όχι μόνο στο εσωτερικό της χώρας αλλά σε όλες της ηπείρους της υφελίου. Οι ιεραπόστολοι ξεχύνονταν με πάθος για το έργο που είχαν κληθεί να υλοποιήσουν σε πόλεις και χωριά κηρύττοντας το λόγο του Ευαγγελίου και προσδοκώντας ότι αυτό θα άγγιζε τις καρδιές των απλών λαϊκών ανθρώπων. Οι αγαθοεργίες και η φιλανθρωπία αποτελούν χαρακτηριστικά που ήταν διάχυτα στο ιεραποστολικό τους έργο. Η δραστηριότητές τους περιελάμβαναν, εκτός από το κήρυγμα, τη διανομή βιβλίων και θρησκευτικών φυλλαδίων αλλά και την ίδρυση εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και ιατροφαρμακευτικών κέντρων. Η παιδεία ήταν ένα πανίσχυρο όπλο με το οποίο θα μπορούσαν να εμψυχήσουν τις ιδέες τους στους νέους ανθρώπους. Αξιοσημείωτη είναι η έμφαση που έδειχναν στην εκπαίδευση των γυναικών. Μια μορφωμένη γυναίκα θα μπορούσε να σταθεί τόσο στην κοινωνία αλλά και στην αγορά εργασίας. Παράλληλα για τους ιεραπόστολους ήταν σημαντικό το γεγονός ότι η γυναίκα ως αδερφή, μητέρα ή σύζυγος θα μπορούσε να σπείρει μέσα στην οικογένεια τις αρχές του προτεσταντικού δόγματος. Οι Αγγλοσάξονες ίδρυσαν αρκετές ιεραποστολικές εταιρείες που θα μεταλαμπάδευαν τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις στα πέρατα της γης. Οι Αμερικανοί Ευαγγελικοί επιπρόσθετα θεωρούσαν ότι είχαν μια υψηλή αποστολή να διεκπεραιώσουν. Η χώρα τους ήταν ευλογημένη από το Θεό να εξαπλώσει τις αξίες της σε όλο τον κόσμο. Αρωγός λοιπόν των προτεσταντικών ιεραποστολών στάθηκε το αμερικανικό κράτος που για γεωπολιτικούς και οικονομικούς λόγους συνδύασε τις ενέργειες του με την Εκκλησία. Η θέση των εταιρειών ενδυναμώθηκε σημαντικά και το όραμα του παγκόσμιου προσηλυτισμού άρχισε να αποκτά ισχυρά ερείσματα.

Όπως έχει ήδη επισημανθεί, οι προτεστάντες ιεραπόστολοι εξαπλώθηκαν σε όλη την οικουμένη. Οι ευαγγελικές εταιρείες έδειξαν ιδιαίτερη επιθυμία για δραστηριοποίηση γύρω από την περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου. Οι μισιονάριοι

επιδίωκαν την εγκαθίδρυση μιας παγκόσμιας Εκκλησίας. Για να επιτευχθεί αυτό ήταν ανάγκη πρώτα να διαφωτιστούν οι Ανατολικές Εκκλησίες. Άλλωστε το ενδιαφέρον της Μεγάλης Βρετανίας εξακολουθούσε να είναι αμείωτο για το συγκεκριμένο σημείο της Ανατολής αφού ήταν η δίοδος για τις Ινδίες. Οι Αγγλοσάξονες δεν επιθυμούσαν σε καμία περίπτωση τη διακοπή του εμπορίου με την Ινδία καθώς αποτελούσε έναν από τους σημαντικότερους οικονομικούς της πόρους. Το δόγμα της *ακεραιότητας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας* στόχευε ακριβώς στην προστασία του αγγλικού εμπορίου και τον έλεγχο της Ρωσίας, που πάντα επιθυμούσε τη πρόσβαση στη Μεσόγειο θάλασσα. Ανάλογο υπήρξε και το ενδιαφέρον των αμερικανικών προτεσταντικών εταιρειών για λόγους τόσο θρησκευτικούς όσο και εμπορικούς-οικονομικούς. Μέσα σε αυτό το κλίμα, αρκετές εταιρείες αποφάσισαν να δραστηριοποιηθούν σε αυτή τη περιοχή. Η Ανατολική Μεσόγειος ωστόσο κατά ένα αρκετά μεγάλο ποσοστό βρισκόταν υπό την κυριαρχία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Αρχικός στόχος των μισιοναρίων ήταν ο προσηλυτισμός των μουσουλμάνων υπηκόων, έργο σχεδόν ανέφικτο. Η τιμωρία σε περίπτωση αλλαξοπιστίας, που σύμφωνα με τους ισλαμικούς νόμους ήταν ο θάνατος, σε συνδυασμό με το γενικότερο κλίμα καχυποψίας απέναντι στους Δυτικούς ανάγκασαν τους Ευαγγελικούς να αλλάξουν κατεύθυνση και να στραφούν στις μειονότητες που ζούσαν στην Αυτοκρατορία. Πρόκειται για μία εσωτερική θρησκευτική άλωση που οι ιεραπόστολοι προσδοκούσαν να επιτευχθεί μέσω των Ελλήνων, των Αρμενίων, των Νεστοριανών κ.ά. Ωστόσο αργότερα, το 1856, το Χάτι Χουμαγιούμ κατοχυρώνοντας τη θρησκευτική ελευθερία, αναζωπυρώνει τις ελπίδες των προτεσταντών. Οι εταιρείες A.B.C.F.M. και C.M.S. επιδιώκουν τον προσηλυτισμό των μουσουλμάνων αλλά οι προσπάθειές τους τερματίζονται άδοξα μετά την έναρξη ενός σφοδρού κύματος διώξεων που ξεκινά το 1864 (Θαναηλάκη, 2005, σ. 32, Συμυρναίος, 2006α, σσ. 63-71, 77).

Οι πρώτες εταιρείες που δημιούργησαν τους πρώτους μισιοναρικούς σταθμούς στην περιοχή της Μεσογείου ήταν αρχικά οι βρετανικές L.M.S. και C.M.S., ενώ σε μικρό χρονικό διάστημα προστέθηκε η αμερικανική A.B.C.F.M. Στην Κωνσταντινούπολη ιδρύθηκε σταθμός για τον προσηλυτισμό κυρίως των Αρμενίων, στην Αθήνα και τη Σμύρνη για τους Έλληνες και τέλος στη Συρία για τους Άραβες. Αυτά τα μέρη ήταν ήδη εκχριστιανισμένα από τους πρώτους αιώνες του χριστιανισμού ενώ παράλληλα η γεωγραφική τους θέση ήταν καίριας σημασίας για το

εμπόριο και την οικονομία. Σημαντικό κέντρο της ιεραποστολικής δραστηριότητας αναδείχθηκε το νησί της Μάλτας. Οι ιεραπόστολοι στάθμευαν εκεί πριν συνεχίσουν το ταξίδι τους προς τους άλλους μισιοναρικούς σταθμούς της Μεσογείου.

Οι εταιρείες προχώρησαν στην ίδρυση εκπαιδευτηρίων στην Ελλάδα, την Παλαιστίνη, την Αίγυπτο αλλά και σε περιοχές της Μικράς Ασίας. Αφού προσέγγιζαν την τοπική εξουσία, φρόντιζαν να μην έρθουν σε ευθεία αντιπαράθεση μαζί της και προσπαθούσαν να προσαρμοστούν στις εκάστοτε συνθήκες που επικρατούσαν σε κάθε περιοχή. Προκειμένου να γίνουν αποδεκτοί από την κοινωνία, μελετούσαν σε βάθος τον πολιτισμό, τη γλώσσα, τις συνήθειες και τη νοοτροπία των ανθρώπων που θα έρχονταν σε επαφή και ανάλογα οργάνωναν τη δράση τους. Οι μισιονάριοι προσδοκούσαν ότι οι απόφοιτοι θα ακολουθούσαν τη θεολογική σχολή ή τη διδασκαλική ακαδημία προκειμένου να ενταχθούν σε κάποιο από τα προτεσταντικά σχολεία. Τα σχολεία στοιχειώδους εκπαίδευσης ή Κοινά απευθύνονταν σε ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού και το πρόγραμμα σπουδών τους περιοριζόταν στην εκμάθηση ανάγνωσης και γραφής. Μια βαθμίδα πιο πάνω βρίσκονταν τα Ανώτερα σχολεία με τη μορφή ακαδημιών, σεμιναρίων ή κολεγίων. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στη διδασκαλία των θετικών επιστημών καθώς και στη χριστιανική διδασκαλία. Άλλωστε οι προτεστάντες, σε αντίθεση με άλλα δόγματα, δέχονταν τη συνεισφορά της επιστήμης γενικότερα στην ανθρωπότητα. Τέλος, σε αρκετούς μισιοναρικούς σταθμούς ιδρύθηκαν οικοτροφεία στα οποία οι μαθητές προετοιμάζονταν για το επάγγελμα του εκπαιδευτικού, του ιεροκήρυκα, του μεταφραστή, του δημοσίου υπαλλήλου καθώς και του απλού βοηθού της ιεραποστολής. Δεδομένου ότι τα παιδιά ζούσαν απομονωμένα από τις οικογένειές και τη θρησκευτική τους κοινότητα διευκόλυνε το προσηλυτιστικό έργο των προτεσταντών. Παράλληλα τα οικοτροφεία ήταν ασφαλή μέρη για τα ορφανά αλλά και τα παιδιά από τις κατώτερες κοινωνικές τάξεις που έβρισκαν καταφύγιο εκεί. Οι εταιρείες επένδυναν αρκετά μεγάλα χρηματικά ποσά στη λειτουργία των οικοτροφείων αφού έπρεπε να καλύψουν τις ανάγκες των παιδιών: ρουχισμό, σίτιση, σχολικά είδη κ.ά. Σε αυτά τα σχολεία διδάσκονταν τα αγγλικά που αποτελούσαν την επίσημη γλώσσα της ιεραποστολής ενώ το πρόγραμμα ποίκιλλε ανάλογα με το επίπεδο των μαθητών. Ωστόσο το έργο τους τελικά περιορίστηκε στον εκπαιδευτικό τομέα αφού δεν κατόρθωσαν να ασκήσουν μεγάλη θρησκευτική επιρροή. Παράλληλα με την ίδρυση σχολείων μετέφρασαν και διένειμαν πλήθος βιβλίων και θρησκευτικών φυλλαδίων, ενώ

πρόσφεραν απλόχερα τη βοήθειά τους όποτε το έκριναν αναγκαίο διαπράττοντας φιλανθρωπικές πράξεις. Η ανιδιοτελής φιλανθρωπία χαρακτήριζε το έργο των μισιοναρίων και θεωρούταν βασικό σημείο του προσηλυτισμού (Θαναηλάκη, 2005, σσ. 60-62, Σμυρναίος, 2006α, σσ. 71-77).

Η Ιεραποστολική προσέγγιση του Ελληνικού κράτους

Η Μετεπαναστατική Ελληνική πραγματικότητα

Η προτεσταντικές εταιρείες φάνηκαν να δείχνουν εξ αρχής ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τους λαούς που βρίσκονταν υπό την κυριαρχία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας επειδή προσδοκούσαν μέσω αυτών την εσωτερική θρησκευτική άλωση του κράτους των Οθωμανών. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο στράφηκαν προς τον ελληνικό λαό. Μάλιστα πίστευαν ότι η Ελλάδα ήταν η *‘Πύλη της Ανατολής’*. Αρκετές εταιρείες, αμερικανικές και αγγλικές, οργάνωσαν ιεραποστολές εντός τους κράτους ιδρύοντας σχολεία, τυπογραφία και διανέμοντας βιβλία και θρησκευτικά φυλλάδια. Ωστόσο ο εκχριστιανισμός των μουσουλμάνων δεν αποτελούσε το μοναδικό λόγο της προτεσταντικής προσέγγισης της Ελλάδας. Η χώρα ανέκαθεν προκαλούσε το θαυμασμό και την εκτίμηση των Ευρωπαίων και των Αμερικανών για τον αρχαίο πολιτισμό της. Εξαιτίας λοιπόν του πολιτιστικού της υπόβαθρου το έθνος των Ελλήνων έπρεπε να διασωθεί. Παράλληλα οι Αμερικανοί έχοντας ζήσει και οι ίδιοι μια επανάσταση (1776) αισθάνονταν ισχυρούς ιδεολογικούς δεσμούς να τους συνδέουν με το ελληνικό κράτος. Οι προτεστάντες ιεραπόστολοι πίστευαν ότι το δόγμα τους συγγένευε με την ορθόδοξη παράδοση των πρώτων χριστιανικών χρόνων και οι Έλληνες αποτελούσαν μέρος της ιστορίας του. Αυτός ο διάχυτος ρομαντισμός που χαρακτήριζε το κίνημα των ιεραποστολών ήλπιζε σε μία επανένωση με το παρελθόν. Ωστόσο προτού προχωρήσουμε στους λόγους που έστρεψαν τις προτεσταντικές εταιρείες στην Ελλάδα, αξίζει να γίνει αναφορά στην μετεπαναστατική κατάσταση της χώρας (Θαναηλάκη, 2005, σ. 32, Σμυρναίος, 2006α, σσ. 77-78).

Το 1830 ιδρύεται το Ελληνικό Κράτος με το Πρωτόκολλο Ανεξαρτησίας του Λονδίνου. Έχει προηγηθεί η κυβέρνηση του Καποδίστρια, που κατέφθασε στη χώρα το 1828. Στο σύντομο διάστημα διακυβέρνησής του, μέχρι το 1831, κατέβαλλε αξιέπαινες προσπάθειες για την ανασύσταση του κράτους. Τα χρόνια που ακολούθησαν μέχρι τον ερχομό της Αντιβασιλείας χαρακτηρίζονται από μια κατάσταση αναρχίας. Στις 25 Ιανουαρίου 1833 καταφθάνει στο Ναύπλιο ο Όθωνας συνοδευόμενος από τους Αρμανσπεργκ, Μάουερ και Έιντεκ που θα αναλάμβαναν τη διακυβέρνηση της Ελλάδας μέχρι ο νεαρός Βαυαρός να ενηλικιωθεί. Προτεσταντικές εταιρείες έχουν κάνει ήδη την εμφάνισή τους και την εποχή εκείνη η ιεραποστολή βρίσκεται στο απόγειό της. Πρόκειται για μια ιδιαίτερη δύσκολη περίοδο για τη χώρα καθώς τα βαρίδια του οθωμανικού παρελθόντος κάνουν ακόμα αισθητή την παρουσία τους. Οι πόλεις είναι εγκαταλελειμμένες, ο στρατός και ο στόλος βρίσκονται υπό διάλυση, η φτώχεια και η ορφάνια που άφησε πίσω της η επανάσταση μαστίζουν την Ελλάδα. Η εμπορική δραστηριότητα έχει σταματήσει και ο λαός ζει στη πλήρη αμάθεια και εξαθλίωση. Σκιαγραφείται λοιπόν μια χαοτική εικόνα, απομεινάρι των σκληρών απελευθερωτικών αγώνων των Ελλήνων απέναντι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Κόντρα στην οποιαδήποτε προσπάθεια για αλλαγή σελίδας της χώρας υπήρξαν οι ισχυρές προεπαναστατικές ιδεολογικές αγκυλώσεις. Ο δημόσιος τομέας της χώρας ήταν δύσκολο να συγκροτηθεί υπό την απειλή της ιδιωτικοποίησης. Οι προσπάθειες του Καποδίστρια να αντιμετωπίσει τα οθωμανικά κατάλοιπα και τη διαφθορά έληξαν πρόωρα με τη δολοφονία του. Οι ελπίδες στράφηκαν στον Όθωνα και την Αντιβασιλεία υπό τον φόβο του εμφυλίου πολέμου και της διάλυσης. Το έργο των Βαυαρών περιελάμβανε εξευρωπαϊσμό και μετασχηματισμό του κράτους και της διοίκησης. Ωστόσο οι εσπευσμένες προσπάθειες εκ-δυτικοευρωπαϊσμού, ο αδικαιολόγητος παραγκωνισμός των αγωνιστών πολέμησαν ένδοξα για την απελευθέρωση της πατρίδας, οι τιμωρίες των αντιφρονούντων και η αρνητική αντιμετώπιση της ορθόδοξης παράδοσης δημιούργησαν αρνητικό κλίμα ανάμεσα στις σχέσεις των Ελλήνων με τους Βαυαρούς. Η συμπεριφορά αυτή φανέρωνε υπεροψία και υποτίμηση του ελληνικού λαού ο οποίος άρχισε να αντιδρά εναντίων των ξένων. Η καχυποψία απέναντι σε κάθε ευρωπαϊκή απόπειρα εκσυγχρονισμού γενικεύτηκε και ακολούθησαν λαϊκές εξεγέρσεις. Το 1843 συντελείται πολιτειακή αλλαγή και οι αρμοδιότητες του βασιλιά περιορίζονται αφού από απόλυτος μονάρχης γίνεται συνταγματικός. Παράλληλα προκύπτει το κοινοβουλευτικό σύστημα διακυβέρνησης. Οι εξαρτήσεις ωστόσο από

τις Μεγάλες Δυνάμεις δεν παύουν να υφίστανται. Το 1834 η πρωτεύουσα του κράτους μεταφέρεται από το Ναύπλιο στην Αθήνα. Η πόλη αναβαθμίζεται και μετατρέπεται στο νέο εθνικό κέντρο. Ο βασιλιάς Όθωνας ενστερνίστηκε τη Μεγάλη Ιδέα, που εκφράστηκε πρώτη φορά από τον Κωλέττη, και τους πόθους του ελληνικού λαού για απελευθέρωση του υπόδουλου Ελληνισμού από τους Οθωμανούς. Η σχέση των Ελλήνων με την Ευρώπη χαρακτηρίζεται από αντιφάσεις, αφού από τη μία υπάρχει καχυποψία ως προς την ανιδιοτέλεια των προθέσεων απέναντί τους και από την άλλη καλλιεργείται δέος για τη Δύση, κυρίως δε για την Αγγλία. Στους Βρετανούς υπήρχε ένα έντονο αίσθημα ρωσοφοβίας. Αν οι Ρώσοι κατάφερναν να κατέβουν στις θερμές θάλασσες αυτομάτως θα εμποδίζαν τους δρόμους προς τις Ινδίες. Αυτό για την Αγγλία συνεπαγόταν οικονομική καταστροφή και τερματισμού του εμπορίου με την Ανατολή. Στον Κριμαϊκό Πόλεμο (1853-1856) η Αγγλία, η Γαλλία και η Τουρκία συμμάχησαν σε μια προσπάθεια να εμποδίσουν την επεκτατική πολιτική της Ρωσίας και αναδείχθηκαν νικήτριες. Οι Έλληνες στηρίχθηκαν κατά κύριο λόγο στη Ρωσία πριν τον πόλεμο, αλλά στη συνέχεια τάχθηκαν με τη πλευρά των Δυνάμεων και της πανίσχυρης Αγγλίας. Με την ήττα της Ρωσίας στον Κριμαϊκό Πόλεμο ο λαός οδηγήθηκε σε μια πρώτη αμφισβήτηση της Μεγάλης Ιδέας. Οι ελπίδες για εθνική δικαίωση των Ελλήνων ναυάγησαν και η απογοήτευση κυριάρχησε. Η έξωση του βασιλιά Όθωνα το 1862 έπληξε ακόμα περισσότερο τη Μεγάλη Ιδέα, δεδομένου ότι ο Βαυαρός ηγεμόνας υπήρξε ένθερμος υποστηρικτής της. Η μεταοθωνική περίοδος χαρακτηρίζεται από τη δωρεά των Επτανήσων από τους Άγγλους το 1864, την αποτυχημένη Κρητική Επανάσταση (1866-1869) και την Ανατολική Κρίση (1875-1878). Επιπλέον ο λαός άρχισε να αντιλαμβάνεται ότι μόνο με την εύνοια των Μεγάλων Δυνάμεων θα ήταν δυνατόν ικανοποιηθούν αλυτρωτικές προσδοκίες. Οι ιεραπόστολοι ενστερνιστήκαν την ανάγκη των Ελλήνων για εσωτερική αναβάθμιση και εκσυγχρονισμό του κράτους αλλά και για απελευθέρωση των υπόδουλων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία περιοχών. Έτσι σε πρώτο στάδιο υπήρξε ένθερμη υποδοχή των σχεδιασμών τους αφού οι ιεραποστολικού και ελληνικοί στόχοι ταυτίζονταν σε μεγάλο βαθμό. Παράλληλα, διακαής πόθος των Ελλήνων ήταν η εξομοίωση της χώρας με την Ευρώπη, κάτι στο οποίο η εκπαιδευτική συνεισφορά των προτεσταντικών εταιρειών θα μπορούσε να συνεισφέρει σε σημαντικό βαθμό. (Σμυρναίος, 2006 α, σσ. 85-97).

Η ελληνική εκπαίδευση κατά τη διάρκεια της Μετεπαναστατικής περιόδου

Κατά τη διάρκεια του επαναστατικού αγώνα η μέριμνα για τη δημόσια εκπαίδευση δεν μειώθηκε παρά τις αντίξοες συνθήκες που επικρατούσαν στην ελληνική επικράτεια. Το 1822 η φοίτηση στα σχολεία γίνεται υποχρεωτική ενώ η Εθνοσυνέλευση του Άστρους το 1823 καθιερώνει την αλληλοδιδασκτική μέθοδο. Το 1825 στη χώρα βρίσκονταν υπό λειτουργία εκπαιδευτήρια στην Πελοπόννησο, τη Στερεά Ελλάδα αλλά και τα νησιά του Αιγαίου. Συνολικά το 1827 1.400 μαθητές φοιτούσαν σε συνολικά 70 σχολεία. Η άφιξη του Καποδίστρια στη χώρα το 1828 αναπτρώνει τις προοπτικές για τη δημιουργία ενός σύγχρονου και συγκροτημένου κράτους. Ο νέος κυβερνήτης ενδιαφέρθηκε ιδιαίτερα και για την ελληνική εκπαίδευση όντας και ο ίδιος γνώστης των εκπαιδευτικών πραγμάτων στην Ευρώπη. Το βάρος δόθηκε πρωτίστως στην οργάνωση της στοιχειώδους εκπαίδευσης παρά στη δημιουργία επαγγελματικών και ανωτάτων σχολών. Παράλληλα το 1829 εγκαινιάζεται το Ορφανοτροφείο της Αίγινας όπου θα βρουν καταφύγιο πολλά από τα ορφανά που άφησε πίσω του ο πόλεμος. Την ίδια εποχή θα λειτουργήσουν αλληλοδιδασκτικά σχολεία αλλά και ανώτερα εκπαιδευτικά ιδρύματα τόσο για την εκπαίδευση των μελλοντικών δασκάλων όσο και για διάφορα άλλα επαγγέλματα. Η «Επί της προπαιδείας» επιτροπή υπό την εποπτεία αρχικά του Ι. Κοκκώνη, του Ν. Νικητόπουλου και του Η. Dutrone και μετέπειτα μόνο του Κοκκώνη, ανέλαβε το μετασχηματισμό της εκπαίδευσης με τη κριτική και αναθεώρηση των εγχειριδίων και τον πινάκων που χρησιμοποιούσαν τα αλληλοδιδασκτικά σχολεία. Το 1830 καθιερώνεται η αλληλοδιδασκτική μέθοδος διδασκαλίας σύμφωνα με τον Οδηγό του Γάλλου Sarazin αφού πρώτα έγιναν οι απαραίτητες προσαρμογές στην ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα. Το εγχειρίδιο περιελάμβανε όλα τα απαραίτητα στοιχεία για τη λειτουργία της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου από το υλικό πλαίσιο (κτήριο, όργανα κ.ά.), τον τρόπο διδασκαλίας, το σχολικό πρόγραμμα μέχρι τα σχολικά καθήκοντα δασκάλων και μαθητών. Η συγκεκριμένη μέθοδος όριζε ότι οι μεγαλύτεροι και πιο προχωρημένοι μαθητές του σχολείου, οι πρωτόσχολοι, με την εποπτεία του εκπαιδευτικού θα αναλάμβαναν να διδάξουν τους πιο αδύναμους και αρχάριους μαθητές. Το «παιδί της ανάγκης» κυριάρχησε μέχρι τα τέλη του 19^{ου}

αιώνα. Χαρακτηριστικά γνωρίσματα της αλληλοδιδασκτικής ήταν η παντελής απουσία πρωτοβουλίας των μαθητών κάτω από τις αυστηρές επιταγές των κανονισμών αλλά και η αποδυνάμωση του διδασκαλικού ρόλου αφού η βαρύτητα της διδασκαλίας έπεφτε κατά κύριο λόγο τους πρωτόσχολους. Στην ελληνική εκπαίδευση η μέθοδος αυτή θα διατηρηθεί μέχρι το 1880 οπότε και θα αντικατασταθεί από τη Συνδιδασκτική. Αργότερα, με την άφιξη του Όθωνα, η οργάνωση του εκπαιδευτικού συστήματος ανατέθηκε στον Μάουερ, μέλος της Αντιβασιλείας. Ένα από τα βασικότερα έργα των Βαυαρών αναφορικά με την πρωτοβάθμια εκπαίδευση ήταν η ψήφιση του νόμου «περί Δημοτικών σχολείων» της 6/18 Φεβρουαρίου 1834. Ο νόμος προέβλεπε επταετή υποχρεωτική φοίτηση, δημιουργία σχολείων θηλέων, τις υποχρεώσεις και τον τρόπο μισθοδοσίας των εκπαιδευτικών. Παράλληλα ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στην ίδρυση Διδασκαλείου στην Αθήνα με κύριο έργο την εκπαίδευση των μελλοντικών δασκάλων και διδασκαλισσών. Το Διδασκαλείο λειτούργησε μέχρι το 1864. Σχετικά με τη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση, προβλεπόταν τριτάξιο Ελληνικό σχολείο και τετρατάξιο Γυμνάσιο. Το 1837 ξεκινά τη λειτουργία του το Πανεπιστήμιο με τη προοπτική να αποτελέσει το συνδετικό κρίκο ανάμεσα στην Ελλάδα και την Ευρώπη. Ωστόσο τόσο οι προσπάθειες του Καποδίστρια όσο και των Βαυαρών δεν κατάφεραν να φέρουν αυτή την πολυπόθητη μεταρρύθμιση στο εκπαιδευτικό προσκήνιο του νεοσύστατου ελληνικού κράτους. (Σμυρναίος, 2006α, σσ. 106-116, Χαρίτος, 2009, σσ. 27-29, 47-51, 69-71, 78-79).

Η πολιτιστική κληρονομιά της Ελλάδας ήταν πλούσια και υπήρξε προσπάθεια να ενσωματωθεί στην εκπαίδευση. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στην κλασικιστική παράδοση την οποία ενθάρρυνε και η Βαυαρική Αντιβασιλεία. Ο θαυμασμός για τους Αρχαίους Έλληνες και η πίστη στο γεγονός ότι η Γερμανία ήταν η Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα οδήγησε στον εξοβελισμό της Βυζαντινής Ορθόδοξης παράδοσης. Η Ορθοδοξία χαρακτηρίστηκε δεισιδαιμονική και υπήρξαν απόπειρες υποτίμησής της όπως η καταστροφή των μοναστηριών. Η κατάσταση διαφοροποιήθηκε μετά τα μέσα του 19^{ου} αιώνα όταν το ισχυρό κίνημα του αλυτρωτισμού της υπόδουλης Ελλάδας ενδυναμώθηκε. Το Βυζάντιο επανέρχεται στο προσκήνιο και η Ελλαδική Εκκλησία ενισχύεται σημαντικά. Ωστόσο το νέο της πρόσωπο εμφανίζεται αρκετά διαφορετικό. Πρόκειται πλέον για μια εκκλησία με προτεσταντίζοντα χαρακτηριστικά, επηρεασμένη από τις αγγλοσαξονικές ιεραποστολές. Τα χριστιανικά άσματα, τα πολύωρα θρησκευτικά μαθήματα αλλά και η επίμονη χρήση της Αγίας ραφής

φανερώνουν τη μετάβαση σε μια νέα πραγματικότητα και την απομάκρυνση από την Ορθόδοξη ελληνική παράδοση. Παράλληλα με τον κλασικισμό και την εκκλησιαστική κληρονομιά, μια άλλη σημαντική πολιτιστική επιρροή ήταν ο Ευρωπαϊκός Διαφωτισμός. Καθοριστικής σημασίας προσωπικότητα υπήρξε ο Κοραΐς ο οποίος εστίασε στην αίσθηση του χρέους της Ευρώπης προς την Ελλάδα η οποία πρόσφερε τα θεμέλια για τον Ευρωπαϊκό πολιτισμό. Η συγκρότηση του νεοελληνικού κράτους και κατ' επέκταση η οργάνωση της εκπαίδευσης, στηρίχθηκαν στις τρεις αυτές παραδόσεις (Σμυρναίος, 2006α, σσ. 99-106).

Η ιεραποστολική δράση στην Ελλάδα

Εκπαιδευτικό έργο

Οι προτεστάντες ιεραπόστολοι έτρεφαν ιδιαίτερο θαυμασμό και ενδιαφέρον για τους Έλληνες και τον πολιτισμό τους. Η Ελληνική Εκκλησία, πέρα από τις δεισιδαιμονίες και τα παγανιστικά κατάλοιπα που διατηρούσε, σύμφωνα με τους μισιονάριους, διέσωζε στοιχεία από τη πρωτοχριστιανική εποχή. Το γεγονός αυτό συγκινούσε τους προτεστάντες και οι ίδιοι αισθάνονταν τον ελληνικό λαό ως κομμάτι της ιστορίας τους. Παράλληλα ο αρχαιοελληνικός πολιτισμός τους προκαλούσε δέος και πίστευαν ότι ήταν αναγκαίο να διασωθεί. Ευσεβής πόθος των ιεραποστολών ήταν και η θρησκευτική διείσδυση στα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και η άλωση του μωαμεθανισμού. Άθελά της η αντιπαράθεση μεταξύ «Σταυρού και Ημισελήνου», έδειχνε ότι υποστήριζε τις βλέψεις του προτεσταντισμού. Άλλωστε η επιρροή των Ελλήνων στην Αυτοκρατορία ήταν αρκετά σημαντική εξαιτίας της οικονομικής και πολιτικής τους θέσης. Έτσι, σύμφωνα με τις ιεραποστολικές προσδοκίες, το αναγεννημένο Ορθόδοξο millet θα λειτουργούσε ως αρωγός στον εκπροτεσταντισμό των Οθωμανών. Παράλληλα οι ιεραπόστολοι αντιλήφθηκαν την δίψα και τον πόθο του λαού για μάθηση αλλά και την ανάγκη εξομοίωσης με την Ευρώπη. Ήλπιζαν ότι οι Έλληνες θα δέχονταν το ιεραποστολικό τους έργο, που κατά κύριο λόγο βασιζόταν στην εκπαίδευση. Έτσι οι ιεραποστολικοί και ελληνικοί στόχοι κατά ένα περίεργο λόγο ταυτίζονταν. Αυτοί είναι ορισμένοι από τους λόγους για τους

οποίους οι Έλληνες βρέθηκαν στο επίκεντρο των ιεραποστολικών δραστηριοτήτων. Η «Πύλη της Ανατολής», η Ελλάδα, έμελλε να διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο για το μέλλον των προτεσταντικών ιεραποστολών στη λεκάνη της Ανατολικής Μεσογείου (Σμυρνάιος, 2006 α, σσ. 77-84).

Παράλληλα με την προτεσταντική δραστηριότητα στον ελλαδικό χώρο υπήρχε και έντονη καθολική παρουσία. Οι παπικοί είχαν κάνει την εμφάνισή τους στις αρχές του 19^{ου} αιώνα με έντονα προσηλυτιστικές διαθέσεις. Κυρίως στηρίχθηκαν στον τομέα της εκπαίδευσης και την ίδρυση Εταιρειών θρησκευτικού χαρακτήρα. Μέσα από τα σχολεία μπορούσαν εύκολα να διαδώσουν τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις στους νέους ανθρώπους. Σε ορισμένες περιπτώσεις σημειώθηκαν αντιπαραθέσεις μεταξύ των ντόπιων κατοίκων για τη λειτουργία των εκπαιδευτηρίων. Οι προτεστάντες εμφανίζονταν ιδιαίτερα αρνητικοί απέναντι στις καθολικές ιεραποστολές. Έτρεφαν ιδιαίτερη εχθρότητά απέναντι στον καθολικισμό και κυρίως στον Πάπα, τον Αντίχριστο. Ο ανταγωνισμός μεταξύ των δύο δογμάτων εντάθηκε από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα. Δεδομένου ότι τόσο ο προτεσταντισμός όσο και ο καθολικισμός είχαν εστιάσει τις προσηλυτιστικές προσπάθειες στην εκπαίδευση, η αντιπαλότητα μεταξύ τους ήταν έντονη. Η μετάφραση της Αγίας Γραφής ήταν το βασικό βιβλίο που χρησιμοποιούσαν οι προτεστάντες στα σχολεία τους ενώ για τους καθολικούς κύριο μάθημα ήταν η λατινική γλώσσα. Έλληνες καθολικοί βρίσκονταν κυρίως στα νησιά αλλά και στα παράλια της Μικράς Ασίας (Θαναηλάκη, 2005, σσ. 34-36, 45-47).

Οι πρώτες προτεσταντικές ιεραποστολικές εταιρείες καταφθάνουν στον ελλαδικό χώρο με την άφιξη του νέου κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια το 1828. Η παρουσία τους άρχισε να γίνεται ιδιαίτερα αισθητή αρχικά στην Αίγινα, τις Κυκλάδες και την Ανατολική Πελοπόννησο. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η αναφορά του Αμερικανού κεντρικού γραμματέα της εταιρείας A.B.C.F.M., Rufus Anderson, για την εκπαιδευτική κατάσταση που επικρατούσε στη χώρα. Κατά τη διάρκεια της περιοδείας του στη Πελοπόννησο ο Anderson διέκρινε τα προβλήματα που υπήρχαν. Οι σχολικές μονάδες ήταν οργανωμένες σε τοπικό επίπεδο δίχως να υπάρχει ενιαία εκπαιδευτική πολιτική από την πλευρά του κράτους. Παράλληλα τα σχολικά κτήρια είτε ήταν ανύπαρκτα είτε βρίσκονταν σε άθλια κατάσταση. Για παράδειγμα στο σχολείο του Άργους περίπου 200 μαθητές ήταν στριμωγμένοι σε ένα μικρό δωμάτιο. Στην Τρίπολη λόγω της απουσίας κτηρίου οι μαθητές διδάσκονταν σε υπαίθριο χώρο.

Ο ελλιπής αριθμός δασκάλων και βιβλίων δυσχέραινε την κατάσταση. Αντίθετα στο Ναύπλιο, σύμφωνα με την αναφορά του Anderson, λειτουργούσε ένα από τα καλύτερα αλληλοδιδασκτικά σχολεία. Στα Ιόνια νησιά η πρωτοβάθμια εκπαίδευση ήταν υπόθεση κυρίως των ιερωμένων ενώ στη Σύρο το σχολικό δίκτυο ήταν αρκετά πιο οργανωμένο εξαιτίας του ιεραπόστολου Τζ. Μπρούερ. Γίνεται φανερό ότι εξαιτίας της ταραγμένης πολιτικής κατάστασης στη χώρα ο εκπαιδευτικός τομέας είχε παραμεληθεί αρκετά. Οι μισιονάριοι λοιπόν επιθυμούσαν με ενθουσιασμό να βοηθήσουν τον ελληνικό λαό και προχώρησαν στην ίδρυση εκπαιδευτηρίων εστιάζοντας και στη γυναικεία εκπαίδευση, γεγονός πρωτόγνωρο για τα ελληνικά δεδομένα (Θαναηλάκη, 2005, σσ. 59-64, Σμυρναίος, 2006α, σ.80).

Οι προτεστάντες ιεραπόστολοι εστίαζαν στην αμάθεια του κατώτερου κλήρου και πίστευαν ότι εξαιτίας της δεισδαιμονίας και των προλήψεων η θρησκεία αμαυρώνεται. Πίστευαν ότι η γνώση είναι πολύ σημαντική για τον άνθρωπο και ότι μόνο μέσω αυτής τα θρησκευτικά μηνύματα του Ευαγγελίου μπορούν να τον οδηγήσουν στο φως. Δίνοντας λοιπόν ιδιαίτερη βάση στην εκπαίδευση, οι μισιονάριοι επέλεξαν σύγχρονες μεθόδους διδασκαλίας όπως η αλληλοδιδασκτική, με πρωτεργάτη το Γερμανό ιεραπόστολο δρ. Κορκ. Το 1830 στο ελληνικό κράτος καθιερώνεται το γαλλικό πρότυπο της μεθόδου με βάση τον οδηγό του Γάλλου Sarazin. Ωστόσο στα μισιοναρικά σχολεία οι δάσκαλοι διδάσκουν με βάση την αγγλική αλληλοδιδασκτική. Οι προτεστάντες εκπαιδευτικοί αντιμετωπίζουν τα παιδιά με μια πιο φιλελεύθερη προσέγγιση απ' ότι δάσκαλοι που διδάσκουν με βάση την απρόσιτη γαλλική αλληλοδιδασκτική. Μια άλλη μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε στα ελληνικά προτεσταντικά σχολεία ήταν αυτή των ερωταποκρίσεων. Ο δάσκαλος έθετε διάφορα ερωτήματα περιμένοντας από τους μαθητές τους να εκφράσουν τη γνώμη τους και στη συνέχεια να ακολουθήσει συζήτηση. Η μέθοδος αυτή στόχευε στην καλλιέργεια της κριτικής σκέψης των παιδιών (Θαναηλάκη, 2005, σσ. 65-68).

Η ελληνική κοινωνία αντιμετώπισε θετικά την ίδρυση των μισιοναρικών σχολείων δεδομένου ότι η οργάνωση του εκπαιδευτικού τομέα προχωρούσε με αργούς ρυθμούς. Το προφίλ των μαθητών που ξεκίνησαν τη φοίτησή τους στα προτεσταντικά εκπαιδευτήρια ποίκιλε ανάλογα με τις τοπικές συνθήκες που επικρατούσαν ανά περιοχή. Στο σχολείο του Ιωνά Κινγκ στην Αθήνα αρκετοί μαθητές προέρχονταν από αγροτικές οικογένειες γι' αυτό και ήταν αναγκασμένοι να ακολουθούν τους γονείς τους στις γεωργικές δουλειές. Στη σχολή του Επισκοπιανού

Χιλλ έβρισκαν καταφύγιο φτωχές μαθήτριες. Στη Σύρο η κοινωνική προέλευση των μαθητών ήταν από τα υψηλότερα στρώματα, δεδομένου ότι η Ερμούπολη αποτελούσε ένα από τα σημαντικότερα οικονομικά και εμπορικά αστικά κέντρα στην Ελλάδα. Η απουσία της γυναικείας εκπαίδευσης οδήγησε τους προτεστάντες μισιονάριους να στραφούν στη μόρφωση των νεαρών κοριτσιών. Αφενός μια μορφωμένη γυναίκα μπορούσε να εργαστεί εξασφαλίζοντας τα προς το ζην και αφετέρου θα μπορούσε να φανεί χρήσιμη για το κοινωνικό σύνολο. Παράλληλα μια αδερφή, μητέρα ή σύζυγος θα μετέδιδε, σύμφωνα με τις ιεραποστολικές προσδοκίες, στην οικογένειά τις προτεσταντικές αρχές. Προσπάθειες για ίδρυση σχολείων θηλέων παρατηρούνται στην Ερμούπολη από τον ιεραπόστολο Κορκ αρχικά και αργότερα από τον διάδοχό του, Χίλντερ. Παράλληλα στην Αθήνα τόσο στο σχολείο του Κινγκ όσο και τη σχολή Χιλλ υπάρχει μέριμνα για την εκπαίδευση των κοριτσιών αλλά και στο σχολείο του Αμερικάνου ιερωμένου Ιλία Ριγκς. Η συνεισφορά των προτεσταντών ήταν αρκετά σημαντική και ίσως θα μπορούσε να θεωρηθεί ένας απ' τους λόγους που το 1834 η εκπαίδευση έγινε υποχρεωτική ακόμα και για τις γυναίκες (Θαναηλάκη, 2005, σσ. 68-72).

Οι ιεραπόστολοι έδιναν ιδιαίτερη έμφαση στην εκπαίδευση του διδασκαλικού προσωπικού από τους ίδιους αφού επρόκειτο να είναι οι συνεχιστές του έργου τους. Για παράδειγμα στο σχολείο τους Άργους λειτουργούσε ένα Ανώτερο τμήμα που στόχευε στην ετοιμασία νεαρών κοριτσιών ώστε να γίνουν βοηθοί των ιεραποστόλων. Αυτό το είδος Υποδιδασκαλείου αργότερα εισχώρησε δυναμικά στην ελληνική εκπαίδευση. Το ελληνικό κράτος αναγνώριζε τους δασκάλους που είχαν προϋπηρεσία στα προτεσταντικά σχολεία και τους προσλάμβανε στα ελληνικά. Κοινά χαρακτηριστικά των δασκάλων των ιεραποστολικών εκπαιδευτηρίων ήταν το νεαρό της ηλικίας τους και αν ήταν δυνατόν οι σπουδές τους στο εξωτερικό. Οι εκπαιδευτικοί μισθοδοτούνταν από χρήματα των ιεραποστολικών εταιρειών. Αυτό επέτρεπε στους ιεραπόστολους να διαγράφουν οι ίδιοι την εκπαιδευτική πορεία που θα ακολουθούσαν (Θαναηλάκη, 2005, σ.70, 75- 76).

Έχει ήδη επισημανθεί η άσχημη κατάσταση στην οποία βρίσκονταν τα σχολικά κτήρια στην ελληνική επικράτεια. Αντίθετα τα ιεραποστολικά σχολεία υπερτερούσαν έναντι των ελληνικών στις υποδομές. Οι ιεραπόστολοι φιλοδοξούσαν να στεγάσουν αρκετούς μαθητές στα εκπαιδευτήρια. Η ανεύρεση του κατάλληλου χώρου δεν ήταν πάντοτε απλή υπόθεση και αρκετές φορές έπρεπε να απευθυνθούν στην εκάστοτε

τοπική εξουσία. Παράλληλα οι εταιρείες διακινδύνευαν επενδύοντας στην ανέγερση κτηρίων προσδοκώντας με αυτό τον τρόπο την επιτυχία του εκπαιδευτικού τους έργου (Θαναηλάκη, 2005, σσ. 72-74).

Τα προτεσταντικά σχολεία έδιναν ιδιαίτερη σημασία στην οργάνωση του προγράμματος που θα ακολουθούσαν. Συνήθως τα μαθήματα που διδασκόντουσαν ήταν αρχαία ελληνική γλώσσα που περιελάμβανε τη γραμματική και το συντακτικό, γεωγραφία, γενική και ιερή ιστορία, αριθμητική, ιχνογραφία και το μάθημα της Αγίας Γραφής. Στα σχολεία θηλέων τις περισσότερες φορές τα κορίτσια διδάσκονταν κέντημα, εργόχειρο, ράψιμο και φωνητική μουσική (Θαναηλάκη, 2005, σσ. 79-82).

Στην Ανατολική Μεσόγειο και ειδικότερα στον ελλαδικό χώρο δραστηριοποιήθηκαν τόσο αμερικάνικες όσο και βρετανικές προτεσταντικές ιεραποστολικές εταιρείες. Η αμερικάνικη A.B.C.F.M. ιδρύθηκε το 1810 και οι πρώτοι μισιονάριοι έφτασαν στην Ελλάδα το 1828 με την άφιξη του Ιωάννη Καποδίστρια. Στο επίκεντρο του ενδιαφέροντός τους βρέθηκαν οικονομικά και εμπορικά ανεπτυγμένες περιοχές όπως η Τήνος, το Ναύπλιο, η Σύρος κ.ά. Το 1828 ο γενικός γραμματέας της εταιρείας, Rufus Anderson, επισκέφτηκε τη χώρα προκειμένου να διαπιστώσει τη γενικότερη εκπαιδευτική πραγματικότητα. Ο Anderson μετά από συνομιλίες που είχε με τον Καποδίστρια πέτυχε τη δωρεάν διανομή προτεσταντικών βιβλίων στα ελληνικά σχολεία. Στα χρόνια που ακολούθησαν η αμερικανική βοήθεια προς την Ελλάδα ήταν συνεχής. Χαρακτηριστική είναι η επιστολή του Κυβερνήτη προς τον Anderson το 1831: « *Τα ευεργετήματά των θέλουν αποκατασταθή πηγή αφθονωτέρων και ωφελιμωτέρων αποτελεσμάτων, καθ' όσο τα καταστήματα της δημοσίου εκπαιδεύσεως εις τούτον τον τόπον δυνηθώση να λάβουν την αναγκαίαν ανάπτυξη (...) διά την μάθησιν διαθέσεως της ελληνικής νεολαίας*». Οι προτεστάντες προσδοκούσαν ότι το ιεραποστολικό τους έργο στην Ελλάδα θα σημείωνε σημαντική επιτυχία. Τα μισιοναρικά σχολεία της A.B.C.F.M. θα λειτουργήσουν από το 1831 μέχρι το 1841. Στην Αθήνα ιδρύονται αλληλοδιδασκτικά σχολεία αρρένων και θηλέων αλλά και ένα «Ευαγγελικό Γυμνάσιο αρρένων» από τον ιεραπόστολο Ιωνά Κινγκ. Στο Άργος (από τους ιεραπόστολους Ριγκς και Μπέντζαμιν) αλλά και στην Αρεόπολη της Μάνης (από τους Χιούστον και Λέιμπερν) θα δημιουργηθούν ιεραποστολικά σχολεία επίσης. Παράλληλα οι προτεστάντες πίστευαν ότι οι νησιώτες ήταν περισσότερο προοδευτικοί από τους ανθρώπους της ηπειρωτικής Ελλάδας γι' αυτό και έδωσαν βάση στην ίδρυση

εκπαιδευτηρίων στα νησιά. Έτσι σχολεία δημιουργήθηκαν στη Χίο, την Κύπρο, την Τήνο (το 1829 από τους ιεραπόστολους J. Brewer και J. King), τον Πόρο (1829), την Κεφαλονιά (το 1830 από το ζεύγος Dixon), την Κέρκυρα (1831 θα ιδρυθούν τέσσερα σχολεία), τα Κύθηρα, τη Ζάκυνθο, την Ιθάκη ακόμα και στα Χανιά της Κρήτης (1837 από τον ιεραπόστολο Benson). Σημαντική θα πρέπει να θεωρηθεί η συνεισφορά του ιεραπόστολου Ιλίου Ρίγκς, ιδρυτή του σχολείου στο Άργος, του μοναδικού στην ελληνική ύπαιθρο. Στο συγκεκριμένο σταθμό λειτούργησε «Υποδιδασκαλείο» για την εκπαίδευση βοηθών δασκάλων των προτεσταντικών αλλά και ελληνικών σχολείων (Θαναηλάκη, 2005, σσ. 48-53, Κισκήρα, 1997, σσ. 101-102, Παχουνδάκης, σ. 12).

Το 1844 ο Anderson πραγματοποιεί το δεύτερο ταξίδι του στη Μεσόγειο. Η έκθεσή του προς την εταιρεία είναι απογοητευτική. Η ελληνική Εκκλησία κράτησε σθεναρή αντίσταση απέναντι στις προτεσταντικές βλέψεις. Οι συνεχείς διώξεις και οι δικαστικές διαμάχες εμπόδισαν τους ιεραπόστολους να διεισδύσουν στην κοινωνία. Παράλληλα ο λαός εξακολουθούσε ακόμα και μετά την επανάσταση να βλέπει τους ξένους με καχύποπτη και εχθρική ματιά. Οι Αμερικάνοι αρκετές φορές εξαιτίας του ζήλου που έτρεφαν για το έργο τους, αποδείχθηκαν επιθετικοί. Με το να μην σταθμίζουν σωστά τις καταστάσεις βρίσκονταν αντιμέτωποι με την αρνητική συμπεριφορά της ελληνικής κοινωνίας. Η εταιρεία μην έχοντας άλλη επιλογή αποφασίζει να κλείσει τα σχολεία στη χώρα. Ο Ιωνάς Κινγκ παρέμεινε στην Ελλάδα ως ιδιώτης μέχρι το θάνατο του το 1869.

Αλληλοδιδασκτικά σχολεία ιδρύθηκαν και σε διάφορα άλλα μέρη της Ανατολικής Μεσογείου. Παράλληλα λειτούργησαν οχτώ αμερικάνικα κολλέγια, πέντε αρρένων και τρία θηλέων. Η εταιρεία αναγκάστηκε να διακόψει το εκπαιδευτικό έργο της το 1914 στην ηπειρωτική Μικρά Ασία και την τουρκική Αρμενία μετά τις μαζικές σφαγές των Αρμενίων. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος το 1924 αναγνωρίζοντας τον τρόπο οργάνωσης των προτεσταντικών σχολείων προσκάλεσε δύο από τα σχολεία που κλείσανε να εγκατασταθούν στο ελληνικό κράτος. Πρόκειται για το *Collegiate Institute for girls*, της Σμύρνης το οποίο μεταφέρεται στην Αθήνα με το όνομα πλέον Pierce College, και το *Anatolia College* της Μερσιφούντας του Πόντου που μεταφέρεται στη Θεσσαλονίκη διατηρώντας την ίδια ονομασία (Θαναηλάκη, 2005, σσ. 48-53. Κισκήρα, 1997, σ. 110, 113).

Η D.F.M.S. ήταν η επίσημη ιεραποστολική εταιρεία της Επισκοπικής Εκκλησίας των Ηνωμένων Πολιτειών και ιδρύθηκε το 1816. Η D.F.M.S. έδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την Ελλάδα στέλνοντας τους πρώτους μισιονάριους Τζ. Ρόμπερτσον και Ιωάννη Χίλλ το 1830. Στην Αθήνα θα ιδρύσουν σχολεία αλλά και τυπογραφείο. Το ζεύγος Χίλλ θα επικεντρώσει τις προσπάθειές του στην εκπαίδευση των κοριτσιών. Το 1831 ιδρύονται δύο σχολεία, ένα αρρένων και ένα θηλέων. Παράλληλα θα λειτουργήσει και ένα μεικτό νηπιαγωγείο. Η πορεία των εκπαιδευτηρίων αποδείχτηκε επιτυχής. Οι Χίλλ φρόντιζαν να κρατούν την ισορροπία στις σχέσεις τους τόσο με την κρατική εξουσία όσο και με τις Εκκλησιαστικές Αρχές. Ο νόμος σύμφωνα με τον οποίο οι δάσκαλοι που θα εργάζονταν στα σχολεία θα έπρεπε να είναι συνάμα κάτοχοι διπλώματος από το κρατικό Διδασκαλείο, δεν επηρέασε τα εκπαιδευτήρια Χίλλ σε αντίθεση με τις υπόλοιπες ιεραποστολές. Παράλληλα δέχτηκαν το μάθημα της κατήχησης στα σχολεία τους να διδάσκεται από ορθόδοξο ιερωμένο. Ωστόσο δεν κατάφεραν να ξεφύγουν από το κύμα αντιδράσεων. Η αθηναϊκή εφημερίδα *Αιών* στράφηκε εναντίον του ζεύγους Χίλλ κατηγορώντας τους ευθέως για τον προσηλυτισμό της νεολαίας. Ο Χίλλ αρνείται τις κατηγορίες που του απαγγέλλονται και διευκρινίζει ότι το έργο του βασίζεται στην ηθική του Ευαγγελίου και στην Ορθοδοξία. Τελικά η εταιρεία το 1852 αποφασίζει να τερματίσει τη λειτουργία των ιεραποστολικών σταθμών της Ανατολικής Μεσογείου αποκλείοντας ωστόσο τον σταθμό της Αθήνας. Η συνεισφορά του Ιωάννη Χίλλ αλλά και της συζύγου του, Φράνσις Χίλλ, στην ελληνική εκπαίδευση διαδραμάτισε ιδιαίτερα καθοριστικό ρόλο. Το 1867 η σχολή μετονομάζεται σε «Ελληνικόν Παρθεναγωγείον» και αργότερα σε «Αστικόν Παρθεναγωγείον» (Θαναλάκη, 2005, σσ.134-135, 140-141, 160, Σμυρναίος, 2006β, σ.101, 116-117).

Η ιεραποστολική εταιρεία C.M.S. ανήκε στην Αγγλικανική Εκκλησία. Εκ μέρους της φτάνει το 1827 στο νησί της Σύρου ο ιερωμένος Φ. Α. Χίλδνερ προκειμένου να συνδράμει στο έργο του Χ.Λ. Κορκ. Το 1830 ιδρύεται στην Ερμούπολη από τον Χίλδνερ το «Φιλελληνικό Παιδαγωγείο» το οποίο θα λειτουργήσει αρκετά χρόνια. Το 1838 η συνεργασία του Κορκ με τη εταιρεία διακόπτεται. Μια άλλη πηγή αναφέρει τον Ιούλιο του 1831 ως έτος διακοπής της συνεργασίας. Στη Χαλκίδα θα ιδρύσει ένα σχολείο και τελικά θα πεθάνει στην Αθήνα το 1842 (Σμυρναίος, 2006α, σ. 154). Το σχολείο του Χίλδνερ απέκτησε πολύ καλή φήμη παρά τις έντονες αντιδράσεις από τους κατοίκους του νησιού που υπήρξαν κατά περιόδους. Παράλληλα θα ιδρύσει το

πρώτο νηπιαγωγείο στη χώρα το 1830. Στη Σύρο θα λειτουργήσουν επίσης ένα αλληλοδιδασκτικό σχολείο αρρένων, διευθυντής του οποίου υπήρξε και ο Κορκ, ένα αλληλοδιδασκτικό σχολείο θηλέων και ένα Ελληνικό σχολείο αρρένων με διευθυντή τον Χίλδνερ (Σμυρναίος, 2006α).

Τυπογραφία και μεταφραστικό έργο

Τα τυπογραφία των ιεραποστολών ήταν πολύ σημαντικά καθώς μέσω αυτών το μεταφραστικό έργο των μισιονάριων μπορούσε εξαπλωθεί σε παγκόσμια κλίμακα. Τόσο τα θρησκευτικά φυλλάδια όσο και τα έντυπα, από αλφαβητάρια μέχρι βιβλία ενηλίκων, απευθύνονταν σε όλα τα μορφωτικά επίπεδα. Βασικός σταθμός των εταιρειών L.M.S., C.M.S. και A.B.C.F.M. στη λεκάνη της Ανατολικής Μεσογείου ήταν η Μάλτα. Το νησί βρισκόταν υπό βρετανική κατοχή, είχε αρκετά ήπιο κλίμα και παράλληλα αποτελούσε σημαντικό εμπορικό πέρασμα. Επομένως οι εταιρείες αποφάσισαν την ίδρυση τυπογραφείου. Εκεί τυπώθηκαν διάφορα έντυπα σε γλώσσες όπως η ελληνική, ιταλική, μαλτέζικη, περσική, αραβική κ.ά. (Θαναηλάκη, 2005, σσ. 183-184, Σμυρναίος, 2006α, σ. 72). Το τυπογραφείο των Άγγλων προτεσταντών της L.M.S. ιδρύθηκε το 1825 και η ενεργή του παρουσία στο νησί διήρκεσε για δέκα χρόνια μέχρι το 1835. Διευθυντής του ήταν ο ιεραπόστολος Samuel Sheridan Wilson (Θαναηλάκη, 2011, σσ.35-36).

Το τυπογραφείο της A.B.C.F.M. στη Μάλτα λειτούργησε από το 1822 μέχρι το 1833. Υπεύθυνος ορίστηκε ο Daniel Temple με τη σύζυγό του. Το μεταφραστικό έργο ξεκίνησε αμέσως. Ήδη το 1824 τυπώθηκαν στα ελληνικά “*The Pilgrim’s Progress*”, “*The Dairyman’s Daughter*” και το “*The Shepherd of Salisbury Plain*”. Η Μάλτα με τον καιρό αναδείχθηκε σε σημαντικό σταθμό διότι εκεί σταματούσαν οι αμερικάνοι ιεραπόστολοι πριν συνεχίσουν το ταξίδι τους είτε για να ξεκουραστούν είτε για να μάθουν τη γλώσσα του προορισμού στον οποίο κατευθύνονταν. Παράλληλα επειδή στη Μάλτα κατοικούσαν διάφορες εθνότητες της Ανατολικής Μεσογείου, οι μισιονάριοι μπορούσαν να έρθουν σε επαφή με τη γενικότερη κουλτούρα των λαών στους οποίους θα απευθύνονταν. Αρχικά το τυπογραφείο περιορίστηκε στην έκδοση φυλλαδίων και διηγημάτων θρησκευτικού χαρακτήρα ενώ

αργότερα στην έκδοση σχολικών βιβλίων. Άλλωστε το βάρος του ιεραποστολικού έργου ρίχτηκε στον εκπαιδευτικό τομέα. Η εταιρεία επιθυμούσε κατά περιόδους την εγκατάσταση τυπογραφείου στο ελληνικό κράτος. Εν τέλει στην Ελλάδα με την άφιξη του νέου Κυβερνήτη λειτούργησε ελληνικό τυπογραφείο. Ωστόσο οι εκδόσεις του περιορίστηκαν στην έκδοση διοικητικών όχι εκπαιδευτικών συγγραμμάτων. Αν και οι εκδόσεις της Μάλτας θα μπορούσαν αν καλύψουν το κενό των βιβλίων στα σχολεία της χώρας, η ελληνική Εκκλησία αντιλαμβανόμενη το προσηλυτιστικό έργο των ιεραποστόλων τη διετία 1832-1834 αρνήθηκε τη προσφορά των εταιρειών. (Θαναηλάκη 2005, σσ. 186-188).

Η επιλογή της ύλης για την πρώτη ελληνική έκδοση ενός αλφαβηταρίου έγινε πολύ προσεκτικά από τους προτεστάντες για να μην προκαλέσει την κοινή γνώμη. Τα σχολικά βιβλία που τυπώθηκαν έκτοτε στόχευαν στη χειραγώγηση του παιδικού αναγνωστικού κοινού. Έτσι έπρεπε να είναι σχεδιασμένα με τέτοιο τρόπο ώστε να προσελκύουν τους μικρούς αναγνώστες. Το τυπογραφείο της A.B.C.F.M. συνεργάστηκε με σημαντικούς έλληνες εκπαιδευτικούς όπως ο Νεόφυτος Βάμβας και ο Ν. Νικητόπουλος. Ανάμεσά τους υπήρξε αμοιβαία συμπράταση. Οι μισιονάριοι εξέδιδαν έργα των Ελλήνων λογίων και οι τελευταίοι αναλάμβαναν να προλογίσουν τα έργα των προτεσταντών. Παράλληλα οι Αμερικάνοι προωθούσαν τα έργα των Ελλήνων Διαφωτιστών ενώ αξιοσημείωτη είναι η παντελής απουσία των αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων. Οι τεχνικές προδιαγραφές του τυπογραφείου της εταιρείας δεν θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως οι πλέον κατάλληλες. Ο Temple φτάνοντας στο νησί μετέφερε μαζί του ένα πιεστήριο αλλά και πολλές προσδοκίες για την εκδοτική δραστηριότητα που θα ακολουθούσε. Παράλληλα η απουσία ικανού τυπογράφου δυσχέραινε την κατάσταση για τους ιεραποστόλους. Τελικά η άφιξη δεύτερου τυπογράφου αλλά και η απόκτηση δύο ακόμα πιεστηρίων βελτίωσε τις προοπτικές του τυπογραφείου. Οι μισιονάριοι έδειχναν ιδιαίτερη έμφαση στη μετάφραση των εντύπων από την αγγλική στην ελληνική γλώσσα και ήταν προσεκτικοί για τυχόν λάθη και διαστρεβλώσεις. Ο Νικόλαος Πετροκόκκινος είχε αναλάβει το μεταφραστικό έργο στο ελληνικό τμήμα του τυπογραφείου. Η ανυπαρξία κατάλληλων σχολικών βιβλίων στην ελληνική επικράτεια ανάγκασε τους δασκάλους να στραφούν στα προτεσταντικά εγχειρίδια. Στα ελληνικά σχολεία στάλθηκαν αλφαβητάρια, βιβλία αριθμητικής, ιστορίας, γεωγραφίας αλλά και διάφορες διηγήσεις

ηθικοπλαστικού χαρακτήρα. Το τυπογραφείο της Μάλτας θα λειτουργήσει μέχρι το 1833 (Θαναλάκη, 2005, σσ. 191-197).

38

Books printed for the Missions of the Board.

JAN.

MODERN GREEK—at Malta.*

	Pages.	Copies.	Total pages.
The Dairyman's Daughter, - - - -	30	8,300	249,000
Negro servant, - - - -	32	1,500	48,000
Payson's Address to Seamen, - - - -	20	2,000	40,000
Tract on Redemption, - - - -	54	1,500	81,000
Sixteen Short Sermons, - - - -	48	2,000	96,000
Progress of Sin, - - - -	16	7,000	112,000
Dialogue between a Traveler and Yourself, - - - -	16	2,000	32,000
Serious Thoughts on Eternity, - - - -	14	1,500	21,000
Life of John the Baptist, - - - -	28	2,000	56,000
The Young Cottager, - - - -	88	1,000	88,000
The Shepherd of Salisbury Plain, - - - -	76	2,000	152,000
Life of William Kelly, - - - -	34	1,500	51,000
Dialogue on Regeneration, - - - -	24	2,000	48,000
Life of Abraham, 2 edd. 36 and 40 pp. - - - -	76	10,000	364,000
The Swearer's Prayer, - - - -	8	1,000	8,000
Advice to Children, - - - -	4	1,400	5,600
Vivian's Dialogues, - - - -	48	1,000	48,000
Interpreter's House, from Bunyan, - - - -	28	1,000	28,000
The Two Old Men, - - - -	36	1,000	36,000
The Woman of Valais, - - - -	24	1,000	24,000
The Woodcutter, - - - -	24	1,000	24,000
Guilt and Danger of neglecting the Savior, - - - -	36	1,000	36,000
Newton's three letters, <i>Grace in the Blade</i> , etc. - - - -	40	2,000	80,000
Death of the Earl of Rochester, - - - -	16	1,000	16,000
The Bible above all Price, - - - -	16	6,000	96,000
The Sum of the whole Bible, - - - -	16	1,000	16,000
Scott's Force of Truth, - - - -	164	1,000	164,000
Address to the Children of Israel, - - - -	12	2,000	24,000
Short Prayers for every day in the week, - - - -	70	500	35,000
Life of James Covey, - - - -	12	2,000	24,000
Christ's Sermon on the Mount, - - - -	16	1,000	16,000
Flowers of Chrysostom, - - - -	26	1,000	26,000
Christ's Exhortation to Seamen, - - - -	20	1,000	20,000
Content and Discontent, - - - -	24	1,000	24,000
Danger of Delay, - - - -	26	1,000	26,000
Explanation of the Lord's Prayer, - - - -	12	4,500	54,000
Spelling-book for Children, - - - -	72	1,500	108,000
The Poor Watch-maker, - - - -	48	2,000	96,000
Advice to Students in Divinity, - - - -	28	1,000	28,000
Great Effects from Little Causes, - - - -	20	1,000	20,000
Life of King Edward VI., - - - -	20	5,000	100,000
History of a Bible, - - - -	28	1,000	28,000
On the Love of Money, - - - -	36	500	18,000
The Mother's Catechism, - - - -	56	5,000	280,000
The Liberated Negro, - - - -	76	1,000	76,000
The Life of God in the Soul of Man, - - - -	168	1,000	168,000
Little Henry and his Bearer, - - - -	76	1,000	76,000
The Touch-stone of Sincerity, - - - -	112	1,000	112,000
Saint's Rest 130 pp. Poor Sarah 26, Parables, etc. 36, - - - -	192	3,000	192,000
Life of Joseph, 2 edd. 60 and 94 pp. - - - -	154	11,000	694,000
Porteus's Evidences, - - - -	112	1,000	112,000
Misery of those who Fail of Heaven, - - - -	42	1,000	42,000
The Story of Andrew Dunn, - - - -	146	1,000	146,000
Epistles to the Seven Churches, - - - -	48	4,000	192,000
On the Sabbath, - - - -	4	8,800	70,400
British System of Education, - - - -	188	500	94,000
Against Idolatry, - - - -	12	4,000	48,000
Authenticity of the Bible, - - - -	96	4,000	392,000

Ελληνικές εκδόσεις του τυπογραφείου της Μάλτας

(«The Missionary Herald» 35, 1838, σ. 38)

Μετά τον τερματισμό λειτουργίας του τυπογραφείου, οι Αμερικάνοι αποφασίζουν να το μεταφέρουν στη Σμύρνη πιστεύοντας ότι εκεί οι προτεσταντικές τους ιδέες θα έβρισκαν πρόσφορο έδαφος για να καρποφορήσουν. Στη κοσμοπολίτικη πόλη της Μικράς Ασίας λειτουργούσαν ήδη πριν την επανάσταση τυπογραφεία, πέντε ελληνικά, δύο αγγλικά και τρία γαλλικά. Η Σμύρνη της εποχής εκείνης βρισκόταν στο επίκεντρο της εμπορικής και οικονομικής δραστηριότητας της Ανατολικής μεσογείου. Συνεπώς η επιλογή της από του Αμερικάνους προτεστάντες δεν ήταν τυχαία. Το 1837 ξεκινάει η έκδοση ενός μηνιαίου περιοδικού με την ονομασία *Αποθήκη των Ωφελίμων Γνώσεων* με μη αμιγώς θρησκευτικό περιεχόμενο. Τα βιβλία του τυπογραφείου ήταν τα ίδια με εκείνα της Μάλτας. Το 1838 ο Ιλίας Ργκς μεταβαίνει στη Σμύρνη από το Άργος όπου λειτουργούσε σχολείο, προκειμένου να συνδράμει στο μεταφραστικό έργο της εταιρείας. Η οικογένεια Ργκς θα παραμείνει εκεί μέχρι το 1853. Μέσω των βιβλιοπωλείων της Κωνσταντινούπολης, θρησκευτικά βιβλία και φυλλάδια από τη Σμύρνη διακινούνται σε όλη την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η παραγωγή εντύπων αυξανόταν και τα κέρδη της εταιρείας από την εκδοτική δραστηριότητα ήταν σημαντικά. Το 1838 οι εισπράξεις ανέρχονταν στα 1.000 δολάρια και το 1839 στα 850 δολάρια. Η ανοδική πορεία ωστόσο των εξόδων του τυπογραφείου ανάγκασε τους ιεραποστόλους να το παραδώσουν με την υπογραφή συμβολαίου για τρία χρόνια, από το 1838 μέχρι το 1842, στον William Griffit. Η συγκεκριμένη λύση φάνηκε αργότερα ότι απέδωσε καρπούς (Θαναηλάκη, 2005, σσ. 198-203). Η εταιρεία αποφασίζει τη μεταφορά του τυπογραφείου στην Κωνσταντινούπολη το 1853 όπου και θα λειτουργήσει για 63 χρόνια μέχρι το 1914. Δύο θρησκευτικές εφημερίδες, η *Avedaper* (Αγγελιοφόρος) και η *Zornita* (Αυγερινός), εκδίδονταν σε εβδομαδιαία βάση. Εκτός από το θρησκευτικό περιεχόμενο, περιελάμβαναν ακόμα άρθρα γενικού ενδιαφέροντος (Κισκήρα, 1997, σ. 113, 115).

«*Το εξ' Αμερικής Φιλελληνικόν Τυπογραφείον*», το μοναδικό στην Ελλάδα, ανήκε στην εταιρεία των Επισκοπιανών D.F.M.S. και ιδρύθηκε στο νησί της Σύρου το 1831 όπου και λειτούργησε για περίπου έξι χρόνια μέχρι το 1837. Υπεύθυνος ορίστηκε ο αιδεσιμότατος Τζ. Τζ. Ρόμπερτσον (Θαναηλάκη, 2005, σ. 203. Θαναηλάκη, 2011, σ. 35). Το λιμάνι της Σύρου διαδραμάτιζε σημαντικό ρόλο στα οικονομικά και εμπορικά δρώμενα της περιοχής. Το τυπογραφείο παράλληλα θα

μπορούσε να συνεισφέρει στην πνευματική ζωή του νησιού, σύμφωνα με τους ιεραπόστολους. Εμπόδιο για τη λειτουργία του στάθηκαν τεχνικές προϋποθέσεις όπως η απουσία κατάλληλου προσωπικού. Αναφορικά με τα είδη των εντύπων του τυπογραφείου, αντίθετα με αυτό της Μάλτας που περιοριζόταν στην έκδοση βιβλίων για μικρά παιδιά, το Φιλελληνικό Τυπογραφείο εξέδιδε βιβλία για μεγαλύτερους μαθητές παράλληλα με την κυκλοφορία φυλλαδίων. Ωστόσο τα έξοδα ήταν μεγάλα και ο Ρόμπερτσον προτείνει στην εταιρεία το 1837 τον τερματισμό λειτουργίας του τυπογραφείου και ο ίδιος θα μετακινηθεί στην Κωνσταντινούπολη (Θαναηλάκη, 2005, σσ. 203-204).

Η ιστορία της Αμερικάνικης εταιρείας A.B.C.F.M.

Μία από τις σημαντικότερες Αμερικάνικες ιεραποστολικές εταιρείες ήταν η American Board of Commissioners for Foreign Missions (A.B.C.F.M.). Η εταιρεία ξεκίνησε τη λειτουργία της το 1810. Η ίδρυσή της οφείλεται στη δράση μιας μικρής ομάδας τεσσάρων φοιτητών του Κολεγίου William των Ηνωμένων Πολιτειών. Επηρεασμένοι από τις βρετανικές ιεραποστολές στις Ινδίες, επιθυμούσαν την διάδοση των προτεσταντικών ιδεών και του Ευαγγελίου σε όλες τις γωνιές της υφελίου και από του Αμερικάνους. Πρωτεργάτης της συνολικής προσπάθειας ήταν ο Samuels Mills, σπουδαστής της Θεολογικής Σχολής του Αντόβερ (Andover Seminary). Στη Γενική Συνέλευση της Μασαχουσέτης στις 28 Ιουνίου 1810 ο Mills μαζί με άλλους τρεις φοιτητές, τους Judson, Nott και Newell επισήμαναν την ανάγκη δημιουργίας μια ιεραποστολικής εταιρείας. Εν τέλει την επόμενη μέρα της Συνέλευσης αποφασίστηκε η δημιουργία μιας εταιρείας που θα οργάνωνε ιεραποστολές *«με σκοπό να καθοριστούν τρόποι και σκοποί και να υιοθετηθούν μέτρα έτσι ώστε να προωθηθεί η εξάπλωση του Ευαγγελίου στους ειδωλολάτρες»*. Παράλληλα, οι Αμερικανοί με τη δημιουργία της A.B.C.F.M. προσδοκούσαν να συναγωνιστούν με ικανοποιητικό τρόπο τις βρετανικές ιεραποστολές. Αναφορικά με τη χρηματοδότηση της εταιρείας, μετά την αρνητική απάντηση που έλαβε ο Judson από την αγγλική εταιρεία London Missionary Society (L.M.S.) αποφασίστηκε η αναζήτηση διαφορετικών οικονομικών πόρων. Το 1812 η Πολιτεία της Μασαχουσέτης αναγνώρισε την A.B.C.F.M. ως εκπρόσωπο της ένωσης τριών Καλβινιστικών Εκκλησιών: των Congregationalist, Presbyterians και των Reformed. Και οι τρεις Εκκλησίες συνεισέφεραν στην οικονομική ενίσχυση της εταιρείας (Θαναηλάκη, 2005, σ. 48, Κισκήρα, 1995, σ. 119, Κισκήρα, 1997, σ. 99).

Η εταιρεία στηριζόταν σ' ένα αυστηρά κλειστό και επαγγελματικό σύστημα σε αντίθεση, όπως θα παρατηρήσει η Θαναηλάκη, με τη βρετανική L.M.S. Η συγκεκριμένη εταιρεία ενίσχυε πιο απλές και ερασιτεχνικές δομές και ήταν ανοιχτή σε όλους. Η καλή οργάνωση της A.B.C.F.M. και ο εθνοκεντρικός χαρακτήρας που αρκετές φορές επισήμαινε στις ιεραποστολές της, φανερώνει τον διακαή πόθο των Αμερικανών να υπερισχύσουν έναντι των Άγγλων ιδιαίτερα στη λεκάνη της Ανατολικής Μεσογείου (Θαναηλάκη, 2005, σ. 49).

Στην εταιρεία υπήρχαν αρκετές επιτροπές υπεύθυνες για διάφορα θέματα της A.B.C.F.M. όπως η Επιτροπή των Διοικητικών και Οικονομικών Υποθέσεων (Prudential Committee) που ήταν από τις πιο σημαντικές. Οι επιτροπές απευθύνονταν στο Κεντρικό Συμβούλιο σε περίπτωση που επιθυμούσαν τη λήψη κάποιων αποφάσεων. Κατόπιν το Κεντρικό Συμβούλιο, που αποτελούσε και το κυρίως όργανο της εταιρείας, έπαιρνε τις τελικές αποφάσεις. Στη A.B.C.F.M. εργάζονταν γραμματείς, ο καθένας υπεύθυνος για διάφορα θέματα της εταιρείας (Θαναηλάκη, 2005, σ. 49).

Οι ιεραποστολικές αποστολές της εταιρείας οργανώνονταν κατ' αποκλειστικότητα στο εξωτερικό της Αμερικανικής ηπείρου. Οι προτεστάντες έδιναν ιδιαίτερα βαρύτητα στην οργάνωση και τον σχεδιασμό των αποστολών. Η πρώτη προσέγγιση των περιοχών στις οποίες θα δραστηριοποιούνταν ήταν ανιχνευτική προκειμένου να διαπιστώσουν τις ιδιαίτερες συνθήκες που επικρατούσαν. Στη συνέχεια με βάση τα στοιχεία που είχαν συλλέξει σχεδίαζαν προσεκτικά τη πολιτική που θα ακολουθούσαν. Κάθε ιεραπόστολος ήταν υποχρεωμένος να έχει γνώση τόσο της γλώσσας αλλά και της γενικότερης κουλτούρας του λαού που θα απηύθυνε τη δράση του, προκειμένου οι προσηλυτιστικές του προσπάθειες να έχουν όσο το δυνατόν μεγαλύτερες πιθανότητες να βρουν αντίκρισμα. Οι ιεραποστολικές δραστηριότητες της A.B.C.F.M. ξεκινούν δύο μόλις χρόνια μετά την ίδρυσή της, το 1812. Ο πρώτος ιεραποστολικός σταθμός θα δημιουργηθεί στις Ινδίες (Marathas of Western India). Με το πέρασμα του χρόνου η εταιρεία θα επεκτείνει τις δραστηριότητές της και σε άλλες ηπείρους: Ευρώπη, Ασία, Αφρική και νησιά Ειρηνικού Ωκεανού (Πολυνησία, Χαβάη, Μικρονησία). Από το 1819 μέχρι το 1834 η ιεραποστολική δράση της A.B.C.F.M. επικεντρώθηκε στη λεκάνη της Ανατολικής Μεσογείου. Η περιοχή αποτελούσε κομβικό γεωγραφικό σημείο για τη σύναψη εμπορικών συμφωνιών μεταξύ Ευρώπης και Ανατολής. Έτσι οι Αμερικανοί ιεραπόστολοι παράλληλα με το θρησκευτικό-παιδαγωγικό τους έργο φρόντιζαν και την εξαγωγή προϊόντων της Αμερικής. Οι μισσιονάριοι της A.B.C.F.M. προσέγγισαν την Παλαιστίνη, τη Συρία, την Αίγυπτο, την Περσία, την Τουρκία, τη Βουλγαρία και την Ελλάδα. Έτσι δημιουργήθηκαν οι εξής ιεραποστολές: *Palestine Mission* (1819, με τους ιεραπόστολους Levi Parsons και Pliny Fisk. Με απόφαση της εταιρείας στη Μάλτα το 1829 οι δραστηριότητες της ιεραποστολής αναστέλλονται προσωρινά), *Syrian Mission* (1823, με τους ιεραπόστολους W. Goodell και Isaac Bird. Η

ιεραποστολή διακόπτεται το 1826 αλλά συνεχίζεται μετά το 1829), *Armenian Mission* (1830, με τους ιεραπόστολους Eli Smith και H.G.O. Dwight. Η ιεραποστολή θα προσέγγιζε τους Αρμένιους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας αλλά και όσους βρίσκονταν στην Υπερκαυκασία), *Mission to Greece* (1831, με τον ιεραπόστολο Ιωνά Κινγκ, για την ηπειρωτική και νησιωτική χώρα), *Nestorian Mission* (Νοτιοδυτική Περσία 1834, με τον ιεραπόστολο J. Perkins). Οι ιεραπόστολοι της A.B.C.F.M. προσπάθησαν να προσηλυτίσουν το βουλγαρικό λαό από το 1858 και τον αλβανικό λαό από το 1889. Το 1860 η ιεραποστολή των Αρμενίων θα διευρυνθεί σε Τουρκική ιεραποστολή, την Asiatic Turkey Mission και την European Turkey Mission, η οποία θα δραστηριοποιηθεί στη περιοχή μέχρι το 1914. Το 1870 οι ιεραποστολές των Σύρων και των Νεστοριανών θα ενσωματωθούν στη Πρεσβυτεριανή Εκκλησία.

Κύριος στόχος της εταιρείας ήταν ο εκχριστιανισμός των ειδωλολατρών, των Εβραίων και των Μουσουλμάνων. Ωστόσο από την αρχή έγινε ξεκάθαρο ότι τόσο οι Εβραίοι όσο και οι Μουσουλμάνοι, οι τελευταίοι εξαιτίας της επιβολής θανατικής ποινής σε περίπτωση αλλαξοπιστίας, ήταν ανέφικτο να προσηλυτιστούν. Γι' αυτό το λόγο, αργότερα το ενδιαφέρον των προτεσταντών ιεραποστόλων στράφηκε στις Ανατολικές Εκκλησίες των Ελλήνων, των Αρμενίων, των Νεστοριανών κ.ά. Οι συγκεκριμένοι λαοί, σύμφωνα με τους μισιονάριους, δεν ήταν ειδωλολάτρες αλλά κυριαρχούνταν από άγνοια και θρησκευτικές προλήψεις. Η εταιρεία ωστόσο είχε χρέος να διδάξει στους ανθρώπους αυτούς το ορθό μήνυμα του Ευαγγελίου. Οι ιεραποστολικές δραστηριότητες θα διακοπούν κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Ορισμένοι ιεραπόστολοι θα επιστρέψουν στις Ηνωμένες Πολιτείες, ενώ άλλοι θα συνεργαστούν με την Near East Relief (N.E.R.), οργάνωση φιλανθρωπικού χαρακτήρα. Το 1831 η A.B.C.F.M. έγινε μέλος της *United Church Board for World Ministries* (U.C.B.W.M.). Στις μέρες μας η εταιρεία αναβιώνει στην Κωνσταντινούπολη μέσα από την *Near East Mission* η οποία είναι μέλος της U.C.B.W.M. (Θαναηλάκη, 2005, σσ. 49-50, Κισκήρα, 1995, σσ. 119-120, Κισκήρα, 1997, σσ. 99-100).

Η δραστηριότητα της A.B.C.F.M. περιελάμβανε την ίδρυση σχολείων, τη φιλανθρωπία, όπου κρινόταν απαραίτητο, και την έκδοση πληθώρας θρησκευτικών βιβλίων και φυλλαδίων. Οι προσδοκίες ωστόσο των ιεραποστόλων δε φάνηκαν να πραγματοποιούνται αφού στο σύνολο των αποστολών τους μόνο 17.000 άνθρωποι

είχαν τελικά προσηλυτιστεί με επιτυχία. Αξιοσημείωτη είναι η εκδοτική προσπάθεια των ιεραποστόλων. Στην Εγγύς Ανατολή η Α.Β.С.Ғ.М. διέθετε ένα κεντρικό τυπογραφείο στο νησί της Μάλτας. Το 1833 μεταφέρονται στη Σμύρνη το ελληνικό, το αρμενικό και τουρκικό τμήμα. Τυπογραφείο υπήρχε και στην Κωνσταντινούπολη. Οι εφημερίδες, τα περιοδικά, τα βιβλία για παιδιά και για ενήλικες και τα διάφορα θρησκευτικά φυλλάδια μεταφράζονταν σε σαράντα γλώσσες (Κισκήρα, 1995, σ. 120).

Η εταιρεία εξέδιδε σε μηνιαία βάση το ιεραποστολικό περιοδικό *Missionary Herald* από το 1821 μέχρι το έτος 1932. Το περιοδικό παρουσίαζε μια γενική εικόνα των ιεραποστολικών δραστηριοτήτων της Α.Β.С.Ғ.М. αλλά και διάφορων άλλων αμερικανικών και αγγλικών εταιρειών. Περιλάμβανε αναφορές των μισιοναρίων αναφορικά με το εκπαιδευτικό, εκδοτικό και φιλανθρωπικό έργο τους καθώς και τις δυσκολίες που τυχόν συναντούσαν. Οι *Annual Reports* ήταν ακριβώς οι ετήσιες αναφορές των ιεραποστολικών σταθμών και των τυπογραφείων αλλά και αποσπάσματα από τα ημερολόγια και τις αναφορές των ιεραποστόλων. Σήμερα ένα μεγάλος μέρος των αρχείων της εταιρείας φυλάσσεται στη Houghton Library στη Βοστώνη των Η.Π.Α. (Κισκήρα, 1995, σσ. 121-122).

Βιογραφία του Ιωνά Κινγκ

Ο προτεστάντης ιεραπόστολος Ιωνάς Κινγκ (Jonas King) γεννήθηκε στις 29 Ιουλίου του 1792 στη πόλη Hawley της Μασαχουσέτης. Το 1816 αποφοιτά από το Williams College και στη συνέχεια θα σπουδάσει στη θεολογική Σχολή του Αντόβερ απ' όπου και θα αποφοιτήσει το 1819. Το 1821 ιδρύεται το Amherst College και ο Κινγκ επιλέχθηκε να εργαστεί εκεί ως καθηγητής Ανατολικών γλωσσών και λογοτεχνίας. Ωστόσο αισθανόταν την ανάγκη να εντρυφήσει περισσότερο στο αντικείμενο μελέτης του και αποφασίζει να μετακομίσει στο Παρίσι όπου θα ασχοληθεί με τη μελέτη των γλωσσών της Ανατολικής Μεσογείου. Κατά τη διάρκεια παραμονής του στη Γαλλία πληροφορείται το θάνατο του Levi Parson, ιεραπόστολου στη Παλαιστίνη. Η A.B.C.F.M. τον καλεί να συνδράμει με το έργο του σε αυτή την ιεραποστολή στο πλευρό του Rev. Pliny Fisk. Στις 2 Νοεμβρίου 1822 ο Κινγκ προσεγγίζει το νησί της Μάλτας όπου θα συναντηθεί με τους ιεραπόστολους Fisk και Temple ενώ στις 10 Ιανουαρίου 1823 φτάνει στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου. Στην Αίγυπτο θα παραμείνει για τρεις μήνες και με τη συνεργασία του ιεραποστόλου Wolff κηρύττουν στα αγγλικά, τα γερμανικά, τα ιταλικά, τα αραβικά, τα ελληνικά αλλά και τα εβραϊκά. Τελικά στις 7 Απριλίου του ίδιου έτους θα φτάσει στη «Γη της Επαγγελίας», τη Παλαιστίνη, όπου και θα παραμείνει για ένα περίπου χρόνο. Στις 26 Σεπτεμβρίου 1825 αναχωρεί απ' τα Ιεροσόλυμα για να καταλήξει στη κοσμοπολίτικη Σμύρνη. Εκεί παραμένει μέχρι τον Ιούνιο του 1826 για να μελετήσει τα ελληνικά και αργότερα θα κατευθυνθεί στην Κωνσταντινούπολη. Στη Νέα Υόρκη θα επιστρέψει στις 4 Σεπτεμβρίου του 1827. Λίγο καιρό αργότερα κάποιοι φίλοι του τον προσκάλεσαν να μεταβεί στην Ελλάδα ως εκπρόσωπος της Επιτροπής Κυριών της Νέας Υόρκης μ' ένα από τα πλοία που μετέφεραν προμήθειες στη χώρα. Δηλώνει λοιπόν την παραίτησή του από τη θέση του ως καθηγητής Ανατολικών Γλωσσών στο Amherst College και ξεκινάει το ταξίδι του για την Ελλάδα τον Ιούνιο του 1828. Η ελληνική κυβέρνηση θα τον υποδεχτεί στο νησί της Πάρου στις 26 Ιουλίου. Στις 23 Ιουλίου 1829 θα γίνει ο γάμος του Κινγκ με την Ελληνίδα Ασπασία- Αννέτα Μένγκου με καταγωγή από τη Σμύρνη. Ο γάμος τους θα ευλογηθεί από τον γραμματέα της A.B.C.F.M., Rufus Anderson. Από το 1831 θα περάσει το υπόλοιπο της ζωής του στην Αθήνα μέχρι το θάνατό του το 1869. Στην χώρα θα επιτελέσει

πολύ σημαντικό έργο ως ιεραπόστολος της A.B.C.F.M. μοιράζοντας βιβλία και θρησκευτικά φυλλάδια, ιδρύοντας αρκετά σχολεία και κηρύττοντας το λόγο του Ευαγγελίου. (Edwards, 1832, σσ. 159-169, Θαναηλάκη, 2005, σ. 101, 106).

Η ιεραποστολική δράση του Ιωνά Κινγκ στην Ελλάδα

Ο Ιωνάς Κινγκ ήταν μία αρκετά ισχυρή προσωπικότητα. Η προσήλωση του και το πάθος που είχε για το ιεραποστολικό του έργο φανερώνουν έναν άνθρωπο με αποφασιστικότητα και έντονη φιλοδοξία να επιτύχει το στόχο του. Το 1830 διορίζεται και επίσημα ιεραπόστολος της αμερικανικής εταιρείας A.B.C.F.M. από την Επιτροπή επί των Διοικητικών και Οικονομικών Υποθέσεων. Το εκπαιδευτικό έργο του Κινγκ ξεκινάει στην Τήνο. Η επιλογή του νησιού δεν θα πρέπει να θεωρηθεί ένα τυχαίο γεγονός, δεδομένου ότι οι Αμερικάνοι ιεραπόστολοι έδειχναν ιδιαίτερη προτίμηση στη νησιωτική Ελλάδα ακριβώς γιατί χαρακτηριζόταν από σημαντική εμπορική δραστηριότητα και υψηλό πολιτιστικό επίπεδο. Προσδοκούσαν έτσι ότι τα σχολεία τους αλλά και η γενικότερη ιεραποστολική τους δράση θα έβρισκαν αντίκρισμα από τους νησιώτες. Στη Τήνο ήδη λειτουργούσε αλληλοδιδασκτικό σχολείο, ενώ από το 1825 προστίθεται και ένα δημόσιο Ελληνικό Σχολείο.

Το πρώτο εκπαιδευτήριο του Κινγκ θα ιδρυθεί το 1829 και ήταν ένα σχολείο θηλέων. Οι ηλικίες των πρώτων μαθητριών κυμαίνονταν από τα δεκαπέντε έως τα είκοσι έτη και η διεύθυνση του εκπαιδευτηρίου ανήκε κατ' αποκλειστικότητα στο ζεύγος Κινγκ. Οι πρώτες βλέψεις για την πορεία του σχολείου φαίνονται θετικές, σύμφωνα με επιστολές του ιεραπόστολου στην εταιρεία. Παράλληλα στο νησί δραστηριοποιείται και η καθολική κοινότητα, η οποία αντιδρά πρώτη έναντι των προτεσταντικών εκπαιδευτικών κινήσεων. Αρχικά προχωρούν στον αφορισμό του σχολείου του Κινγκ και των βιβλίων του, ενώ αργότερα απειλούν να αφορίσουν τους ανθρώπους που είτε πηγαίνουν στο σχολείο είτε κατέχουν τα θρησκευτικά έντυπα που ο ίδιος μοιράζει. Παρά τις αντιδράσεις, το 1830 στο εκπαιδευτήριο του ιεραπόστολου φοιτούν 64 μαθήτριες. Από μια επιστολή του Κινγκ προς τον γραμματέα της A.B.C.F.M. R. Anderson γνωστοποιείται ότι ο μισιονάριος αρχίζει να αμφιβάλει για την ομαλή πορεία του σχολείου εξαιτίας των ασταθών πολιτικών

καταστάσεων στη χώρα. Στην ίδια επιστολή επισημαίνονται οι αντιδράσεις των τοπικών εκκλησιαστικών αρχών απέναντι στο έργο του αλλά και η απαίτηση της κυβέρνησης να υπάρχουν αναρτημένες εικόνες του Χριστού ή της Παναγίας σε κάθε σχολείο. Οι εικόνες ήταν αντιπαθείς στους προτεστάντες και γι' αυτό το λόγο το συγκεκριμένο κυβερνητικό μέτρο τους έφερνε σε αρκετά δύσκολη θέση. Ωστόσο ο απλός λαός έδειχνε να βλέπει με συμπάθεια τις μισιοναρικές δραστηριότητες στο νησί (Θαναηλάκη, 2005, σσ. 110-112).

Το Δεκέμβριο του 1830 στην Τήνο καταφθάνουν οι ιεραπόστολοι Χιλλ και Ρόμπερτσον οι οποίοι θα συνέδραμαν στο εκπαιδευτικό του έργο. Λίγους μήνες αργότερα γίνεται μια αποτυχημένη απόπειρα καταστροφής του σχολείου. Ωστόσο ο Κινγκ εμφανίζεται αισιόδοξος για το μέλλον της ιεραποστολής στο νησί τονίζοντας ότι η κοινωνία της Τήνου ήταν σε μεγάλο βαθμό εξευρωπαϊσμένη. Οι αντιδράσεις όμως παρά την αφελή αισιοδοξία του συνεχίζονται σε μεγαλύτερο βαθμό. Ο ίδιος και η σύζυγος του αποφασίζουν να μετακινηθούν στην Αθήνα (Θαναηλάκη, 2005, σσ. 113-114).

Εγκαταλείπει λοιπόν την Τήνο σε μια περίοδο που το αλληλοδιδασκτικό σχολείο είχε περίπου εκατό μαθητές με τη φιλοδοξία ότι θα ήταν σε θέση να το διευθύνει από απόσταση. Η επιλογή της Αθήνας από το ζεύγος των ιεραποστόλων δε θα πρέπει να θεωρηθεί τυχαία, σύμφωνα με την Πόλλη Θαναηλάκη. Η περιοχή της Αττικής άρχιζε εκείνο το χρονικό διάστημα να ανέρχεται οικονομικά δεδομένου ότι βρισκόταν σε μικρή απόσταση από την τότε πρωτεύουσα του ελληνικού κράτους, το Ναύπλιο. Παράλληλα ο Κινγκ φαίνεται να εστιάζει στην κοινωνική ανομοιογένεια της πόλης, καθώς μια πιθανή προτεσταντική διείσδυση πιθανότατα θα ήταν πιο εύκολο να εδραιωθεί εκεί. Στοχεύει να δραστηριοποιηθεί στον εκπαιδευτικό τομέα, κυρίως με τη δημιουργία εκπαιδευτηρίων. Με επιστολή του προς την Α.Β.Κ.Ε.Μ. επιθυμεί να του αποσταλούν γεωγραφικοί χάρτες και διάφορα άλλα εποπτικά μέσα που θα τοποθετηθούν στα μελλοντικά σχολεία. Παράλληλα αναζητά καθηγητή για τη διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών αλλά και έναν βοηθό (Θαναηλάκη, 2005, σσ. 114-115).

Στην ευρύτερη περιοχή της Αττικής ο Κινγκ θα δημιουργήσει σχολεία στο Μενίδι (την περίοδο εκείνη επρόκειτο για ένα μικρό χωριό δύο περίπου ώρες από την Αθήνα) και την Ελευσίνα, με σκοπό τη διάδοση της χριστιανικής διδασκαλίας και του

Λόγου του Ευαγγελίου. Προσδοκία του ιεραπόστολου ήταν η ίδρυση ενός ανώτερου σχολείου στην Αθήνα. Το όνειρό του τελικά πραγματοποιείται το 1831. Στον Τύπο ανακοινώνεται η σύσταση του αλληλοδιδασκτικού σχολείου: *«Προ ολίγου καιρού διέβη εδώθεν εις τας Αθήνας ο κ. Ιωνάς Κίγγος, εις των εκ φιλανθρώπων Αμερικανών των προσπαθούντων προς την διάδοσιν των φώτων εις την Ελλάδα. Σκοπόν είχε να συστήση εκεί εν Αλληλοδιδασκτικόν σχολείον και τώρα μανθάνομεν ότι και εκατέρωθωσεν ήδη το έργον και φοιτώσιν εις το σχολείον μαθηταί υπέρ τους 100. Δεν αμφιβάλλομεν ότι ο κ. Ιωνάς, μεταχειριζόμενος διδασκάλους ομογενείς δεδοκιμασμένους, και πεπαιδευμένους και υποληπτικούς, θέλει ευδοκιμήσει εις το φιλόανθρωπόν του επιχείρημα και οι αγώνες του θέλουν ωφελήσει την αθηναϊκήν νεολαίαν. Είμεθα βέβαιοι ότι υπό της φρονήσεώς του οδηγούμενος δεν θέλει παραδεχθεί τίποτε αφ' όσα αποφαινόνται αντιβαίνοντα εις τα έθιμα των Ελλήνων...»*. Είναι φανερό ότι το σύνολο της ελληνικής κοινωνίας αντέδρασε θετικά στις αρχικές εκπαιδευτικές κινήσεις του ιεραποστόλου. Λίγο καιρό αργότερα ένα ακόμα σχολείο θα ιδρυθεί στη πόλη, αυτό του Επισκοπιανού ιερωμένου Ιωάννη Χιλλ. Ο ελληνικός λαός έχει αποδεχτεί τις δράσεις των προτεσταντών και τίποτα δεν προμήνυε το κύμα αντιδράσεων που θα ακολουθούσε αργότερα (Θαναηλάκη, 2005, σσ.116-117).

Ο συνολικός αριθμός των μαθητών τον Μάιο του 1831 ήταν 150. Το σχολείο του Χιλλ ωστόσο ήταν πιο ελκυστικό από αυτό του Κινγκ, δεδομένου ότι στα παιδιά διανέμονται είδη ρουχισμού. Έτσι κάποιοι μαθητές του Κινγκ ξεκινάνε τη φοίτησή τους στο σχολείο του Επισκοπιανού ιεραποστόλου. Την ίδια περίοδο ο Κινγκ ιδρύει και ένα Ελληνικό Σχολείο, το Ευαγγελικό Γυμνάσιο, όπως ονομάστηκε, όπου θα διδάξει αρχαία ελληνικά για κάποια περίοδο ο Γ. Γεννάδιος και αργότερα ο Δ. Σουρμελής. Ο Κινγκ θεωρούσε ότι το μάθημα των αρχαίων ελληνικών ήταν πολύ σημαντικό γιατί θα προσέδιδε κύρος στα σχολεία του. Ωστόσο δεν ήταν πάντα εύκολο για τον ίδιο να βρει τον κατάλληλο δάσκαλο. Τα αλληλοδιδασκτικά σχολεία σύμφωνα με αναφορές του 1832 βρίσκονταν σε πολύ καλή κατάσταση. Σε ένα από αυτά δίδασκε και συνάμα ήταν διευθυντής ο Ν. Νικητόπουλος και οι μαθητές του φτάνουν σχεδόν τους εκατό. Από τον Απρίλιο του 1831 μέχρι τον Μάιο του 1832 στα αλληλοδιδασκτικά θηλέων και αρρένων οι εγγεγραμμένοι μαθητές είναι 408. Ο ιεραπόστολος μάλιστα δηλώνει ιδιαίτερα ικανοποιημένος από την πρόοδο των παιδιών στα μαθήματα που διδάσκονται στα σχολεία. Στο σχολείο θηλέων διευθύντρια θα αναλάβει από το Φεβρουάριο του 1832 η Αναστασία Κοπηνάκη. Το

καλοκαίρι του ίδιου έτους ο Κινγκ φαίνεται να διευθύνει συνολικά τέσσερα σχολεία, δύο αλληλοδιδασκτικά αρρένων, ένα αλληλοδιδασκτικό θηλέων και ένα Ελληνικό μεικτό υπό τη διεύθυνση του Δ. Σουρμελή. Η γενική εικόνα των εκπαιδευτηρίων θα μπορούσε να χαρακτηριστεί αρκετά καλή. Ωστόσο δυσκολίες άρχισαν να κάνουν την εμφάνιση τους στο σχολείο θηλέων, καθώς υπήρχε έντονος ανταγωνισμός με το αντίστοιχο σχολείο των Επισκοπιανών, οι οποίοι έδιναν αρκετή βαρύτητα στη γυναικεία εκπαίδευση. Αντίθετα το ζεύγος Κινγκ επικέντρωσε τη προσοχή του στην Ανώτερη Εκπαίδευση, στοχεύοντας μάλιστα και στη σύσταση Πανεπιστημίου. Ο ιεραπόστολος αναφέρει ότι σε αυτό το «φιλολογικό ίδρυμα» (Literary institution) κύριο μάθημα θα ήταν η διδασκαλία της Βίβλου, ενώ κάθε Κυριακή θα λειτουργούσε στο παρεκκλήσι που θα χτιζόταν εντός του χώρου του πανεπιστημίου. Ο Κινγκ παράλληλα ονειρευόταν ότι το ίδρυμα θα είχε Τμήμα Νομικής αλλά και δικό του Τυπογραφείο, ενώ καθηγητές θα διορίζονταν τα Ελληνόπουλα που είχαν σταλεί στην Αμερική για σπουδές. Ωστόσο παρά τις προτεσταντικές προσδοκίες για τη σύσταση προτεσταντικού Πανεπιστημίου, το ελληνικό κράτος θα ιδρύσει το δικό του το 1837.

Τους μήνες που ακολουθούν ο ιεραπόστολος συνεχίζει να συναντά εμπόδια σχετικά με το προσωπικό που εργάζεται στα σχολεία του. Ένας δάσκαλος δέχτηκε επίθεση εξαιτίας της εργασίας του στο σχολείο του Κινγκ, ενώ κάποιος άλλος απολύθηκε. Υπήρξαν ωστόσο και ευχάριστες αναφορές, όπως ο ικανοποιητικός αριθμός μαθητών του σχολείου που ήταν υπεύθυνος ο Νικητόπουλος (300 αγόρια) και οι επιτυχείς εξετάσεις του Ελληνικού Σχολείου για τα τέλη του σχολικού έτους του 1833. Παράλληλα το Φεβρουάριο του 1833 ο ιεραποστολικός σταθμός της Α.Β.С.Ғ.М. στην Αθήνα ενισχύεται σημαντικά από την άφιξη ενός ακόμα στελέχους. Ο επίσης Αμερικάνος μισιονάριος Ιλίας Ριγκς καθώς και η σύζυγός του Μάρθα φτάνουν στην Αθήνα, προκειμένου να συνδράμουν στο εκπαιδευτικό έργο του Κινγκ. Ο Ριγκς ξεκινάει κατευθείαν δουλειά διδάσκοντας δύο φορές την εβδομάδα στο Ευαγγελικό Γυμνάσιο. Ο Κινγκ μέσα από αναφορές προς την ιεραποστολική του εταιρεία δείχνει ιδιαίτερα αισιόδοξος για τη πορεία του συγκεκριμένου σχολείου: «*Ημουν πολύ ευχαριστημένος με την πρόοδο που έκαναν οι μαθητές μου κατά τη διάρκεια τω τελευταίων έξι μηνών στις ανθρωπιστικές επιστήμες και στη γνώση του λόγου του Θεού*», θα δηλώσει το Νοέμβριο του 1833. (Θαναηλάκη, 2005, σ. 124).

Εν τω μεταξύ οι εξελίξεις στη χώρα ήταν ραγδαίες μετά την άφιξη της Αντιβασιλείας. Στο θρησκευτικό τομέα οι Βαυαροί αποφασίζουν εκκλησιαστική

μεταρρύθμιση μετατρέποντας την Ελλαδική Εκκλησία σε Αυτοκέφαλη κόβοντας τους διοικητικούς δεσμούς με το Οικουμενικό Πατριαρχείο με το διάταγμα της 4^{ης} Αυγούστου του 1833. Παράλληλα στον εκπαιδευτικό τομέα λήφθηκαν μέτρα για το συγκεντρωτικό χαρακτήρα που θα αποκτούσε πλέον η παιδεία. Το κράτος θα έπαιρνε τις αποφάσεις που θα σχετίζονταν με το σύνολο της εκπαιδευτικής πραγματικότητας (σχολεία, διδακτικό προσωπικό, μισθοδοσίες κ.α.). Εκείνη ακριβώς την περίοδο ξεκινούν και οι αντιδράσεις από την πλευρά του εκκλησιαστικού χώρου εναντίον των προτεσταντών ιεραποστόλων. Η Ελλαδική Εκκλησία δείχνει να ξυπνά και να αντιλαμβάνεται πλέον το προσηλυτιστικό έργο που λαμβάνει χώρα σε διάφορες περιοχές της χώρας. Ο Αρχιεπίσκοπος απαγορεύει στον Κινγκ να μοιράζει τα βιβλία του στους νέους.

Προβλήματα για τον ιεραπόστολο αρχίζουν να εμφανίζονται και εντός των σχολείων του, αφού οι σχέσεις του με τον διευθυντή ενός από τα αλληλοδιδασκτικά αρρένων, τον Νικητόπουλο, διακόπτονται. Τα Αλληλοδιδασκτικά τότε συγχωνεύονται με διευθυντή πλέον τον Γ. Κωνσταντινίδη. Ωστόσο λίγο καιρό αργότερα ο ίδιος μαζί με τον καθηγητή του Ευαγγελικού Γυμνασίου, Α. Ερκουλίδη ή Ηρακλείδη, θα διοριστούν καθηγητές από την κυβέρνηση στο υπό ίδρυση Διδασκαλείο στο Ναύπλιο.

Τον θαυμασμό όμως του κράτους έχει κερδίσει το Ευαγγελικό Γυμνάσιο που εξακολουθεί, παρά τις αντίξοες συνθήκες που επικρατούν, να διατηρήσει το καλό του επίπεδο. Το φθινόπωρο του 1833 ο Κινγκ επισκέπτεται το νησί της Σύρου σε μια απόπειρα να πείσει τον Βάμβα να διδάξει στο Γυμνάσιο. Τελικά τα σχέδιά του δεν πραγματοποιήθηκαν. Η δυσκολία μάλιστα να βρει γενικότερα καθηγητές για τα σχολεία του μεγάλωσε από τη στιγμή που ψηφίστηκε νόμος, σύμφωνα με τον οποίο μόνο δάσκαλοι που είχαν κυβερνητική άδεια δικαιούνταν να ασκούν τα εκπαιδευτικά τους καθήκοντα. Η άδεια δινόταν σε αυτούς που θα αποφοιτούσαν από το Διδασκαλείο που βρισκόταν στο Ναύπλιο υπό τη διεύθυνση του ιεραποστόλου Λ. Κορκ. Οι εξετάσεις του 1834 για το Γυμνάσιο τελέστηκαν με επιτυχία. Οι μαθητές εξετάστηκαν στα αρχαία ελληνικά, τη γεωγραφία, την ιστορία, τη γεωμετρία, την άλγεβρα, τη φιλοσοφία και τα θρησκευτικά. Είναι γεγονός όμως ότι η συγκεκριμένη περίοδος χαρακτηρίζεται από τον ανταγωνισμό μεταξύ των ελληνικών σχολείων. Αν και ο Κινγκ ελπίζει ότι το δικό του επειδή είναι Ευαγγελικό θα γλίτωνε, εντούτοις ζητάει από την εταιρεία να ενισχύσει οικονομικά το σχολείο του.

Οι μήνες περνούν και τόσο το κράτος όσο και η Εκκλησία αρχίζουν να αντιδρούν εντονότερα εναντίον του. Η κυβέρνηση τον διώχνει από το κτήριο που στεγαζόταν το Γυμνάσιο προκειμένου να μετατραπεί σε δικαστήριο, ενώ ο αρχιεπίσκοπος Αθηνών, Νεόφυτος Μεταξάς, εξαπολύει σφοδρή επίθεση εναντίον του Κινγκ απειλώντας μάλιστα με αφορισμό τους μαθητές αλλά και τους γονείς τους. Χαρακτηριστικό πάντως είναι το γεγονός ότι παρά το αρνητικό κλίμα κανένα παιδί δε σταμάτησε τη φοίτηση του. Στα τέλη του 1834 ο ιεραπόστολος έχει στην κατοχή του ένα αλληλοδιδασκτικό σχολείο αρρένων (το αλληλοδιδασκτικό σχολείο θηλέων έχει τερματίσει τη λειτουργία του από το Μάιο του 1833) και το Ευαγγελικό Γυμνάσιο για το οποίο ο ίδιος καταβάλλει αγωνιώδεις προσπάθειες για να μη κλείσει: « *Κάνω όλες τις ενέργειες ώστε το Γυμνάσιο να συνεχίσει ως συνήθως, και συμπεραίνω ότι έτσι θα γίνει, διότι τα συναισθήματα του κόσμου είναι γενικά με το μέρος μου και εναντίον του Δεσπότη* (εννοεί τον αρχιεπίσκοπο Νεόφυτο) *όσον αφορά αυτό το ζήτημα*». (Θαναηλάκη, 2005, σ. 128).

Αργότερα ωστόσο, το 1835, φαίνεται ότι αρχίζει σταδιακά να χάνει τις ελπίδες του ακόμα και για τη πορεία της λειτουργίας του αλληλοδιδασκτικού αρρένων. Μάλιστα σκέφτεται να εστιάσει το ιεραποστολικό του έργο στο κήρυγμα και τη διανομή βιβλίων σύμφωνα με επιστολή του προς τον Rufus Anderson, γραμματέα της A.B.C.F.M. Η Αντιβασιλεία ωστόσο εμφανιζόταν θετικά διακείμενη προς τον ίδιο, πιθανότατα και εξαιτίας της ίδιας πίστης, και ο αριθμός των μαθητών του αυξανόταν. Λίγο καιρό αργότερα η Κυβέρνηση θα ιδρύσει σχολεία στην Αθήνα, τη Σύρο αλλά και το Ναύπλιο με αποτέλεσμα αρκετοί καθηγητές του Κινγκ να εγκαταλείψουν το γυμνάσιο προκειμένου να στελεχώσουν τα καινούργια εκπαιδευτήρια. Η Εκκλησία εντείνει τις επιθέσεις της απαγορεύοντας αυτή τη φορά τη χρήση της μετάφρασης της Παλαιάς Διαθήκης στα νεοελληνικά στα σχολεία και τις εκκλησίες. Επιτρεπτή ήταν μόνο η μετάφραση των Εβδομήκοντα. Το Ευαγγελικό Γυμνάσιο εξακολουθεί όμως να λειτουργεί.

Τον Οκτώβριο του 1835 ο ιεραπόστολος Κορκ παραιτείται από τη θέση του επιθεωρητή των σχολείων και ο Ι. Κοκκώνης αναλαμβάνει να καλύψει το κενό. Δυστυχώς για τους μισιονάριους ο καινούργιος επιθεωρητής διακατέχεται από αντιπροτεσταντικά αισθήματα. Ωστόσο ο Κορκ διορίστηκε Γενικός Επιθεωρητής των Δημοτικών σχολείων, οπότε συνέχιζε κατά κάποιο τρόπο να ασκεί επιρροή στους κυβερνητικούς κύκλους. Το μέτρο της Κυβέρνησης να ιδρύσει και άλλα σχολεία είχε

ως συνέπεια την μείωση του αριθμού των μαθητών στο Ευαγγελικό Γυμνάσιο στους τριάντα. Το 1836 τα περισσότερα από τα προτεσταντικά σχολεία της Α.Β.С.Ғ.М. έχουν σταματήσει τη λειτουργία τους εξαιτίας των δυσχερειών με τις οποίες ήρθαν αντιμέτωπα. Το 1837 το Ευαγγελικό Γυμνάσιο διαθέτει μία τάξη ώσπου το 1838 ο Κινγκ αποφασίζει κλείσει όλα τα σχολεία του εξαιτίας των αυξημένων εξόδων που καλούνταν να καλύψει.

Μέχρι το 1841 όλα τα μισιοναρικά σχολεία της εταιρείας είχαν τερματίσει τη λειτουργία τους και οι ιεραπόστολοι είχαν εγκαταλείψει τους σταθμούς τους. Ο Κινγκ ήταν ο μόνος που συνέχισε να κηρύττει το λόγο του Ευαγγελίου στην πρωτεύουσα. Η πίεση καθώς και οι σφοδρότητα των επιθέσεων που δέχτηκε από τις εκκλησιαστικές αρχές δεν του άφησαν άλλη επιλογή από το να υποχωρήσει και να σταματήσει το εκπαιδευτικό του έργο με τις κατηγορίες του προσηλυτισμού. Η βαυαρική Αντιβασιλεία από την άλλη πλευρά μπορεί να μην είχε ταχθεί εναντίον του αλλά έμοιαζε να υπακούει στις επιταγές της Εκκλησίας. Ο ίδιος ο Κινγκ θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ένας άνθρωπος με επιμονή και πείσμα σε αυτό που έχει σκοπό να υλοποιήσει. Δύσκολα παράτησε τις εκπαιδευτικές του προσπάθειες παρά μόνο όταν η κατάσταση είχε φτάσει στο απροχώρητο. Παράλληλα είναι φανερός ο ρομαντισμός, οι υψηλές, ίσως και αφελείς, προσδοκίες που τον διακατέχουν καθ' όλη τη πορεία του έργου του. Σίγουρα επηρεασμένος από τη γενικότερη ατμόσφαιρα που αιωρούνταν στις αμερικάνικες ιεραποστολές αναφορικά με την υποχρέωση τους να προετοιμάσουν την υφήλιο για τον ερχομό της Δευτέρας Παρουσίας, πίστεψε ότι η Ελλάδα θα μπορούσε να αποτελέσει τη δίοδο για τον εκπροτεσταντισμό των μουσουλμάνων αφού πρώτα η ίδια ενστερνιστεί τις αξίες του προτεσταντικού δόγματος. Ο ίδιος θα παραμείνει στην Ελλάδα μέχρι το θάνατο του στις 22 Μαΐου του 1869 (Θαναηλάκη, 2005, σσ. 117-132).

Τα σχολεία του Ιωνά Κινγκ

Τήνος 1829-1830	Αλληλοδιδασκτικό σχολείο θηλέων – 64 μαθήτριες ηλικίας έως 20 ετών.
Αθήνα 1831	Δύο αλληλοδιδασκτικά σχολεία μεικτά – 253 μαθητές.
Αθήνα 1832	Αλληλοδιδασκτικό σχολείο αρρένων – 94 μαθητές. Διευθυντής ο Ν. Νικητόπουλος.
Αθήνα 1832	Αλληλοδιδασκτικό σχολείο αρρένων – 68 μαθητές. Διευθυντής ο Π. Σκαπέτσος.
Αθήνα 1832	Αλληλοδιδασκτικό σχολείο θηλέων - 63 μαθήτριες. Διευθύντρια η Α. Καπηνάκη.
Αθήνα 1832	Ελληνικό Σχολείο μεικτό – 37 μαθητές ηλικίας έως 20 ετών. Διευθυντής ο Λ. Σουρμελής.
Αθήνα 1834	Ευαγγελικό Γυμνάσιο αρρένων – 50-60 μαθητές.
Αθήνα 1835	Ευαγγελικό Γυμνάσιο – 30 μαθητές.
Αθήνα 1838	Διακοπή των σχολείων του Ιωνά Κινγκ.

(Θαναηλάκη, 2005, σ. 132)

Ο Κινγκ, παράλληλα με την εκπαιδευτική του δραστηριότητα, επιδόθηκε με χαρακτηριστική προσήλωση στη διανομή βιβλίων και χριστιανικών φυλλαδίων αλλά και τη συγγραφή δικών του βιβλίων, γεγονός που πολλές φορές πυροδότησε τις διώξεις εναντίον του. Ο ίδιος μάλιστα προχώρησε στη δωρεά πλήθους σχολικών ειδών και βιβλίων στην Ελλάδα, κίνηση για την οποία δέχτηκε τις ευχαριστίες του Καποδίστρια. Η αμερικανική βοήθεια ήταν καθοριστικής σημασίας στον υπό σύσταση εκπαιδευτικό τομέα.

Η συγγραφική δράση του ιεραπόστολου ήταν έντονη κατά τη διάρκεια της ζωής του. Το 1836 γράφει το βιβλίο του *Γράμμα Αποχαιρετιστικόν*, στο οποίο και επισημαίνει τις διαφορές μεταξύ του καθολικισμού και του προτεσταντισμού. Το επόμενο βιβλίο του, η *Απολογία του Ιωνά Κινγκ*, αποτελεί μια προσπάθεια να

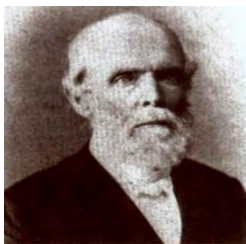
αντικρούσει τις κατηγορίες για προσηλυτισμό. Παράλληλα στο ίδιο σύγγραμμα στρέφεται εναντίον της προσκύνησης των εικόνων αλλά και της ίδιας της Παναγίας. Το γεγονός αυτό οξύνει το αρνητικό κλίμα ανάμεσα στον ίδιο και την Ελλαδική Εκκλησία, ωστόσο όμως δε δρα αποθαρρυντικά για τη συγγραφική του δράση. Αφήνοντας για λίγο τα θεολογικά ζητήματα, γράφει το βιβλίο *Ομιλίες Ιωνά Κινγκ* στο οποίο περιγράφει τον παιδαγωγικό τρόπο σύμφωνα με τον οποίο οι γονείς θα πρέπει να συμπεριφέρονται στα παιδιά τους.

Η Ορθόδοξη Εκκλησία αντιδρά στο περιεχόμενο των θρησκευτικών βιβλίων και το 1851 προχωρά στον αφορισμό δύο εξ αυτών: *Έκθεσις της Αποστολικής Εκκλησίας* και *Γράμμα Αποχαιρετιστικόν*. Τα συγγράμματα χαρακτηρίζονται βλάσφημα, διότι συνιστούσαν προσβολή για την Ορθόδοξη εκκλησιαστική παράδοση. Ο ιεραπόστολος ωστόσο θα συνεχίσει τη συγγραφή βιβλίων και το 1856 εκδίδει το θρησκευτικού περιεχομένου *Περί ερμηνευτικής των θείων Γραφών* και αργότερα ένα βιβλίο που περιγράφει τους ανατολικούς λαούς με τους οποίους ήρθε σε επαφή και ειδικότερα τους Έλληνες με τίτλο *Συνοπτική επιθεώρησις της Παλαιστίνης και Συρίας*. Ο Κινγκ θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ένας αποφασιστικός άνθρωπος με επιμονή στην υλοποίηση του έργου που του είχε ανατεθεί, επιμονή που θα τον συντροφεύει μέχρι το τέλος της ζωής του. Ωστόσο ο ελληνικός λαός φάνηκε ότι είχε ισχυρές θρησκευτικές βάσεις που δεν του επέτρεψαν να παρασυρθεί από τις προσηλυτιστικές διαθέσεις των προτεσταντών ιεραποστόλων. (Θαναηλάκη, 2005, σσ. 102-106).

Τα προτεσταντικά σχολεία του Άργους

Το σχολείο του Άργους ιδρύθηκε από την αμερικανική προτεσταντική εταιρία A.B.C.F.M. και βρισκόταν υπό τη διεύθυνση του ιεραπόστολου Ιλίας Ριγκς και της γυναίκας του Μάρθας Ριγκς (Dogan, 2013, σ. 1). Ο Ριγκς έφτασε στην Ελλάδα το 1832 και για ενάμισι περίπου χρόνο φιλοξενήθηκε στο σπίτι του Κινγκ στην Αθήνα. Το 1834 κατευθύνεται στην πόλη του Άργους όπου και ιδρύει αλληλοδιδασκτικό σχολείο θηλέων. Το 1836 οι Ριγκς έχουν στη διάθεση τους δύο αλληλοδιδασκτικά σχολεία κοριτσιών. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι λειτουργεί και ανώτερο τμήμα, στο οποίο φοιτούν 14 μαθήτριες που με την αποφοίτησή τους επρόκειτο να γίνουν βοηθοί των ιεραποστόλων. Πρόκειται συνεπώς για ένα είδος Υποδιδασκαλείου. Στα τέλη του 1836 η εταιρεία θα στελεχώσει την αποστολή του Άργους με έναν ακόμη ιεραπόστολο. Πρόκειται για τον Νάθαν Μπέντζαμιν που θα παραμείνει στη πόλη μαζί με τον Ριγκς. Το 1837 ιδρύεται νηπιαγωγείο στην περιοχή με περίπου εικοσιπέντε νήπια. Τα προτεσταντικά σχολεία του Άργους θα κλείσουν το 1838. Σύμφωνα με την εταιρεία οι λόγοι που οδήγησαν σε αυτή την απόφαση ήταν κοινωνικοί. Μετά τη διακοπή λειτουργίας των σχολείων, ο Ιλίας Ριγκς θα κατευθυνθεί με την οικογένειά του πρώτα στη Σμύρνη κι στη συνέχεια στη Κωνσταντινούπολη, ενώ ο Νάθαν Μπέντζαμιν θα μεταβεί στον σταθμό της Αθήνας, προσφέροντας τις υπηρεσίες του στον Ιωνά Κινγκ (*«Ο Προτεστάντης ιεραπόστολος Ιλίας Ριγκς, η αποστολή του στην Ελλάδα και τα σχολεία του στο Άργο»*, 2009).

Σύντομη βιογραφία του Ιλίας Ριγκς

Ιλίας Ριγκς

Ο Ιλίας Ριγκς ήταν ιεραπόστολος της αμερικανικής εταιρείας American Board of Commissioners for Foreign Missions' (A.B.C.F.M.) στην Ελλάδα για το χρονικό

διάστημα 1832-1838. Εργάστηκε σε δύο σταθμούς στην ελληνική επικράτεια, στην Αθήνα και το Άργος. Ωστόσο οι προσπάθειες των προτεσταντών ιεραποστόλων δεν βρήκαν την αποδοχή που ήλπιζαν ανάμεσα στους ορθόδοξους Έλληνες, καθώς οι τελευταίοι δεν έδειξαν να ανταποκρίνονται στις προσηλυτιστικές τους διαθέσεις. Η εταιρεία συνάντησε αρκετές αντιξοότητες, οι οποίες όμως δεν λειτούργησαν ανασταλτικά για την συνέχεια του έργου. Ωστόσο, η χώρα στο μεγαλύτερο μέρος της δεν ήταν πλέον φιλόξενη για τους ιεραπόστολους. Η οικογένεια του Ριγκς αναγκάζεται έτσι να τερματίσει τη λειτουργία των προτεσταντικών σχολείων στο Άργος και να μεταφερθεί στη Σμύρνη (Dogan, 2011, σ. 5)

Ο Ιλίας Ριγκς ήταν ο δεύτερος γιος ενός Πρεσβυτεριανού ιερωμένου. Γεννήθηκε στο Νιου Πρόβιντενς της πολιτείας του Νιου Τζέρσεϊ, στις 19 Νοεμβρίου του 1810, τη χρονιά ιδρύσεως της εταιρείας ABCFM. Ο πρόγονός του, Έντουαρντ Ριγκς, ήρθε μετανάστης από την Αγγλία στην πολιτεία της Μασαχουσέτης το 1633 μαζί με τη γυναίκα του Ελίζαμπεθ και τα έξι παιδιά τους. Οι γονείς του Ιλίας Ριγκς, Μαργαρίτα η μητέρα του και Ιλίας επίσης ο πατέρας του, απέκτησαν οχτώ παιδιά και ήταν πιστοί χριστιανοί. Ο πατέρας του μάλιστα αποφοίτησε από το Κολέγιο του Νιου Τζέρσεϊ και ήταν πάστορας στην Πρεσβυτεριανή εκκλησία στο Νιου Πρόβιντενς από το 1807 μέχρι το θάνατο του, το 1825 (Dogan, 2013, σσ. 58-59)

Σε ηλικία μόλις τεσσάρων ετών, ο Ιλίας έμαθε να διαβάζει, ενώ στα εννιά του χρόνια αρχίζει να μαθαίνει ελληνικά και στα δεκατρία του εβραϊκά. Ο ξαφνικός θάνατος του πατέρα του στην τρυφερή ηλικία των δεκατεσσάρων του χρόνων ήταν ένα γεγονός που τον στιγματίσει και που τον οδήγησε στο να βρει καταφύγιο και ανακούφιση στην πίστη του και το Θεό. Όταν ήταν δεκαπέντε χρονών άρχισε να φοιτά στο Κολέγιο του Άμχερστ και σύντομα συνδέθηκε με το Εκκλησιαστικό Κολέγιο. Κατά τη διάρκεια των σπουδών του συνέχισε να μαθαίνει εβραϊκά αλλά και συναφείς σημαντικές γλώσσες. Η αγάπη του όμως ήταν μεγάλη και για τα ελληνικά. Μάλιστα χάρη στη φιλία που είχε με δύο μαθητές από το νησί της Χίου κατάφερε να αποκτήσει την προφορά. Στην τελετή απονομής τίτλου σπουδών το 1829 από το Κολέγιο του Άμχερστ αγόρευσε στα ελληνικά (*“Memorial Service for the Late rev. Elias Riggs, D.D., LL.D.”* σ. 2). Ο Ριγκς έδειχνε ιδιαίτερο ενδιαφέρον επίσης για τις ιεραποστολικές δραστηριότητες του Κολεγίου. Μάλιστα ήταν ο πρώτος γραμματέας μιας μαθητικής οργάνωσης που ονομαζόταν ‘Φρεντς’. Σκοπός του σωματείου ήταν να μεταφέρει στα μέλη του τη δίψα για το ιεραποστολικό έργο. Πράγματι αρκετοί

μαθητές που συμμετείχαν σε αυτό έγιναν ιεραπόστολοι σε διάφορα μέρη της υψηλίου (Dogan, 2013, σσ. 61-62). Τον επόμενο χρόνο, το 1830, αρχίζει να φοιτά στο Θεολογικό Σεμινάριο του Αντόβερ από το οποίο και αποφοιτά στην ηλικία των είκοσι δύο του χρόνων, το 1832. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι τον πρώτο χρόνο φοίτησης του στο σεμινάριο εκδίδει την πρώτη έκδοση ενός γλωσσικού εγχειριδίου (*A Manual of the Chaldee Language*). Με τη λήξη των σπουδών του στο σεμινάριο δέχεται την πρόκληση να έρθει ως ιεραπόστολος στην Ελλάδα από τον γραμματέα της A.B.C.F.M. Ρούφους Άντερσον και να συνδεθεί με τον Ιωνά Κινγκ. Στις 18 Σεπτεμβρίου 1832 παντρεύεται τη Μάρθα Ριγκς, ενώ δυο μέρες αργότερα χειροτονείται ως ιεροκήρυκας από την Πρεσβυτεριανή εκκλησία της Ελίζαμπεθ Τάουν στο Νιου Τζέρσεϊ. (*Memorial Service for the Late rev. Elias Riggs, D.D., LL.D.* σ. 2).

Το γεγονός ότι ο Ιλίας Ριγκς ήταν γνώστης αρκετών γλωσσών, όπως της ελληνικής, της αρμενικής, της βουλγάρικης, της τουρκικής αλλά και της αραβικής, συνέδραμε θετικά στην επιλογή του ως ιεραποστόλου στη λεκάνη της ανατολικής Μεσογείου. Επιπλέον στην εταιρεία ήταν γνωστή και η μεταφραστική του ικανότητα για αυτό και του ζητήθηκε να μεταφράσει τη Βίβλο στη σύγχρονη αρμενική και βουλγαρική. Παράλληλα ο Ριγκς προχώρησε στη μετάφραση αρκετών ύμνων της αγγλικής γλώσσας στα ελληνικά, τούρκικα, αρμένικα και βουλγάρικα. Αρωγός στο μεταφραστικό του έργο υπήρξε η γυναίκα του Μάρθα. Έτσι ο Ριγκς θεωρήθηκε από την εταιρεία ως ο πλέον κατάλληλος άνθρωπος να στελεχώσει την ιεραποστολή στην ανατολική Μεσόγειο. Πιστεύοντας ότι ο ιεραπόστολος είχε αναλάβει ένα έργο υψίστης σημασίας με θρησκευτική επιρροή, του αποστέλλουν τις ακόλουθες καθοδηγητικές οδηγίες: «Εσείς, κύριε Ριγκς, έχετε διοριστεί στην ελεύθερη Ελλάδα- μια χώρα η οποία φέρεται να παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον λόγω της αρχαίας της ιστορίας, της θέσης της σε σχέση με τα γειτονικά έθνη, και του χαρακτήρα των κατοίκων της. Είναι μια χώρα η οποία πάντα θα παρουσιάζει το ίδιο ενδιαφέρον. Στα αρχαία χρόνια ασκούσε ηγετική επιρροή στη Μεσόγειο. Σήμερα οι εμπορικές της δυνατότητες είναι πολλές χάρη στους φτηνούς υδάτινους πόρους της και την αξιοθαύμαστη θέση της. Αξιοσημείωτα είναι και τα έμφυτα προσόντα που έχουν οι κάτοικοί της – εξυπνάδα, ικανότητα για μάθηση και πάθος για γνώση, σε αντίθεση με άλλα γειτονικά της κράτη...» (Θαναηλάκη, 2005, σ. 162). Ο γραμματέας της ιεραποστολικής εταιρίας A.B.C.F.M., ο Ρούφους Άντερσον, είχε επισκεφτεί την

Ελλάδα το 1828 και γνώριζε την κατάσταση και το έργο που γινόταν στη χώρα. Ο Ιωνάς Κίνγκ ήταν ο μόνος ιεραπόστολος που η ABCFM είχε στείλει στην Ελλάδα και ζητούσε σε τακτά χρονικά διαστήματα από την εταιρεία να του αποστείλει έναν βοηθό προκειμένου να μπορέσει να διευρύνει τις ιεραποστολικές του δραστηριότητες. Ωστόσο τα σχέδια του Ριγκς εξαρχής ήταν διαφορετικά καθώς προτιμούσε να διδάξει για ένα ή και δύο χρόνια στις Ηνωμένες Πολιτείες προτού κατευθυνθεί στην Ελλάδα. Παράλληλα με τη διδασκαλία επιθυμούσε να μελετήσει τη γλώσσα, την ιστορία, τον πολιτισμό της αρχαίας Ελλάδας, καθώς και την ιστορία της Ανατολικής Εκκλησίας. Σκόπευε να ταξιδέψει ένα χρόνο στην Ευρώπη και συγκεκριμένα στη Γαλλία και τη Γερμανία γιατί κατά τη γνώμη του η μελέτη του πολιτισμού αυτών των χωρών θα φαινόταν ιδιαίτερα χρήσιμη για τη μετέπειτα εργασία του στην Ελλάδα. Η εταιρεία όμως επιθυμούσε ο ιεραπόστολος να κατευθυνθεί άμεσα στην Αθήνα (Dogan, 2013, σσ. 63-64).

Το ταξίδι των Ριγκς ξεκινάει στις 30 Οκτωβρίου του 1832. Ο Ιλίας είναι μόλις είκοσι δύο ετών και μαζί με τη σύζυγο του και φίλους από την εταιρεία καταφτάνουν στη Μάλτα στις 6 Δεκεμβρίου του ίδιου έτους (Dogan, 2013, σ. 66). Την 1^η Ιανουαρίου ξεκινάει το ταξίδι για την Ελλάδα (*The Missionary Herald*, 1833, σ. 200). Μετά από ένα ταξίδι είκοσι οχτώ ημερών οι Ριγκς φτάνουν στην Αθήνα (“*Memorial Service for the Late rev. Elias Riggs, D.D., LL.D.*” σ. 2). Την άφιξη τους πληροφορούμαστε από επιστολή του Ιωνά Κινγκ το Φεβρουάριο του 1833 (Θαναηλάκη, 2005, σ. 163). Η Αθήνα ήταν κάτω από την κυριαρχία των Τούρκων, ωστόσο όμως στις 14 Φεβρουαρίου η εξουσία περνά στα χέρια του νεαρού Βαυαρού βασιλιά, Όθωνα. Τόσο ο Κίνγκ όσο και ο Ριγκς ήταν παρόντες στην επίσημη υποδοχή του. Το ζεύγος των ιεραποστόλων έμεινε μαζί με τους Κινγκ για περίπου ενάμισι χρόνο. Μέλημα του Ριγκς ήταν να βελτιωθεί στην καθομιλούμενη ελληνική, καθώς και να εξοπλίσει κατάλληλα τη βιβλιοθήκη της ιεραποστολής. Η επιλογή του Ριγκς δεν πρέπει σε καμιά περίπτωση να θεωρηθεί τυχαία. Η εταιρεία επέλεξε έναν άνθρωπο λόγιο και με πολύ καλή γνώση της ελληνικής γλώσσας που θα μπορούσε να ανταποκριθεί άριστα στις ανάγκες του ελληνικού λαού, ενώ θεωρούσε ότι η συνεργασία με τον Ιωνά Κινγκ θα απέδιδε καρπούς. Όταν οι συνθήκες θα ήταν ευνοϊκές, ο Κίνγκ και ο Ριγκς θα ταξίδευαν στην Πελοπόννησο σκοπεύοντας τόσο στη διανομή βιβλίων του τυπογραφείου της Μάλτας όσο και στη συλλογή

πληροφοριών για να αποφασισθεί αν θα ήταν η Αθήνα ή το Άργος το μελλοντικό κέντρο της Εταιρείας (Θαναηλάκη, 2005, σ.163).

Οι Ριγκς θα παραμείνουν στην Ελλάδα συνολικά πέντε χρόνια. Τον Ιούνιο του 1834 η οικογένεια θα μετακινηθεί στο Άργος όπου και πεθαίνει ο γιος τους Ιωσήφ, που είχε γεννηθεί στην Αθήνα (Dogan, 2013, σ. 67). Στην πόλη του Άργους ο Ριγκς φιλοδοξεί να ιδρύσει ένα σχολείο θηλέων, το οποίο θα χωρίζεται σε τρία τμήματα: νηπιαγωγείο, αλληλοδιδασκτικό και διδασκαλείο για την επιμόρφωση των διδασκαλισσών. Το σχολείο ξεκινά τη λειτουργία του με εννιά μόλις μαθητές ενώ το 1836 φτάνει να απαρτίζεται από εβδομήντα κορίτσια. Τον Νοέμβριο του 1837 την ιεραποστολή του Άργους έρχεται να στελεχώσει με τη σύζυγο του ένας ακόμη ιεραπόστολος (Dogan, 2013, σ. 69). Πρόκειται για τον Νάθαν Μπέντζαμιν ο οποίος παρέμεινε στη πόλη μέχρι τον τερματισμό λειτουργίας των σχολείων το 1838. Στη συνέχεια κατευθύνθηκε στην Αθήνα όπου και συνεργάστηκε με τον Κινγκ μέχρι το 1845 (Θαναηλάκη, 2005, σ. 172).

Ο Ριγκς μαζί με τη γυναίκα του και τα πέντε παιδιά τους, τρία κορίτσια και δύο αγόρια, μεταφέρεται το 1838 στη Σμύρνη όπου και θα μείνει για τα επόμενα δεκαπέντε χρόνια. Στο πλαίσιο της συνθήκης της Κωνσταντινούπολης, αρκετοί Έλληνες κατοικούσαν εντός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Επομένως η Α.Β.Ο.Α.Μ. δεν δραστηριοποιούνταν μόνο στην ελληνική επικράτεια αλλά αντίθετα είχε επεκτείνει τις ιεραποστολικές επιχειρήσεις σε περιοχές της Ανατολής, όπως η Κωνσταντινούπολη, η Σμύρνη, η Τραπεζούντα, η Προύσα και η Κύπρος. Την περίοδο που οι Ριγκς μεταφέρονταν στη Σμύρνη, η εταιρεία είχε στη διάθεση της τέσσερις ιεραποστολικούς σταθμούς, δώδεκα ιεραπόστολους, έναν τυπογράφο, δώδεκα γυναίκες βοηθούς ιεραποστόλων και εννιά τοπικούς αρωγούς ανάμεσα στους Έλληνες και τους Αρμένιους στην ανατολή. Ο Ιλίας αναμενόταν να συνεχίσει το έργο ανάμεσα στους Έλληνες της πόλης και να διαχειριστεί μάλιστα το ελληνικό τμήμα μιας εκδοτικής επιχείρησης της εταιρείας (Dogan, 2013, σ. 77). Πράγματι τα πρώτα έξι χρόνια στη Σμύρνη ο ιεραπόστολος δραστηριοποιήθηκε γύρω από την ελληνική κοινότητα. Κήρυττε μάλιστα σε ένα ολλανδικό παρεκκλήσι στο οποίο προσέρχονταν Έλληνες πιστοί αλλά και ελληνόφωνοι προτεστάντες, ενώ ταυτόχρονα ετοίμαζε και επιμελούνταν ελληνικά βιβλία και φυλλάδια. Χαρακτηριστική είναι η προσφορά της γυναίκας του, Μάρθας, στην ιεραποστολική του προσπάθεια. Η ίδια δημοσίευε στα ελληνικά το «Εγχειρίδιο της μητέρας» («The Mother's Manual») στο

οποίο περιλαμβάνονταν συμβουλές και οδηγίες προς τις μητέρες αναφορικά με την διαπαιδαγώγηση των παιδιών (*“Memorial Service for the Late rev. Elias Riggs, D.D., LL.D.”* σ. 3). Ωστόσο, εξαιτίας της ολοένα αυξανόμενης αντίδρασης ανάμεσα στις ελληνικές αρχές αλλά και στο εκκλησιαστικό περιβάλλον σχετικά με την προτεσταντική ιεραποστολή, η ABCFM αποφάσισε να διακόψει τη δράση της στην ελληνική κοινότητα και να στραφεί στους Αρμένιους (Dogan, 2013, σ. 78). Συνεπώς οι Ριγκς, το 1844, μεταφέρονται στην αρμενική κοινότητα και αρχίζουν να μελετούν αρμενικά, ενώ τον επόμενο ξεκινά η μετάφραση της Βίβλου η οποία και ολοκληρώνεται το 1853. Το 1852 η εταιρεία αποφασίζει ότι ήρθε η στιγμή ο Ιλίας Ριγκς να μετακινηθεί για ακόμα μια φορά εντός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (Dogan, 2013, σ. 79). Τον Μάιο του 1853 η οικογένεια μεταφέρεται στην Κωνσταντινούπολη, προκειμένου σύμφωνα με την A.B.C.F.M. να συνεχίσει το ιεραποστολικό του έργο πιο αποτελεσματικά. Θα μείνουν σε μια όμορφη συνοικία της Πόλης, την Μπεμπέκ, ενώ ο Ριγκς αφιερώνει χρόνο στο Θεολογικό Σεμινάριο της Μπεμπέκ, αρχικά σε συνάρτηση με το ελληνικό τμήμα και αργότερα ως καθηγητής θεολογίας (*“Memorial Service for the Late rev. Elias Riggs, D.D., LL.D.”* σ. 3).

Λόγοι υγείας του Ιλίας τον αναγκάζουν να επιστρέψει στις Ηνωμένες Πολιτείες όπου και θα παραμείνει για δύο χρόνια. Πρόκειται για τη τελευταία φορά που επισκέπτεται την πατρίδα του. Το 1858 ταξιδεύει ξανά στην Κωνσταντινούπολη όπου διδάσκει τη Βίβλο στην αρμενική γλώσσα στο Οικοτροφείο θηλέων. Τα επόμενα χρόνια θα ταξιδέψει στη Βουλγαρία, την Αίγυπτο, την Κεντρική και Ανατολική Τουρκία. Ο Ιλίας Ριγκς πεθαίνει στην Κωνσταντινούπολη στις 17 Ιανουαρίου 1901. Ήταν ένας από τους σημαντικότερους ιεραποστόλους της αμερικανικής εταιρείας (*“Memorial Service for the Late rev. Elias Riggs, D.D., LL.D.”* σσ. 5-6).

Το συγγραφικό έργο του είναι πολύ σπουδαίο. Ήταν ο πρώτος που συνέθεσε ή μετέφρασε ψαλμωδίες για τους Έλληνες ενώ εξέδιδε βιβλία στα ελληνικά αλλά και τα αρμενικά. Παράλληλα ασχολήθηκε με τη μετάφραση της Βίβλου σε διάφορες γλώσσες. Ο Ριγκς ξεκίνησε δουλεύει πάνω στη μετάφραση της Βίβλου στα αρμενικά το 1845. Η ολοκλήρωση του έργου διήρκεσε επτά χρόνια. Η μετάφραση της Βουλγάρικης Βίβλου άρχισε το 1858 και τελείωσε μετά από δώδεκα χρόνια, ενώ η μελέτη αναφορικά με τη Τουρκική Βίβλο ξεκίνησε το 1873 για να ολοκληρωθεί μετά

από δέκα χρόνια (*“Memorial Service for the Late rev. Elias Riggs, D.D., LL.D.”* σ. 10). Η αφοσίωση και η θέρμη του για το ιεραποστολικό του έργο τον μετέτρεψαν σε ένα από τους πιο δυναμικούς ιεραποστόλους της εταιρείας αφού ακόμα και το διάστημα λίγο πριν αφήσει τη τελευταία του πνοή εργαζόταν με πάθος για το σκοπό που είχε ορίσει στη ζωή του.

Οικογένεια Ριγκς, Κωνσταντινούπολη, 1882

Ο Νάθαν Μπέντζαμιν και το πέρασμα του από την Ελλάδα

Ο Νάθαν Μπέντζαμιν ήταν Αμερικάνος ιεραπόστολος στην υπηρεσία της προτεσταντικής εταιρείας A.B.C.F.M. Στις 16 Ιουλίου του 1836 ξεκινάει με τη γυναίκα του από τη Βοστώνη προκειμένου να φτάσει στην Ελλάδα και συγκεκριμένα στην Αθήνα (*The Missionary Herald*, 1837, σ. 5). Στη συνέχεια θα κατευθυνθεί στην πόλη του Άργους ως αρωγός στο έργο του Ιλίας Ριγκς εκεί. Στο Άργος θα παραμείνει μέχρι το 1838 ενώ στη συνέχεια θα μετακινηθεί στο σταθμό των Αθηνών για να συνδράμει στη προσπάθεια του Ιωνά Κινγκ εκεί. Το έργο του Μπέντζαμιν στην πρωτεύουσα σχετιζόταν με το τμήμα των εντύπων της εταιρείας όπου δούλευε είτε μεταφράζοντας είτε τυπώνοντας βιβλία. Οι προτεστάντες πίστευαν ότι το

μεταφραστικό έργο είναι καθοριστικής σημασίας για την επιρροή που θα ασκούσαν στον ελλαδικό χώρο. Το γεγονός επίσης ότι τα βιβλία του Μπέντζαμιν και του Κινγκ τυπώνονταν σε ελληνικά τυπογραφεία αποσκοπούσε στην μεγαλύτερη και ευκολότερη αποδοχή τους από τον ελληνικό λαό. Αργότερα ο Μπέντζαμιν όπως και ο Κινγκ αρχίζουν να κηρύττουν στα ελληνικά. Ο ιεραπόστολος θα παραμείνει στην Ελλάδα για οκτώ χρόνια μέχρι το 1845, ενώ αργότερα θα κατευθυνθεί στην Τραπεζούντα προκειμένου να συνδράμει στην ιεραποστολή των Αρμενίων (Θαναηλάκη, 2005, σ. 172)

Εκπαιδευτική κατάσταση στην Ελλάδα και το Άργος πριν την άφιξη του Ρίγκς

Για τους προτεστάντες ιεραπόστολους η εκπαίδευση αποτελούσε αναπόσπαστο κομμάτι του δόγματός τους. Μέσα από την παιδεία πραγματοποιούνταν τόσο η ερμηνεία του Ευαγγελίου αλλά και η μελέτη θρησκευτικών εντύπων (Θαναηλάκη, 2005, σ. 59). Η λειτουργία των ελληνικών σχολείων στα προεπαναστατικά χρόνια προκαλούσε θαυμασμό στον αμερικανικό κόσμο. Δεδομένου λοιπόν ότι ο ελληνικός λαός διψούσε για υψηλής ποιότητας παιδεία, οι μισιονάριοι έτρεφαν ελπίδες για την επιτυχία του ιεραποστολικού τους έργου. Οι ιεραπόστολοι έδιναν ιδιαίτερη σημασία στην γυναικεία εκπαίδευση. Μια μορφωμένη γυναίκα μπορεί να προσφέρει πολύ περισσότερο τόσο στην οικογένεια όσο και την κοινωνία. Παράλληλα πίστευαν ότι μια μητέρα, μια αδερφή ή μια σύζυγος θα μπορούσαν να μεταλαμπαδεύσουν τις προτεσταντικές απόψεις των ιεραποστόλων μέσω της ανατροφής των παιδιών τους (Θαναηλάκη, 2005, σ. 60). Εκτός από τον αμιγώς εκπαιδευτικό ρόλο του σχολείου, οι μισιονάριοι προσδοκούσαν ότι οι μαθητές τους θα εξελίσσονταν στους μελλοντικούς δασκάλους του Ευαγγελίου, αλλά και σε ιεροκήρυκες (Θαναηλάκη, 2005, σ. 61). Στον ελλαδικό χώρο η δράση των προτεσταντών ιεραποστόλων της αμερικανικής εταιρείας A.B.C.F.M. ξεκινάει το 1828 με την άφιξη του Καποδίστρια και λήγει το 1850. Τον Μάιο του 1834, η οικογένεια Ρίγκς φεύγει από την πόλη της Αθήνας με κατεύθυνση την Πελοπόννησο (*The Missionary Herald*, 1835, σ. 6, Θαναηλάκη, 2005, σ. 166)

Προορισμός του ήταν η πόλη του Άργους. Πρόκειται για μια περιοχή με μακρόχρονη ιστορία με τους πρώτους εποικιστές να χρονολογούνται κατά τους προϊστορικούς χρόνους. Η πόλη κατακτήθηκε από τους Τούρκους το 1463 και παρέμεινε υπό τον τουρκικό ζυγό μέχρι την επανάσταση του 1821. Αποτέλεσε την έδρα της Α' Εθνοσυνέλευσης και αργότερα εντάχθηκε στο Βασίλειο της Ελλάδας. Ο Καποδίστριας προσπάθησε ώστε το Άργος να μετατραπεί σε μια σύγχρονη πόλη. Αναφορικά με την εκπαίδευση, στη πόλη ακόμα και πριν την άφιξη του Κυβερνήτη, σχεδιάζονταν το 1824 η ίδρυση κεντρικού αλληλοδιδακτικού σχολείου το οποίο θα χρησίμευε ως πρότυπο Διδασκαλείο για την εκπαίδευση των δασκάλων σύμφωνα με την αλληλοδιδακτική μέθοδο διδασκαλίας. Προσπάθειες για τη συστηματοποίηση της εκπαίδευσης ξεκίνησαν μετά από την άφιξη του Καποδίστρια τον Ιανουάριο του 1828. Συγκεκριμένα το εκπαιδευτικό πρόγραμμα περιελάμβανε την οργάνωση των αλληλοδιδακτικών σχολείων της στοιχειώδους εκπαίδευσης και η ιεράρχηση τους σε σχέση με τα ελληνικά, δηλαδή τα σχολεία της μέσης εκπαίδευσης. Παράλληλα καθιερώθηκε η αλληλοδιδακτική μέθοδος του Γάλλου Σαραζίν. *‘Ο οδηγός της Αλληλοδιδακτικής Μεθόδου’* μεταφράστηκε από τον Ι. Κοκκώνη και στάλθηκε σε όλα τα σχολεία της χώρας προκειμένου να επιτευχθεί μια ενιαία εκπαιδευτική πολιτική. Στην πόλη του Άργους την περίοδο 1828-1832 λειτούργησαν τα ακόλουθα σχολεία: ένα Δημόσιο Αλληλοδιδακτικό, ένα Ιδιαίτερο Παρθενγωγείο, Ιδιαίτερα σχολεία των «κοινών γραμμάτων» και ένα Ιδιαίτερο Ελληνικό σχολείο. Ωστόσο μετά το θάνατο του Καποδίστρια στις 27 Σεπτεμβρίου του 1831, η λειτουργία των σχολείων επηρεάστηκε, ενώ τα πολιτικά και στρατιωτικά γεγονότα που έλαβαν χώρα στη πόλη είχαν σαν αποτέλεσμα τον τερματισμό λειτουργίας τους. Μετά από δέκα μήνες ερήμωσης του Άργους, οι κάτοικοι επιστρέφουν και ζητούν την επαναλειτουργία του Αλληλοδιδακτικού σχολείου. Λίγο αργότερα το αίτημα των πολιτών θα γίνει δεκτό και το σχολείο θα αρχίσει να λειτουργεί ξανά (*«Η εκπαίδευση στο Άργος επί Καποδίστρια (1828-1832)»*, 2009). Προτού οι προτεσταντικές εταιρείες εισβάλλουν δυναμικά στην ελληνική επικράτεια, ο γενικός γραμματέας της Α.Β.С.Ғ.М. Ρούφους Άντερσον επισκέπτεται την Ελλάδα προκειμένου να διαπιστώσει την εκπαιδευτική πραγματικότητα της χώρας. Η κατάσταση με την οποία έρχεται αντιμέτωπος είναι αποκαρδιωτική. Τα σχολικά κτήρια σχεδόν ανύπαρκτα, τα βιβλία σε πολλές περιπτώσεις ελλιπή για τον αριθμό των μαθητών και οι δάσκαλοι καταρτισμένοι σε μικρό βαθμό γύρω από τα εκπαιδευτικά θέματα. Συγκεκριμένα στην πόλη του Άργους ο Άντερσον επισκέπτεται το αλληλοδιδακτικό σχολείο. Εκεί

αντικρίζει περίπου 200 μαθητές να είναι συνωστισμένοι σε ένα μικρό δωμάτιο (Θαναηλάκη, 20015, σ. 63). Δάσκαλός τους ήταν ο Κρητικός Νικόλαος Φανδρίδης, ο οποίος δίδασκε με βάση τον «Οδηγό της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου». Ο ίδιος αναλογιζόταν τις δυσκολίες που εμπόδιζαν την εύρυθμη λειτουργία του σχολείου συμπεριλαμβανομένου του δυσανάλογου χώρου σε σχέση με τον μεγάλο αριθμό των μαθητών. Στο σχολείο παράλληλα υπήρχε μόνο η αγγλική μετάφραση του Ευαγγελίου και ένα μέρος της περιληπτικής μετάφρασής του στα ελληνικά («*Δημόσιο Αλληλοδιδασκτικό Σχολείο Άργους (1828-1832)*», 2009). Επιπρόσθετα, στο Άργος λειτουργούσε ένα σχολείο θηλέων, το ιδιαίτερο Παρθεναγωγείο, στο οποίο δίδασκε η μητέρα του Νικόλαου Φανδρίδη, Μαρία Παπαχατσή Παναγ. Φανδρίδη. Σε σχέση με το δημόσιο αλληλοδιδασκτικό σχολείο που στέγαζε γύρω στους διακόσιους μαθητές, (μόνο αγόρια) στο σχολείο θηλέων φοιτούσαν μόνο 23 μαθήτριες («*Ιδιαίτερο Παρθεναγωγείο Άργους (1828-1832)*», 2009). Ωστόσο τη χρονιά 1836-1837 ο αριθμός των μαθητριών φτάνει τις 65. Το σχολείο επίσης, λειτουργούσε σύμφωνα με την ελληνική νομοθεσία και το διάταγμα του 1834 (Νόμος περί Δημοτικών σχολείων) (Θαναηλάκη, 2005, σ. 171). Το ιδιαίτερο Παρθεναγωγείο ήταν ιδιωτικό αλλά οι γονείς προτιμούσαν να στείλουν τα παιδιά τους σε αυτό παρά στο δημόσιο αλληλοδιδασκτικό. Συνεπώς πρόκειται για κορίτσια που προέρχονταν από ευκατάστατες σχετικά οικογένειες. Δίνεται με αυτό τον τρόπο μια εικόνα για την αντίληψη της κοινωνίας του Άργους αναφορικά τόσο με τη γυναικεία εκπαίδευση όσο και για τη θέση της γυναίκας («*Ιδιαίτερο Παρθεναγωγείο Άργους (1828-1832)*», 2009). Το μοναδικό αλφαβητάριο που χρησιμοποιούσαν ήταν ένα αντίτυπο του τυπογραφείου των προτεσταντών στη Μάλτα (Θαναηλάκη, 2005, σ. 63).

Τα προτεσταντικά σχολεία του Άργους

Τον Απρίλιο του 1834 ο Ρίγκς επισκέπτεται το Ναύπλιο, το Άργος, τη Τριπολιτσά (δηλαδή τη σημερινή Τρίπολη), την Πάτρα αλλά και το Μεσολόγγι προκειμένου να αποφασίσει που θα δημιουργούταν ο καινούργιος σταθμός των ιεραποστόλων. Έχοντας δείξει ιδιαίτερη προτίμηση από το συγκεκριμένο ταξίδι στην πόλη του Άργους, αποφασίζει να την επισκεφτεί ξανά τον Μάιο αφήνοντας τη γυναίκα του Μάρθα στη Σύρο (*The Missionary Herald*, 1836, σ. 5). Στο Ναύπλιο ο

ιεραπόστολος επισκέπτεται τον τότε πρωθυπουργό και υπουργό Παιδείας και Θρησκευμάτων, Σπυρίδωνα Τρικούπη. Στη συνάντησή τους συζητήθηκε η πιθανότητα ίδρυσης και άλλων μισιοναρικών σχολείων στην ελληνική επικράτεια. Άλλωστε ο Τρικούπης επισήμανε στον Ρίγκς το γεγονός ότι η πολιτική της κυβέρνησης ήταν θετικά διακείμενη απέναντι στην ιδιωτική πρωτοβουλία για ίδρυση εκπαιδευτηρίων. 'Θα είστε πολύ χρήσιμοι', ήταν η απάντηση του πρωθυπουργού. Ωστόσο ο ιεραπόστολος εμφανίζεται αρκετά συγκρατημένος ως προς τις προφορικές διαβεβαιώσεις του Τρικούπη, καθώς προσδοκούσε η κυβέρνηση να εκφράσει γραπτώς τις προθέσεις της αναφορικά με το σχεδιασμό της εκπαιδευτικής πολιτικής. (Θαναηλάκη, 2005, σ. 165). Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Ρίγκς στα απομνημονεύματα του αναφέρει ένα περιστατικό που λίγο έλειψε να αλλάξει καθοριστικά τους ιεραποστολικούς του σχεδιασμούς. Ο ιεραπόστολος Πέρκινς, κατευθυνόταν την περίοδο που ο Ρίγκς ταξίδευε στην Ελλάδα, προς την Περσία για να ξεκινήσει την αποστολή ανάμεσα στους Νεστοριανούς. Στην Κωνσταντινούπολη επρόκειτο να συναντήσει κάποιον βοηθό, ο οποίος θα συνεργαζόταν μαζί του. Για κάποιο λόγο εκείνος όμως δεν εμφανίστηκε. Έτσι προς στιγμή προτάθηκε από τον γενικό γραμματέα της ABCFM Άντερσον να συνοδέψει ο Ρίγκς τον Πέρκινς στην Περσία εγκαταλείποντας την Ελλάδα. Τελικά όμως η πρόταση απορρίφθηκε (Riggs, 1891, σ. 7). Στις 28 Ιουνίου του 1834, η οικογένεια Ρίγκς μετακινείται στο Άργος. Σκοπός του ιεραπόστολου είναι να ιδρύσει ένα σχολείο θηλέων (Riggs, 1891, σ. 7, Tracy, 1842, σ. 277, The Missionary Herald, 1836, σ. 5, Θαναηλάκη, 2005, σ. 166). Αργότερα φιλοδοξεί να ανοίξει ένα Ελληνικό σχολείο ενώ σχεδιάζει το σχολείο του να διαθέτει τρία τμήματα: Νηπιαγωγείο, Αλληλοδιδασκτικό σχολείο και ένα Διδασκαλείο για την επιμόρφωση των διδασκαλισσών. Θεωρώντας ότι η γυναικεία εκπαίδευση στη χώρα βρισκόταν σε πολύ χαμηλά επίπεδα, οι ιεραπόστολοι αποφασίζουν να επικεντρωθούν στη δημιουργία σχολείων θηλέων. Την περίοδο που ο ιεραπόστολος φτάνει στο Άργος έχουν αρχίσει ήδη οι αντιδράσεις της Εκκλησίας καθώς και οι παρεμβάσεις του κράτους. Μάλιστα τέσσερις περίπου μήνες πριν την άφιξή του στο Άργος ψηφίζεται νόμος «περί Δημοτικών σχολείων» στις 6/18 Φεβρουαρίου του 1834 (*«Ο Προτεστάντης ιεραπόστολος Ιλίας Ρίγκς, η αποστολή του στην Ελλάδα και τα σχολεία του στο Άργος»*, 2009).

Εμπνευστής του συγκεκριμένου νόμου υπήρξε ο Μάουερ, μέλος της Αντιβασιλείας, ο οποίος τέθηκε υπεύθυνος για την οργάνωση της Παιδείας και της

Δικαιοσύνης στην Ελλάδα. Ο νόμος οργανώνει τη πρωτοβάθμια εκπαίδευση σχεδιάζοντας την ίδρυση ενός σχολείου μαζικού με πλήρη έλεγχο από την κρατική διοίκηση. Περιέχει 83 άρθρα και σκοπό είχε να καλύψει συγκεκριμένες ανάγκες του νέου κράτους. Ωστόσο το νομοθετικό πλαίσιο αδικούσε την εκπαίδευση των κοριτσιών αφού η ίδρυση σχολείων θηλέων δεν ήταν υποχρεωτική και η διδασκαλία έπρεπε να γίνεται μόνο από γυναίκες εκπαιδευτικούς, η κατάρτιση των οποίων υπήρξε δυσκολότερη και περιορισμένη (Χαρίτος, 2009, σσ. 71-72). Σύμφωνα με τον ίδιο νόμο, έγινε δυνατή η ίδρυση Διδασκαλείου το οποίο και ξεκίνησε τη λειτουργία του τον Απρίλιο του 1834 στην τότε πρωτεύουσα του ελληνικού κράτους, το Ναύπλιο. Σκοπός του Διδασκαλείου ήταν να καταρτίζει *«ικανούς διδασκάλους και διδασκαλίσσας, να εξετάζει τους υποψηφίους διδασκάλους και τας διδασκαλίσσας, και να καταστρώνη τους καταλόγους αυτών»*. Πρώτος διευθυντής του ορίστηκε ο Γερμανός ιεραπόστολος Κορκ ενώ την αντικατάστασή του το 1835 ανέλαβε ο Ιω. Κοκκώνης (Χαρίτος, 2009, σσ. 159-160). Μεταξύ άλλων, ο νόμος έδινε άδεια διδασκαλίας αποκλειστικά στους αποφοίτους του Διδασκαλείου στο Ναύπλιο. Έτσι ο Ρίγκς, ενώ είχε να φροντίσει για την έκδοση της άδειας για το σχολείο του, είχε να αντιμετωπίσει και τη συγκεκριμένη διάταξη του νόμου που ουσιαστικά απέκλειε τους ιεραποστόλους από το εκπαιδευτικό σύστημα. Στην περίπτωση όμως που δεν θα δίδασκαν οι ίδιοι οι ιεραπόστολοι στα σχολεία τους, τότε η συντήρησή τους θα ήταν αδύνατη. Ο Ρίγκς με τον Κινγκ αποφάσισαν να απευθυνθούν στον Κορκ και το θέμα διευθετήθηκε ευνοϊκά προς τους Αμερικανούς ιεραπόστολους (Θαναηλάκη, 2005, σ. 166). Ωστόσο παρατηρείται ότι πριν τη ψήφιση του συγκεκριμένου νόμου υπήρχε μια έμμεση αναγνώριση της προτεσταντικής προσφοράς στην ελληνική εκπαίδευση από την ελληνική διοίκηση. Το κράτος, δεδομένου ότι δεν είχε ιδρυθεί ακόμα κάποιο διδασκαλείο για την εκπαίδευση των δασκάλων, προσλάμβανε δασκάλους και δασκάλες με προϋπηρεσία στα ιεραποστολικά σχολεία (Θαναηλάκη, 2005, σ. 75).

Στο Άργος εν τέλει θα λειτουργήσουν για τέσσερα περίπου χρόνια δύο Αλληλοδιδασκτικά σχολεία θηλέων, ένα ανώτερο τμήμα (Υποδιδασκαλείο) και ένα Νηπιαγωγείο, όλα στο πλαίσιο της προτεσταντικής ιεραποστολής της Α.Β.С.Ғ.М. (*«Ο Προτεστάντης ιεραπόστολος Ιλίας Ρίγκς, η αποστολή του στην Ελλάδα και τα σχολεία του στο Άργος»*, 2009). Το κλίμα που επικρατούσε στη πόλη είχε διακυμάνσεις. Άλλοτε ήταν θετικά διακείμενο προς τους ιεραποστόλους και άλλοτε αρνητικό προς το εκπαιδευτικό τους έργο και στο τι προσδοκούσαν τελικά να

πετύχουν μέσα από αυτό. Το 1836 την αποστολή πλαισιώνει ο Νάθαν Μπέντζαμιν με τη σύζυγο του. Τα σχολεία θα κλείσουν το 1838 μετά από απόφαση της Αμερικανικής εταιρείας A.B.C.F.M. (Θαναηλάκη, 2005, σ. 167).

Οι μαθητές, οι δάσκαλοι, τα μαθήματα

Οι μισιονάριοι έδειχναν ιδιαίτερη προσαρμοστικότητα στις περιοχές που ίδρυναν σχολεία. Μετά από προσεκτική μελέτη της ζωής των ανθρώπων, σχεδίαζαν την εκπαιδευτική πολιτική που θα ακολουθούσαν. Αναφορικά με τα ιεραποστολικά σχολεία, ο Rufus Anderson, γραμματέας της A.B.C.F.M., επισημαίνει ότι θα λειτουργούσαν ως εκπαιδευτήρια δασκάλων, προετοιμάζοντας τους μαθητές όχι μόνο για το επάγγελμα του δασκάλου αλλά και αυτό του ιεροκήρυκα. Ειδικότερα το εκπαιδευτικό πρόγραμμα είχε ως σκοπό ο μαθητής να ακολουθήσει τη θεολογική σχολή ή τη διδασκαλική ακαδημία. (Θαναηλάκη, 2005, σ. 61)

Το κοινωνικό και γεωγραφικό προφίλ των μαθητών που ήταν εγγεγραμμένοι στα μισιοναρικά σχολεία εμφάνιζε ποικιλία ενώ εξαρτιόταν από τις ιδιαίτερες τοπικές συνθήκες της κοινωνίας που λειτουργούσαν τα σχολεία (Θαναηλάκη, 2005, σ. 68). Έχει ήδη τονιστεί αρκετές φορές ότι οι ιεραπόστολοι έδωσαν ιδιαίτερη βαρύτητα στην ίδρυση σχολείων θηλέων προκειμένου να εντάξουν δυναμικά τη γυναικεία εκπαίδευση στη γενικότερη εκπαιδευτική πολιτική του κράτους. Αυτό θα μπορούσε να αποδοθεί σε δύο λόγους: 'Ο πρώτος ήταν ο αυξανόμενος ανταγωνισμός στα σχολεία των μεγάλων αστικών κέντρων, όπου ο κρατικός έλεγχος πιθανόν να ήταν αυστηρότερος και εντονότερος και ο δεύτερος ήταν οι κοινωνικές συνθήκες που επικρατούσαν στην κοινωνία. Η γυναίκα της εποχής επιθυμούσε να μορφωθεί προκειμένου να βρει κάποιο επάγγελμα (Θαναηλάκη, 2005, σ. 167). Αναφορικά με το διδακτικό προσωπικό των προτεσταντικών σχολείων αξίζει να σημειωθεί ότι οι ιεραπόστολοι προτιμούσαν αυτό να έχει εκπαιδευτεί από τους ίδιους. Αρχικά διότι το εκπαιδευτικό τους έργο θα προωθούνταν καλύτερα ενώ παράλληλα θα μεταφέρονταν και οι θρησκευτικές τους απόψεις. Επιπρόσθετα οι ίδιοι θα είχαν περισσότερο χρόνο προκειμένου να ασκούν γενική εποπτεία στα εκπαιδευτικά τους ιδρύματα (Θαναηλάκη, 2005, σ. 75) Οι δάσκαλοι των προτεσταντικών σχολείων πληρώνονται

από τη χρηματοδότηση των ιεραποστολικών εταιρειών προς τους μισιονάριους, ενώ οι δήμοι αναλαμβάνουν τη πληρωμή των δασκάλων που δουλεύουν στα δικά τους σχολεία (Θαναηλάκη, 2005, σ. 76)

Το πρώτο σχολείο των Ριγκς στο Άργος είναι ένα αλληλοδιδασκτικό σχολείο θηλέων που ιδρύεται το καλοκαίρι του 1834. Σύμφωνα με το περιοδικό *The Missionary Herald*, τον Οκτώβριο του ίδιου έτους το σχολείο αριθμεί ήδη σαράντα μαθήτριες (*The Missionary Herald*, 1836, σ. 5). Δεν υπάρχει κάποια αναφορά σχετικά με το κτήριο που στέγαζε το σχολείο του ιεραπόστολου. Ωστόσο τα μισιοναρικά σχολεία υπερτερούσαν σημαντικά έναντι των ελληνικών κρατικών σχολείων. Ο σχεδιασμός τους ήταν τέτοιος ώστε να εξυπηρετεί σε ικανοποιητικό βαθμό τις ανάγκες των μαθητών που θα φοιτούσαν σε αυτά. Άλλωστε ας επισημανθεί ότι τα προτεσταντικά εκπαιδευτήρια έπρεπε να είναι θελκτικά ακόμα και από κτηριακής απόψεως προκειμένου να προσελκύουν μαθητές (Θαναηλάκη, 2005, σσ. 72-73).

Η έλλειψη εμπειρίας αλλά και η απουσία βοηθών και ικανών γηγενών δασκάλων αναγκάζουν τον ιεραπόστολο και τη γυναίκα του να εργάζονται σκληρά. Στο διάστημα που μεσολαβεί μέχρι τον Μάιο συμβαίνουν δυσάρεστα θέματα στην οικογένεια Ριγκς. Ο Ιλίας αρρωσταίνει βαριά τον Οκτώβριο, ενώ τον Νοέμβριο το πρώτο του παιδί πεθαίνει. Η γυναίκα του Μάρθα επίσης αρρωσταίνει και το Φεβρουάριο του 1835 μεταφέρεται στην Αθήνα. Εκεί η υγεία της παρουσιάζει γρήγορη βελτίωση. Κατά τη διάρκεια παραμονής της γυναίκας του στην Αθήνα, ο ίδιος αναφέρει στα απομνημονεύματά του ότι επισκέπτεται τη Σύρο σε μια προσπάθεια να προσλάβει δασκάλα για το σχολείο του στο Άργος αλλά και για δουλειές αναφορικά με τη μετάφραση της Βίβλου στα ελληνικά (Riggs, 1891, σ. 8, Θαναηλάκη, 2005, σ. 75). Εν τέλει καταφέρνει να βρει μια δασκάλα η οποία δεσμεύεται να τον ακολουθήσει στο Άργος. Δυστυχώς η ίδια, επικαλούμενη αργότερα ασθένεια του πατέρα της, δεν μετακινείται μαζί με το Ριγκς στη Πελοπόννησο (Riggs, 1891, σ. 9). Τον Ιανουάριο εκφράζει στην εταιρεία τις επιφυλάξεις του για την ομαλή εξέλιξη της αποστολής του.

Το Μάιο του 1835 επιστρέφει με τη Μάρθα στο Άργος και συνεχίζουν τη σκληρή δουλειά χωρίς όμως ικανούς γηγενείς βοηθούς στο πλευρό τους. Το σχολείο συνέχιζε τη λειτουργία του ενώ τόσο ο ίδιος όσο και η γυναίκα του ήταν υγιείς (Riggs, 1891, σ. 9). Στις 16 Μαΐου αναφέρεται στο ημερολόγιο του ιεραποστόλου ότι

είκοσι μαθήτριες εμφανίστηκαν στο σχολείο. Ο Ριγκς αναφέρει σχετικά με το μάθημα της Αγίας Γραφής ότι κάνει ερωτήσεις στα παιδιά σχετικά με τα τρία πρώτα κεφάλαια της Γένεσης (*The Missionary Herald*, 1836, σ. 56). Ο δήμαρχος της πόλης του Άργους την ίδια περίοδο τον προσκαλεί να παραβρεθεί στις εξετάσεις του δημόσιου σχολείου. Ο ίδιος αφού τον ευχαριστεί, αρνείται διότι η μέρα διεξαγωγής των εξετάσεων είναι η Κυριακή (*Sabbath*). Σύμφωνα με τους ιεραπόστολους, η συγκεκριμένη μέρα πρέπει να είναι αφιερωμένη στον Κύριο και τη πίστη (*The Missionary Herald*, 1836, σ. 56).

Την 1^η Ιουνίου 1835 ο βασιλιάς Όθωνας έκλεισε τα δεκαοχτώ του χρόνια αναλαμβάνοντας τη διακυβέρνηση της χώρας. Ο Ριγκς παραβρίσκεται μαζί με τις μαθήτριες του σχολείου του στις δημόσιες εκδηλώσεις (*The Missionary Herald*, 1836, σ. 56). Ο ιεραπόστολος, παράλληλα, εκφράζει την ανησυχία του ότι υπάρχει η τάση στη κυβέρνηση να δίνουν προτεραιότητα στις απαιτήσεις του επισκόπου. Αναφορικά με τη εκπαίδευση ήταν υποχρεωτικό τα Ανώτερα, τα δημόσια αλλά και τα ιδιωτικά εκπαιδευτήρια να προσλάβουν έναν ιερέα για το μάθημα της ορθόδοξης κατήχησης. Παράλληλα σε κάθε σχολική αίθουσα έπρεπε να είναι κρεμασμένη μια εικόνα. Και οι δύο αυτές επιταγές της κυβέρνησης ερχόντουσαν σε αντίθεση με την προτεσταντική ιδεολογία. Ο Ριγκς σχολιάζει τη στάση των Χιλλ, λέγοντας ότι οι Επισκοπικοί ήταν πολύ πιθανό να υπακούσουν στις επιταγές της Κυβέρνησης θέλοντας έτσι να διαφυλάξουν τη διατήρηση των σχολείων τους. Μάλιστα οι Χιλλ είχαν ήδη προσλάβει ορθόδοξο ιερέα για το μάθημα της κατήχησης (Riggs, 1891, σ. 9, Θαναηλάκη, 2005, σ. 169). Τον Ιούνιο, παράλληλα, αναφέρεται η ίδρυση ενός νηπιαγωγείου από τη γυναίκα του Μάρθα. Στο σχολείο ξεκίνησαν τη φοίτησή τους είκοσι από τα πιο μικρά κορίτσια. Ο ίδιος μαρτυρεί ότι ο διαχωρισμός των μαθητριών στάθηκε απαραίτητος μετά την αύξηση του αριθμού τους. Επισημαίνεται επίσης ότι η δουλειά της Μάρθας θα είναι περίπου επτά ώρες τη μέρα (*The Missionary Herald*, 1836, σ. 57). Σύμφωνα με άλλες πηγές επίσης, η γυναίκα του ιεραπόστολου ιδρύει νηπιαγωγείο με είκοσι πέντε νήπια το καλοκαίρι του 1836 (Θαναηλάκη, 2005, σ. 169, *The Missionary Herald*, 1837, σ. 6). Στις αρχές Ιουλίου εξετάζει μαζί με τον κύριο Κ. (το δάσκαλο), το μεγαλύτερο μέρος από τις ερωτήσεις του πάνω στο κεφάλαιο της Γένεσης (Παλαιά Διαθήκη). Ο Ριγκς ασχολήθηκε ιδιαίτερα με το κεφάλαιο αυτό και στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής του προσφοράς.

Στις 17 Ιουλίου του 1835 πραγματοποιούνται εξετάσεις και στα δύο σχολεία των Ριγκς, το νηπιαγωγείο και το αλληλοδιδασκτικό θηλέων. Παραβρέθηκαν περίπου σαράντα πέντε γονείς των μαθητριών. Η εξέταση των είκοσι πέντε νηπίων διήρκησε μια ώρα περιλαμβάνοντας διάφορων ειδών ενδιαφέρουσες δραστηριότητες. Η εξέταση του ανώτερου σχολείου κράτησε για περίπου δύο ώρες. Τα κορίτσια εξετάστηκαν στην ανάγνωση, τη γραφή, την αριθμητική, τη γεωγραφία, στη 'Σύνοψη της Χριστιανικής Διδασκαλίας' του Μητροπολίτη Μόσχας Πλάτωνα, μεταφρασμένη από τον Αδαμάντιο Κοραή και τέλος σε θέματα που αφορούσαν την 'Επί του όρους ομιλία'. Στις εξετάσεις συμμετείχαν τριάντα δύο μαθήτριες. Η εταιρεία φάνηκε ιδιαίτερα ικανοποιημένη για τα αποτελέσματα των εξετάσεων, σύμφωνα με τον Ιλίας. Η διαδικασία της εξέτασης ξεκίνησε το πρωί με προσευχή. Το απόγευμα της ίδια μέρας ο Ριγκς συναντήθηκε με το δάσκαλο ενός άλλου σχολείου της περιοχής, ο οποίος στο διδακτικό του έργο χρησιμοποιούσε τα βιβλία του ιεραπόστολου αλλά και ορισμένα βιβλία της εκκλησίας στα αρχαία ελληνικά. Τον παρακάλεσε, δεδομένου ότι η κυβέρνηση δεν έστελνε βιβλία στα σχολεία της χώρας, να εισάγει τα βιβλία της εταιρείας στα εκπαιδευτικά ιδρύματα (*The Missionary Herald*, 1836, σ. 57).

Σε αναφορά του Ριγκς προς το ιεραποστολικό περιοδικό *The Missionary Herald*, μαθαίνουμε ότι το σχολείο ανοίγει τις πόρτες του ξανά στις 31 Αυγούστου του 1835. Οι μαθήτριες είναι σαράντα μία. Παράλληλα ενημερώνει την εταιρεία ότι του δόθηκε η άδεια από τον υπουργό εσωτερικών για την ελεύθερη διανομή βιβλίων σε όλη τη χώρα αποκλείοντας όμως τις μεγάλες επαρχιακές πόλεις υπεύθυνη των οποίων είναι η νομαρχία της περιοχής (*The Missionary Herald*, 1836, σ. 226). Κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού τέσσερις νέοι στάλθηκαν από τον Ριγκς και τον Κινγκ στις Ηνωμένες Πολιτείες για να μορφωθούν στα πανεπιστήμια εκεί. Τα ονόματα των παιδιών ήταν Λουκάς Οικονόμος, Κωνσταντίνος Μεναίος, Αναστάσιος Μεναίος και ένα τέταρτο άτομο με το επώνυμο Αργυρός. Τα εκπαιδευτικά σχέδια των Αμερικανών περιλάμβαναν τη μετάβαση Ελληνόπουλων στο εξωτερικό για σπουδές. Είναι φανερό ότι οι τέσσερις αυτοί νέοι παρουσίαζαν έντονο ενδιαφέρον για τους ιεραποστόλους, αφού έφτασαν στο σημείο ακόμα και να παραβούν τη διαδικασία έγκρισης του συμβουλίου της εταιρείας τους προκειμένου να στείλουν τα παιδιά αυτά για σπουδές στις ΗΠΑ (Tracy, 1842, σ. 309, Θαναηλάκη, 2005, σ. 168). Το Σεπτέμβριο ο Ριγκς κατευθύνεται στη Σύρο προκειμένου να προσλάβει μια δασκάλα για το

αλληλοδιδασκτικό σχολείο θηλέων και τα καταφέρνει (*The Missionary Herald*, 1836, σ. 226, Θαναηλάκη, 2005, σσ. 74-75). Ο ιεραπόστολος διδάσκει καθημερινά το μάθημα της Αγίας Γραφής στο σχολείο του. Παράλληλα με τη λειτουργία του εκπαιδευτηρίου, ο Ιλίας παραδίδει μαθήματα Αγίας Γραφής την Κυριακή (*The Missionary Herald*, 1836, σ. 226). Ο ιεραπόστολος εμφανίζεται αισιόδοξος για τη πορεία της αποστολής στο Άργος. Μάλιστα στις 18 Οκτωβρίου 1835 αναφέρει ότι στο κατηχητικό σχολείο της Κυριακής παρευρέθησαν είκοσι πέντε μαθήτριες του ανώτερου σχολείου και δέκα νήπια (*The Missionary Herald*, 1837, σ. 70).

Σύμφωνα με επιστολές του Ριγκς προς την εταιρεία του, γίνεται γνωστό ότι το Φεβρουάριο του 1836 ο ιεραπόστολος διατηρεί δύο σχολεία θηλέων με συνολικό αριθμό μαθητριών εβδομήντα. Από αυτές οι πενήντα παρακολουθούσαν συστηματικά τα μαθήματα του σχολείου (Dogan, 2011, σ. 13, Ali Dogan, 2013, σ. 69, *Foreign Missionary Chronicle*, 1838, σ. 35. *Report of the American Board of Commissioners for foreign Missions*, 1837, σ. 47, *The Missionary Herald*, 1837, σ. 71, *The Missionary herald*, 1838, σ. 4, Θαναηλάκη, 2005, σ. 168). Ο Ριγκς αναφέρει ότι ο συνολικός αριθμός των μαθητριών που έχουν φοιτήσει στα προτεσταντικά σχολεία του Άργους αγγίζουν τις εκατό. Επισημαίνει μάλιστα ότι για αρκετό διάστημα χρειάστηκε ο ίδιος μαζί με τη σύζυγο του να εργάζονται εναλλάξ στα σχολεία, καθώς η δασκάλα βοηθός παρέμεινε άρρωστη για τουλάχιστον ένα μήνα.

Σχετικά με τη διανομή των βιβλίων, ο ίδιος αναφέρει ότι από το Μάιο του 1835 έχει πουλήσει και διανείμει 1.485 σχολικά βιβλία, 104 βιβλία της Αγίας Γραφής στα ελληνικά και ορισμένα άλλα βιβλία (*The Missionary Herald*, 1837, σ. 71, Θαναηλάκη, 2005, σ. 68). Παράλληλα, ο ιεραπόστολος είχε δημιουργήσει μια σειρά από χάρτες στα Ελληνικά, οι οποίοι θα μπορούσαν να φανούν ιδιαίτερα χρήσιμοι για το μάθημα της Γεωγραφίας στα σχολεία. Επίσης, είχε ετοιμάσει χάρτη του βασιλείου της Ελλάδας με τριάντα επαρχίες (*Report of the American Board of Commissioners for Foreign Missions*, Twenty- Seventh annual meeting, 1836, σσ. 40-41, Θαναηλάκη, 2005, σ. 222). Αναφορικά με την Αγία Γραφή, η Ιερά Σύνοδος της Ελλάδος αποφάσισε ότι η μοναδική μετάφραση της Παλαιάς Διαθήκης που θα γίνεται αποδεκτή θα είναι αυτή των Εβδομήκοντα. Οποιοσδήποτε άλλες μεταφράσεις από τα Εβραϊκά θα αποδοκιμάζονται (*The Missionary Herald*, 1836, σ. 57, *The Missionary Herald*, 1837, σ. 6).

Στα εκπαιδευτικά σχέδια των προτεσταντών ιεραποστόλων ήταν και η ίδρυση ενός Διδασκαλείου (Σεμινάριο, όπως το αποκαλούσαν) . Οι απόφοιτες θα μπορούσαν να γίνουν βοηθοί των ιεραποστόλων. Στις αρχές του 1836, ο Ριγκς ενημερώνει την Εταιρεία του για την ύπαρξη ενός ‘Ανώτερου τμήματος’ (Upper Department) στο σχολείο του, στο οποίο φοιτούν ήδη εννέα μαθήτριες. Στα μέσα του ίδιου έτους οι μαθήτριες του Υποδιδασκαλείου, όπως το ονομάζει ο ίδιος, αυξάνονται στις δέκα τέσσερις. Η ευθύνη λειτουργίας του τμήματος ανήκει αποκλειστικά στο ζεύγος Ριγκς. (Θαναηλάκη, 205, σ. 169). Αναφορικά με τη διανομή των βιβλίων, ο Ριγκς καταφέρει να μοιράσει 1.621 τους τελευταίους εφτά μήνες του 1836 (*Report of the American Board of Commissioners for foreign Missions*, 1837, σ. 46).

Στα τέλη του 1836 η αποστολή του Άργους ενισχύεται σημαντικά από τη άφιξη του Νάθαν Μπέντζαμιν και της συζύγου του (Riggs, 1891, σ. 8, *Report of the American Board of Commissioners for Foreign Missions*, 1836, σ. 40, Θαναηλάκη, 2005, σ. 169). Το ζεύγος ξεκινά του ταξίδι από τη Βοστώνη στις 16 Ιουλίου του 1836 με προορισμό είτε την Αθήνα είτε την Πελοπόννησο. Τελικά καταφθάνουν στην πόλη του Άργους στις 15 Νοεμβρίου του ίδιου έτους (*Report of the American Board of Commissioners for foreign Missions*, 1837, σ. 46, *The Missionary Herald*, 1838, σ. 4, *The Religious Monitor*, 1837-1838, σ. 234). Αναφορά του 1837 επισημαίνει ότι η αποστολή στο Άργος συνεχίζει δυναμικά το εκπαιδευτικό της έργο (*The Missionary Herald*, 1838, σ. 45). Οι μαθήτριες του σχολείου είναι εξήντα τρεις, ενώ τον Αύγουστο του 1837 φτάνουν τις εκατό (*Foreign Missionary Chronicle*, 1839, σ. 37, *Report of the American Board of Commissioners for Foreign Missions*, 1838, σ. 62, *The Missionary Herald*, 1839, σ. 4). Ωστόσο υπάρχουν ορισμένες αντιδράσεις στη περιοχή. Ο Ριγκς ζητάει επιπλέον οικονομική ενίσχυση της εταιρείας, προκειμένου να ιδρύσει στη πόλη του Άργους ένα ελληνικό σχολείο. Η ίδρυση του σχολείου αυτού υπήρχε στα σχέδια του ιεραπόστολου και του Ιωνά Κινγκ τρία χρόνια πρωτότερα. Ωστόσο ο πρόεδρος του δημοτικού συμβουλίου του Άργους, του πρότεινε να στηρίζει το δημόσιο Ελληνικό σχολείο. Ο ιεραπόστολος συμφωνεί αλλά ζητάει να διδάσκει το μάθημα της Αγίας Γραφής. Τελικά το Ελληνικό σχολείο αρρένων δεν θα ιδρυθεί ποτέ. Ο Ριγκς ζητάει από την εταιρεία να μη στείλει επιπλέον οικονομική ενίσχυση. Τα σχέδια των μισιονάριων αρκετές φορές ήταν ρευστά εξαιτίας των εμποδίων που παρουσίαζε η ελληνική πολιτική πραγματικότητα. Οι ιεραποστολικές τους κινήσεις εξαρτιόνταν σε μεγάλο βαθμό τόσο από τη νομοθεσία όσο και από τα πρόσωπα που

ηγούνταν σε σημαντικές θέσεις. Αναφορικά με το σχολείο του Άργους, η αναίρεση της απόφασης για την ίδρυσή του θα πρέπει να αποδοθεί πιθανότατα σε κάποιο εξαιρετικά έκτακτο γεγονός. Θα μπορούσε βέβαια να σχετίζεται με τον όρο που έθεσε ο Αμερικανός για το μάθημα της κατήχησης (Θαναηλάκη, 2005, σσ. 169-170). Στο περιοδικό *The Missionary Herald*, αναφέρεται ότι η αποστολή του Άργους είναι πιθανόν να τερματιστεί.

Τελικά το 1838 είναι το έτος τερματισμού της λειτουργίας των προτεσταντικών σχολείων του Άργους. Οι λόγοι, όπως αργότερα θα επισημανθεί, είναι κοινωνικοί (*The Missionary Herald*, 1840, σ. 5, Θαναηλάκη, 2005, σ. 170). ‘*Η παράδοξη μη ευνοϊκή διάθεση του πληθυσμού στο Άργος μας έκανε να πάρουμε μια τέτοια απόφαση*’, θα αναφερθεί στο προτεσταντικό περιοδικό (*The Missionary Herald*, 1838, σ. 443, Θαναηλάκη, 2005, σ. 170). Παράλληλα επισημαίνεται ότι η εταιρεία αποφάσισε να κλείσει τα προτεσταντικά σχολεία του Άργους, καθώς η πόλη έπαψε να έχει ιδιαίτερη γεωγραφική σημασία μετά τη μεταφορά της πρωτεύουσας του ελληνικού κράτους την 1^η Δεκεμβρίου του 1834 από το Ναύπλιο στην Αθήνα (Dogan , 2013, σ. 77). Το σύνολο των συναλλαγών μειώθηκε στη περιοχή και ειδικότερα ο πολιτικός, πολιτισμικός, οικονομικός και κοινωνικός κύκλος. Το Άργος έπαψε να έχει την αίγλη του παρελθόντος. Ο Νάθαν Μπέντζαμιν μαζί με τη γυναίκα του μετακινούνται στην Αθήνα προκειμένου να συνεχίσουν το ιεραποστολικό τους έργο στο πλευρό του Αμερικανού ιεραπόστολου Ιωνά Κινγκ. Η οικογένεια Ριγκς μετακινείται τον Οκτώβριο στον ιεραποστολικό σταθμό της Σμύρνης (*Foreign Missionary Chronicle*, 1838, σ. 37, Tracy, 1842, σ. 364, *Twenty- Ninth Annual Report of the American Board of Commissioners for Foreign Missions*, 1838, σ. 62, *The Missionary Herald*, 1838, σ. 443). Δεν έχουμε πάντως καμιά μαρτυρία για την επαγγελματική αποκατάσταση των μαθητριών του Υποδιδασκαλείου (Θαναηλάκη, 2005, σ. 170).

Χρονολογία	Μαθητές των σχολείων των Ριγκς στο Άργος
1834	Ίδρυση Αλληλοδιδασκτικού σχολείου θηλέων. Τον Οκτώβριο το σχολείο αριθμεί ήδη 40 μαθήτριες.
1835	Ιούνιος: ίδρυση νηπιαγωγείου υπό τη διεύθυνση της Μάρθας Ριγκς.
1836	Ύπαρξη δύο Αλληλοδιδασκτικών σχολείων. Αναφορά για 70 μαθήτριες, οι 50 παρακολουθούν συστηματικά.
1836	Δημιουργία Ανώτερου τμήματος (Upper Department). Αρχικά φοιτούν 9 μαθήτριες, μέσα του 1836 φτάνουν τις 14.
1837	Αύγουστος: 100 μαθήτριες στα σχολεία των Ριγκς
1838	Διακοπή λειτουργίας των σχολείων των Ριγκς και της ABCFM στο Άργος.

Μέθοδοι διδασκαλίας στα ιεραποστολικά σχολεία του Άργους

Μια μέθοδος διδασκαλίας που εφαρμόστηκε στα προτεσταντικά ιεραποστολικά σχολεία του ελληνικού κράτους ήταν οι ερωταποκρίσεις. Η συγκεκριμένη μέθοδος

στόχευε στη καλλιέργεια της κριτικής σκέψης των παιδιών και ήταν αρκετά καινοτόμος για την εποχή δεδομένου ότι το εκπαιδευτικό σύστημα βασιζόταν στην απομνημόνευση. Μέσω των ερωταποκρίσεων ωστόσο οι ιεραπόστολοι προχωρούσαν σε μεγαλύτερη ανάλυση αυτών που δίδασκαν στοχεύοντας στη διάδοση της θρησκευτικής τους προπαγάνδας. Παράλληλα επιτρεπόταν η απομνημόνευση αποκλειστικά και μόνο χωρίων από τη Βίβλο. Οι προτεστάντες ιεραπόστολοι ήταν ιδιαίτερα προσεκτικοί κατά τη διάρκεια των αποστολών τους αναφορικά με τη μετάδοση των θρησκευτικών τους πεποιθήσεων. Οι εκάστοτε συνθήκες που επικρατούσαν στον τόπο που επισκέπτονταν διαμόρφωναν την έμφαση που θα δινόταν στο θρησκευτικό κομμάτι. Τη μέθοδο των ερωταποκρίσεων χρησιμοποίησε και ο Ιλίας Ριγκς στα ιεραποστολικά του σχολεία στο Άργος. Συνήθιζε να κάνει ερωτήσεις στους μαθητές του εκτός της ύλης του σχολικού εγχειριδίου. Οι ερωτήσεις χωρίζονταν σε δύο επιμέρους κατηγορίες: στις ερωτήσεις προς την εμπέδωση της διδαχθείσας ύλης και στις ερωτήσεις ευρύτερου περιεχομένου και προβληματισμού. (Θαναηλάκη, 2005, σσ. 66-67, 224). Επιπρόσθετα ο Ριγκς ετοίμαζε κατά διαστήματα ερωτήσεις πάνω στο πρώτο κεφάλαιο της Παλαιάς Διαθήκης, τη Γένεση. Οι ερωτήσεις γράφονταν στα Ελληνικά και αρκετές φορές ο ιεραπόστολος της χρησιμοποιούσε κατά τη διάρκεια των διδασκαλιών του (*Report of the American Board of Commissioners for Foreign Missions*, 1836, σ. 40, *The Missionary Herald*, 1836, σ. 56, *The Missionary Herald*, 1837, σ. 6).

Μια άλλη σύγχρονη μέθοδος διδασκαλίας που χρησιμοποιήθηκε κατά κύριο λόγο στα ιεραποστολικά σχολεία ήταν η αλληλοδιδασκτική. Η Αλληλοδιδασκτική μέθοδος εφαρμόστηκε κυρίως στην Αγγλία και τη Γαλλία. Η εφαρμογή της περιλαμβάνει τη διδασκαλία των πιο αδύναμων και αρχάριων μαθητών από τους πιο προχωρημένους, τους πρωτόσχολους. Τα κύρια συστατικά της μεθόδου ήταν δύο: η δυνατότητα ένας δάσκαλος να διδάσκει ακόμα και εκατοντάδες παιδιά και η εξάρτησή της από ένα πλέγμα πολύ αυστηρών κανόνων λειτουργίας. Οι λόγοι για τους οποίους προωθήθηκε αυτή η μέθοδος διδασκαλίας τόσο στην Ευρώπη όσο και το ελληνικό κράτος ήταν κυρίως οικονομικοί. Η προτυποποίηση της μεθόδου οφείλεται στους Βρετανούς εκπαιδευτικούς, Andriew Bell και Joseph Lancaster. Η αλληλοδιδασκτική υιοθετήθηκε από τους Βρετανούς ιεραποστόλους για τα σχολεία των αποστολών τους. Στην Ελλάδα ωστόσο κυριάρχησε η γαλλική εκδοχή της, η οποία προβλήθηκε από τους εκπροσώπους του Διαφωτισμού (Χαρίτος, 2009, σσ. 52-

53, 205-206). Το 1830 εγκρίνεται από τον Κυβερνήτη της Ελλάδας, Καποδίστρια, το *‘ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΝ ΔΙΑ Τ’ ΑΛΛΗΛΟΔΙΔΑΚΤΙΚΑ ΣΧΟΛΕΙΑ Ή ΟΔΗΓΟΣ ΤΗΣ ΑΛΛΗΛΟΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ ΥΠΟ ΣΑΡΑΖΙΝΟΥ’*. Το εγχειρίδιο του Γάλλου Ch. Sarazin μεταφράστηκε από τον Ι. Κοκκώνη προσαρμοσμένο φυσικά στις ελληνικές εκπαιδευτικές ανάγκες (Χαρίτος, 2009, σ. 50). Ο *‘Οδηγός της αλληλοδιδασκτικής Μεθόδου’* επιβάλλεται ως υποχρεωτικός για όλα τα αλληλοδιδασκτικά σχολεία. Η ποινή για τη μη εφαρμογή του ήταν η παύση των δασκάλων από τα καθήκοντα τους. Προκειμένου να επιτευχθεί η ομοιόμορφη λειτουργία των σχολείων, προβλεπόταν η ύπαρξη ενός και μόνο σχολικού εγχειριδίου. Ωστόσο το αποτέλεσμα ήταν η καλλιέργεια συγκεκριμένων προπαγανδιστικών ιδεών αφού απουσίαζε η ποικιλία εντύπων (Θαναηλάκη, 2005, σ. 67). Οι προσπάθειες για εισαγωγή της Αλληλοδιδασκτικής μεθόδου στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα έβρισκαν αντίθετο το Πατριαρχείο, καθώς αντιμετώπιζε την συγκεκριμένη μέθοδο ως εισβολή του καθολικισμού και του προτεσταντισμού στην Ελλάδα. Παράλληλα αντίθετοι εμφανίζονταν και οι *‘παλιοί δάσκαλοι’* δεδομένου ότι αντιλαμβάνονταν την αντικατάστασή τους από τους εισηγητές της νέας μεθόδου (Χαρίτος, 2009, σ. 59).

Η μέθοδος του Lancaster υποστήριζε ότι η ηθική εκπαίδευση βασίζεται στην Αγία Γραφή, χωρίς το δόγμα να διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο. Η A.B.C.F.M. χρησιμοποίησε τη συγκεκριμένη αρχή δίνοντας έμφαση στα χωρία της Γραφής και όχι στο διδάσκοντα. Οι ιεραπόστολοι προσάρμοσαν την αγγλική εκδοχή της μεθόδου στα σχολεία αν και το ελληνικό κράτος είχε επιβάλλει την αλληλοδιδασκτική μέθοδο που ήταν υπό το γαλλικό πρότυπο. Ωστόσο οι δυο μέθοδο παρουσίαζαν διαφορές μεταξύ τους. Η μέθοδος του Sarazin επέβαλλε ένα αυστηρό πρότυπο δασκάλου. Γενικότερα βασιζόταν σε ένα αυστηρό και άκαμπτο σύστημα αρχών, αναγκαίο όμως για τη καθιέρωση ενός ενιαίου εκπαιδευτικού συστήματος. Ας επισημανθεί επίσης ότι βρισκόμαστε στην εποχή που θεμελιώνεται η ελληνική εκπαίδευση. Αντίθετα στην αγγλική περίπτωση, οι μαθητές αντιμετωπίζονται με έναν πιο δημοκρατικό και φιλελεύθερο τρόπο αντιμετώπισης από τον εκπαιδευτικό. Το συγκεκριμένο μοντέλο όμως απευθυνόταν σε μια προηγμένη κοινωνία με γερές εκπαιδευτικές βάσεις, κάτι το οποίο δεν ίσχυε για την ελληνική πραγματικότητα. *«Το αλληλοδιδασκτικό σύστημα αναδείκνυε επίσης εκπαιδευόμενους οι οποίοι δίδασκαν μικρότερα παιδιά. Σιγά σιγά θα περνούσαν από το στάδιο αυτό στην εκπαίδευση ως κανονικοί δάσκαλοι. Ο*

προσηνής δάσκαλος των αγγλικών αλληλοδιδασκτικών σχολείων προβαλλόταν ως το καλύτερο πρότυπο εκπαιδευτικού στα προτεσταντικά σχολεία» (Θαναηλάκη, 2005, σσ. 67-68).

Τα προτεσταντικά σχολεία του Άργους ήταν αλληλοδιδασκτικά. Επομένως ο ιεραπόστολος Ριγκς μαζί με τη γυναίκα του Μάρθα δίδασκαν με βάση την αλληλοδιδασκτική μέθοδο διδασκαλίας που προτεινόταν από την εταιρεία τους, την A.B.C.F.M.

Οι αντιδράσεις

Η εμφάνιση των προτεσταντών ιεραποστόλων στο ελληνικό κράτος δημιούργησε αναστάτωση. Αν και οι μισιονάριοι επιδείκνυαν σημαντική προσαρμοστικότητα στις περιοχές όπου πραγματοποιούσαν το εκπαιδευτικό τους έργο, ωστόσο συγκεκριμένα στην Ελλάδα δεν κατάφεραν να αποφύγουν τις έντονες αντιδράσεις των πολιτικών αλλά κυρίως των εκκλησιαστικών αρχών που ως αποτέλεσμα είχαν τη παύση λειτουργίας των περισσότερων από τα σχολεία τους. Αξίζει να σημειωθεί ότι το 1833 η Ελλαδική Εκκλησία αυτονομήθηκε από το Πατριαρχείο, γεγονός που ενίσχυσε σε μεγάλο βαθμό τη θέση της ανάμεσα στην κοινωνία. Από το 1828 μέχρι το 1830 οι προτεσταντικές ιεραποστολές δρούσαν στην ελληνική επικράτεια χωρίς ιδιαίτερα εμπόδια, ενώ από το 1830 και μετά η Ορθόδοξη Εκκλησία άρχισε να αντιδρά. Πρόβλημα για τους μισιονάριους αποτέλεσε η απόφαση της Ιεράς Συνόδου τα σχολικά εγχειρίδια να είναι εγκεκριμένα από αυτή, το μάθημα της κατήχησης να διδάσκεται από ορθόδοξο ιερέα και σε κάθε σχολική αίθουσα να υπάρχει αναρτημένη εικόνα του Χριστού. Παράλληλα η Εκκλησία επιδίωξε την απόσυρση των μισιοναρικών εντύπων από τα αλληλοδιδασκτικά σχολεία, αίτημα που έγινε δεκτό από την κυβέρνηση. Διαφαίνεται λοιπόν ξεκάθαρα ότι οι Αμερικανικές ιεραποστολές, παρόλο που μετέφεραν καινοτόμες και τολμηρές εκπαιδευτικές ιδέες, δεν κατάφεραν να γίνουν αποδεκτές από το σύνολο της ελληνικής κοινωνίας. Οι θρησκευτικές διαφορές που υπήρχαν δεν ήταν δυνατόν να γεφυρωθούν. Η Αμερικανική Εταιρεία A.B.C.F.M. μέχρι το 1841 είχε αποφασίσει τον τερματισμό λειτουργίας όλων των σχολείων της εξαιρουμένου του ιεραποστολικού σταθμού στην Αθήνα υπό τη

διεύθυνση του Ιωνά Κινγκ (Riggs, 1891, σ. 9, Θαναηλάκη, 2005, σσ. 89-90, 175-178).

Στην τοπική κοινωνία της πόλης του Άργους υπήρξαν κατά διαστήματα έντονες αντιδράσεις εναντίον της προτεσταντικής ιεραποστολής. Το Νοέμβριο του 1835 άγνωστοι πέταξαν πέτρες στο σχολείο των Ρίγκς το βράδυ. Όπως έγινε γνωστό αργότερα υποκινητής της επίθεσης υπήρξε ο εκδότης της εφημερίδας *Ευαγγελική Σάλπιξ* ιερομόναχος Γερμανός. Κατηγόρησαν τον ιεραπόστολο ότι στο σχολείο του γινόταν προσηλυτισμός των μαθητών στον προτεσταντισμό. Ο εισαγγελέας εφετών Ναυπλίου αποφάσισε όμως ότι ήταν *‘φρόνιμον να μη γενή περαιτέρω εξέτασις περί του συμβάντος’*. Υπάρχει δηλαδή αρχικά προσπάθεια των τοπικών αρχών να μη δοθεί έκταση στο ζήτημα. Σε επόμενες επιστολές του Ιλίας προς την εταιρεία του, γίνεται γνωστό ότι οι αντιδράσεις εναντίον τους συνεχίζονταν. Μάλιστα ένας μοναχός παρακινεί τους πιστούς να *‘κάψουν’* τους ιεραποστόλους. Ωστόσο οι μαθήτριες που σταματούν τη φοίτησή τους στο σχολείο είναι λίγες. Μετά από πληθώρα αντιδράσεων τα μισιοναρικά σχολεία του Άργους κλείνουν με απόφαση της A.B.C.F.M.

Τα προτεσταντικά σχολεία της Αρεόπολης

Με πρωτοβουλία της αμερικανικής εταιρείας A.B.C.F.M. δημιουργείται στην Αρεόπολη Λακωνίας στην Πελοπόννησο ιεραποστολικός σταθμός. Οι προτεστάντες που ορίστηκαν υπεύθυνοι για τη λειτουργία του ήταν ο George William Leyburn και ο Samuel Rutherford Houston. Η τοποθέτησή τους στη λακωνική πόλη έγινε μετά από πρόσκληση του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη να ιδρύσουν αλληλοδιδακτικό σχολείο στην περιοχή. Τελικά θα ιδρύσουν δύο σχολεία στην Αρεόπολη τα οποία μετά από αντιδράσεις της τοπικής κοινωνίας αλλά κυρίως εξαιτίας της άρνησης των ίδιων να συμμορφωθούν με τις επιταγές της κυβέρνησης πάνω σε ορισμένα εκπαιδευτικά και θεολογικά ζητήματα αποφασίζουν να τερματίσουν τη λειτουργία των εκπαιδευτηρίων τους το 1841.

Σύντομες βιογραφίες των ιεραποστόλων που δραστηριοποιήθηκαν στο σταθμό της Αρεόπολης, Χιούστον και Λέιμπερν.

Ο Samuel Rutherford Houston γεννήθηκε το 1806 στο Rural Valley, Rockbridge Country στη Virginia των Η.Π.Α. Ο πατέρας του είχε αποφοιτήσει από το Rural Valley Classical School, ήταν κάτοχος μια φυτείας και υπηρετούσε ως Πρεσβυτεριανός ιερωμένος. Ο Σαμουήλ μεγάλωσε σ' ένα περιβάλλον με έντονο το θρησκευτικό στοιχείο, τη πίστη στο Θεό και το λόγο του Ευαγγελίου. Αρχικά θα φοιτήσει στο Dickinson College ενώ αργότερα θα προσληφθεί ως καθηγητής στο Philadelphia College, κολέγιο για κωφάλαλους ανθρώπους. Στο Princeton Theological Seminary θα σπουδάσει θεολογία και ένα χρόνο μετά θα ολοκληρώσει τις θεολογικές του σπουδές στο Union Theological Seminary στη Βιρτζίνια. Το 1834 χειροτονείται ιερέας και ως ιεραπόστολος της A.B.C.F.M. πλέον τοποθετείται στον ιεραποστολικό σταθμό της Χίου το Νοέμβριο της ίδιας χρονιάς, όπου θα παραμείνει για δύο περίπου χρόνια μέχρι το 1836 ιδρύοντας τρία αλληλοδιδακτικά σχολεία. Αργότερα μαζί με το φίλο και συνεργάτη του, Leyburn, θα μεταφερθούν στον ιεραποστολικό σταθμό της Αρεόπολης, στη λακωνική Μάνη. Εκεί θα ιδρύσουν

σχολεία τα οποία θα λειτουργήσουν μέχρι τον Αύγουστο του 1841. Η πρώτη γυναίκα του Χιούστον που τον είχε συντροφεύσει στο ταξίδι του στην Ελλάδα πεθαίνει το 1839 στην Αίγυπτο. Μαζί απέκτησαν ένα παιδί, τον Rutherford Rowland Houston (1836-1917). Το 1841 επιστρέφει στη Βιρτζίνια και παντρεύεται την Margaret Parks Paxton από το Lexington. Και οι δύο είναι λάτρεις του φυσικού περιβάλλοντος και ιδιαίτερα των ζώων. Ο Χιούστον δραστηριοποιείται σε διάφορες ενορίες ενώ παράλληλα με τη σύζυγο του ασχολούνται με τη φυτεία που διατηρούν. Ο ιεραπόστολος πεθαίνει το 1887 ενώ η Margaret είχε ήδη αποβιώσει το 1884. Μαζί απέκτησαν εννιά παιδιά: τον William Paxton Houston, τον Samuel Adger Houston, τον Adamantius Coray Houston, την Mary Margaret Houston, την Helen Alexander Houston, την Elizabeth Moore Houston, την Janet Hay Houston, τον James Bernard Houston και τον Hubert Todd Houston. Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι ο Αμερικάνος ιεραπόστολος έχει επιλέξει το όνομα του Αδαμάντιου Κοραή για το τρίτο του παιδί. Φαίνεται έτσι η γενικότερη εκτίμηση που έτρεφαν οι προτεστάντες για τον Νεοελληνικό Διαφωτισμό και τους εκπροσώπους του (Necrological Report Presented to the Alumni Association of Princeton Theological Seminary at its Annual Meeting, 1887, σ. 17).

Ο George William Leyburn γεννήθηκε στο Lexington της Βιρτζίνια στις 2 Ιανουαρίου του 1809. Ολοκλήρωσε τις σπουδές του στο Washington College και στο Princeton College, από το οποίο και αποφοίτησε το 1829. Άρχισε να σπουδάζει Θεολογία στο Princeton Seminary και ολοκλήρωσε τις θεολογικές του σπουδές στο Union Theological Seminary στη Βιρτζίνια. Παντρεύτηκε την Elizabeth Winston και χειροτονήθηκε ιερέας το 1835. Αργότερα ως μέλος και ιεραπόστολος της A.B.C.F.M. μεταφέρεται το 1836 στον ιεραποστολικό σταθμό της Χίου στην Ελλάδα όπου και θα συνεισφέρει με το έργο του δίπλα στο φίλο και συνεργάτη του Samuel Houston ο οποίος βρισκόταν ήδη εκεί. Στη συνέχεια μετά από πρόσκληση του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη θα τοποθετηθούν στην Αρέοπολη όπου θα ιδρύσουν σχολεία. Μετά το κλείσιμο των ιεραποστολικών εκπαιδευτηρίων τους, ο Λέιμπερν θα επιστρέψει στην πατρίδα του. Ωστόσο τον Απρίλιο του 1875 ο ίδιος μαζί με τον γιο του George Lacon Leyburn θα επιστρέψει στην Ελλάδα. Ο George ήταν πλέον ιεραπόστολος της Southern Presbyterian Church και μαζί με τον πατέρα του ξεκίνησαν περιοδεία στη Μακεδονία. Ο Λέιμπερν εργάστηκε στη Θεσσαλονίκη μέχρι τις 14 Αυγούστου 1875 όπου και απεβίωσε (Nevn, 1880, σ. 426. Necrological Reports and Annual

Proceedings of the Alumni Association of the Princeton Theological Seminary, 1891, σσ. 20-21).

Τα προτεσταντικά σχολεία της Αρεόπολης: οι δάσκαλοι, τα μαθήματα, οι διώξεις

Η Αρεόπολη είναι ένα χωριό της Ανατολικής Μάνης, στο νομό Λακωνίας Πελοποννήσου. Κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας το όνομά της ήταν *Τσίμοβα* ή *Τζίμοβα*. Πιθανότατα η συγκεκριμένη ονομασία είναι σλάβικη και σημαίνει «πόλη του διαβόλου» ή «μικρός κάμπος». Αναφορικά με την ίδρυση της πόλης δεν υπάρχουν ιστορικά στοιχεία παρά μόνο λαϊκές παραδόσεις. Στις 17 Μαρτίου 1821 οι πρώτες ένοπλες δυνάμεις συγκεντρώνονται στην Αρεόπολη όπου και ύψωσαν τη σημαία της Επανάστασης. Σημαντική οικογένεια της πόλης υπήρξαν οι Μαυρομιχαλαίοι, οι οποίοι και θα διαδραματίσουν καθοριστικό ρόλο για τη δημιουργία προτεσταντικού ιεραποστολικού σταθμού στην περιοχή.

Οι ιεραπόστολοι Χιούστον και Λέιμπερν βρίσκονταν στο νησί της Χίου όταν έλαβαν πρόσκληση από τον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη να μεταφερθούν στην Αρεόπολη. Ο ιεραποστολικός σταθμός της Χίου ευημερούσε δεδομένου ότι η εταιρεία σχεδίαζε την ίδρυση σεμιναρίου για τους γηγενείς Έλληνες βοηθούς προκειμένου να ενταχθούν καλύτερα στην ιεραποστολή. Την ίδια περίοδο ο Μαυρομιχάλης ξαναστέλνει κάλεσμα στον Ιωνά Κινγκ προτείνοντας του για ακόμα μία φορά να οργανώσει την αποστολή προτεσταντών σε αυτή «την ενδιαφέρουσα περιοχή της Ελλάδας, τη Μάνη». (*The Missionary Herald*, 1837, σ. 454). (Την πρώτη φορά είχε αποστείλει κάλεσμα στον Anderson όταν βρισκόταν στην Ελλάδα το 1829). Ο Χιούστον αποφάσισε να επισκεφτεί τη Μάνη και να διαπιστώσει μόνος του αν υπήρχαν προοπτικές και δυνατότητες αξιοποίησης του μέρους. Ξεκινώντας το ταξίδι τους λοιπόν από τη Χίο, οι ιεραπόστολοι θα σταθμεύσουν στη Σύρο όπου και θα φιλοξενηθούν στις οικίες των Robertson και Hildner που δραστηριοποιούντουσαν στο νησί. Στη συνέχεια θα συνεχίσουν την πορεία τους προς την Αθήνα όπου η υποδοχή τους είναι ιδιαίτερα φιλόξενη όπως άλλωστε επισημαίνει ο Χιούστον σε αναφορά του προς την εταιρεία. Τελικά οι δύο οικογένειες των ιεραποστόλων θα φτάσουν στην Αρεόπολη τον Μάιο του 1837 όπου επίσης τους περιμένει μια

εγκάρδια και θερμή υποδοχή από τους γηγενείς. (Σύμφωνα με τον Tracy οι ιεραπόστολοι έφτασαν στην Αρεόπολη την 1^η Ιουνίου). Ένας κοινός τους φίλος και βοηθός τους στην ιεραποστολή της Χίου, ο Dr Gallatti, ήρθε λίγο διάστημα αργότερα προκειμένου να συνδράμει με το έργο του στην Αρεόπολη. Στα σχέδια των αμερικάνων προτεσταντών ήταν η ίδρυση ενός Λανκαστεριανού σχολείου, ενός Ανώτερου σχολείου για αγόρια και ενός σχολείου θηλέων. Για το Λανκαστεριανό σχολείο επιθυμούσαν να είναι αρκετά ευρύχωρο ώστε να είναι σε θέση να φιλοξενήσει μέχρι και διακόσιους μαθητές. Φαίνεται ξεκάθαρα από τα σχέδιά τους ότι έτρεφαν υψηλές προσδοκίες για την απόκριση που θα έβρισκαν οι εκπαιδευτικές ιεραποστολικές τους προσπάθειες στην Αρεόπολη. Μάλιστα ο Χιούστον αναφέρει ότι η εταιρεία θέλησε να αυξήσει την ετήσια χρηματοδότηση της ιεραποστολής. Οι μισιονάριοι το καλοκαίρι του 1837 περιηγήθηκαν στη Λακωνία όπου ήρθαν σε επαφή με τους ανθρώπους, την κουλτούρα αλλά και τα προϊόντα που παράγει η περιοχή. Σε ένα άκρως περιγραφικό γράμμα ο Χιούστον και ο Λέιμπερν αναφέρουν με κάθε λεπτομέρεια το σύνολο των γεωγραφικών χαρακτηριστικών της περιοχής (ακόμα και τη θερμοκρασία κατά τη διάρκεια της μέρας!). Παράλληλα αποπειρώνται να σκιαγραφήσουν τον χαρακτήρα των Λακώνων και αναφέρουν ιστορικά τεκμήρια που αφορούν την ευρύτερη περιοχή. Η περιγραφή της Αρεόπολης περιλαμβάνει στοιχεία που σχετίζονται με τον πληθυσμό της μικρής πόλης αλλά και τη θέση που κατείχε μεταξύ των άλλων πόλεων σε αυτό την σημείο της Πελοποννήσου (Tracy, 1842, σ. 341, *Report of the American Board of Commissioners for Foreign Missions, Twenty-Nine Annual meeting*, 1838, σσ. 62-63, *The Missionary Herald*, 1837, σσ. 453-456, *The Missionary Herald*, 1838, σσ. 84-89, Θαναηλάκη, 2005, σ. 73).

Το φθινόπωρο του 1837 οι ιεραπόστολοι της A.B.C.F.M. θα ιδρύσουν το πρώτο τους σχολείο στην Αρεόπολη. Πρόκειται για ένα Ανώτερο Ελληνικό σχολείο. Ο Tracy αναφέρει ότι το κτίσιμο του κτηρίου ξεκίνησε αμέσως μετά την άφιξή τους και σε σχετικά μικρό διάστημα ήταν έτοιμο για να φιλοξενήσει τους πρώτους πενήντα μαθητές που γράφτηκαν σε αυτό. Όπως επισημαίνεται από τους ιεραπόστολους, οι αντιδράσεις του κόσμου ήταν πολύ θετικές απέναντι σε αυτό το νέο ιεραποστολικό ξεκίνημα. Το σχολείο σύντομα θα προσλάβει ικανούς Έλληνες δασκάλους, ο αριθμός των οποίων δεν αναφέρεται (Tracy, 1842, σ. 341, 364). Οι φοίτηση στο Ελληνικό Σχολείο, σύμφωνα με το ιδρυτικό διάταγμα «Περί του Κανονισμού των Ελληνικών σχολείων και Γυμνασίων» στις 31 Δεκεμβρίου του 1836, ήταν τρία χρόνια και

σκοπός του ήταν η προετοιμασία των μαθητών για την ανώτερη βαθμίδα, το Γυμνάσιο. Τα Ανώτερα σχολεία των προτεσταντικών εταιρειών θα λειτουργούσαν ως ένα είδος ανώτερης εκπαίδευσης με τη μορφή ακαδημιών, κολεγίων ή σεμιναρίων. (Θαναηλάκη, 2005, σ. 61. Χαρίτος, 2009, σ. 78). Τον Φεβρουάριο του 1838 ο βασιλιάς Όθωνας και η βασίλισσα επισκέφτηκαν την περιοχή και οι μισιονάριοι, έπειτα από αίτηση του ίδιου, προθυμοποιήθηκαν να τον ξεναγήσουν στην πόλη. Μάλιστα επισκέφτηκαν και το σχολείο τους, όπου ο Όθωνας εξέφρασε την επιδοκιμασία του για την εταιρεία και την προσπάθεια των μισιοναρίων (Tracy, 1842, σ. 364).

Το Ελληνικό σχολείο ξεκινάει με πολύ καλές προοπτικές. Καθημερινά προσέρχονται αρκετοί μαθητές στα μαθήματα, ενώ ο αριθμός των παιδιών μειώνεται μόνο στα πιο απαιτητικά από αυτά. Ο Χιούστον δηλώνει αρκετά ικανοποιημένος για το εκπαιδευτικό προσωπικό. Άλλωστε είναι γνωστό ότι οι μισιονάριοι ήταν επιλεκτικοί σε μεγάλο βαθμό με τους δασκάλους που επέλεγαν για τα σχολεία τους. (Θαναηλάκη, 2005, σ. 76). Ο κ. Ανδριάδης (Andriades) διδάσκει Αρχαία Ελληνικά, Μυθολογία, Γεωγραφία, Αριθμητική, ιστορίες από την Παλαιά και την Καινή Διαθήκη καθώς και το μάθημα της κατήχησης. Ο Dr. Gallati, στενός συνεργάτης των ιεραποστόλων, δίνει διαλέξεις στο σχολείο πάνω στη Φυσιολογία και τη Γεωμετρία. Παράλληλα μία φορά την εβδομάδα έχει αναλάβει τη μετάφραση και τη διανομή κηρύγματος που έχει γραφτεί είτε από τον Χιούστον είτε από τον Λέιμπερν. Τα κηρύγματα εντάσσονται στην γενικότερη εκπαιδευτική πολιτική του σχολείου. Κάθε Σάββατο πρωί οι μαθητές του εκπαιδευτηρίου εξετάζονται από τους ιεραπόστολους σε όλα τα μαθήματα της εβδομάδας. Πιστεύουν ότι είναι μια ευκαιρία να εκφράσουν στα παιδιά τις βλέψεις τους μέσα από μια μεγάλη ποικιλία μαθημάτων που συνδέονται με την ιεραποστολή. Αναφορικά με το μάθημα της κατήχησης που διδάσκεται από τον Ανδριάδη, ο Χιούστον αναφέρει ότι το βιβλίο που χρησιμοποιείται είναι μια πολύ καλή περίληψη των δογμάτων της Ελλαδικής Εκκλησίας. Αρχικά οι μισιονάριοι δίσταζαν να το εισάγουν στο πρόγραμμα, επειδή κατά τους ίδιους αρκετές σελίδες του βιβλίου περιλαμβάνουν λάθη. Ωστόσο ο δάσκαλος έχει αναλάβει να εξηγήει στους μαθητές για ποιους λόγους σύμφωνα με το προτεσταντικό δόγμα αυτά τα σημεία είναι λανθασμένα. Άρα για τους ίδιους είναι ιδιαίτερα σημαντική η ύπαρξη αυτού του εγχειριδίου στο σχολείο ακριβώς γιατί χρησιμοποιείται για να δείξει τις διαφορές των δυο δογμάτων (*Report of the American*

Board of Commissioners for Foreign Missions, Thirtieth Annual meeting, 1839, σ. 58).

Στην Αρεόπολη περίπου την ίδια περίοδο, οι ιεραπόστολοι ξεκινούν το χτίσιμο κτηρίου που επρόκειτο να στεγάσει το Αλληλοδιδασκτικό- Λανκαστεριανό σχολείο που σκόπευαν να ανοίξουν. Γενικότερα οι Αμερικάνοι προτεστάντες εφαρμόζαν την αγγλική- Λανκαστεριανή μέθοδο διδασκαλίας στα σχολεία τους η οποία αναπτύχθηκε από τον Joseph Lancaster. Σύμφωνα με τον Tracy το 1838 δεν είχε βρεθεί κάποιος καταρτισμένος δάσκαλος για το σχολείο. (Tracy, 1842, σ. 364).

Εν τω μεταξύ η υγεία της σύζυγου του Χιούστον επιδεινώθηκε και το ζευγάρι αναχώρησε την 1^η Ιουνίου του 1839 για την Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου, αφού προηγουμένως παρέμειναν για ένα διάστημα στην Αθήνα και τον Πειραιά. Το ξηρό κλίμα της Μάνης φαίνεται ότι έδρασε αρνητικά για τη ίδια και ήλπιζαν ότι το ήπιο και πιο στεγνό κλίμα της Αλεξάνδρειας θα είχε θετική επίδραση στον οργανισμό της. Το περιοδικό *The Missionary Herald* δημοσιεύει πολλές αναφορές του Χιούστον αναφορικά με την πορεία της υγείας της. Παράλληλα ο ιεραπόστολος επισημαίνει ότι ο ελληνικός πληθυσμός της Αλεξάνδρειας είναι σημαντικός και μάλιστα δείχνει να διάκειται φιλικά προς τις μισιοναρικές προσπάθειες. Δυστυχώς η σύζυγός του δεν τα καταφέρνει και μετά από πέντε μήνες, στις 19 Νοεμβρίου του 1839, πεθαίνει, όπως γνωστοποιείται από επιστολή του Χιούστον προς τη εταιρεία στις 24 Νοεμβρίου. Στις 20 Δεκεμβρίου του ίδιου έτους ο Χιούστον θα επιστρέψει με τον γιο του στην Αρεόπολη. (*Report of the American Board of Commissioners for Foreign Missions, Thirty- First Annual meeting, 1840, σ. 83, The Missionary Herald, 1839, σ. 398, The Missionary Herald, 1840, σσ. 178-179, 187, The Missionary Herald, 1841, σ. 4.*).

Στις 30 Οκτωβρίου του 1839 το Λανκαστεριανό σχολείο αρρένων των ιεραποστόλων θα ανοίξει μετά από καθυστέρηση αρκετών μηνών. Ο Χιούστον πληροφορείται την ίδρυσή του από τον Λέιμπερν ενώ βρισκόταν στην Αλεξάνδρεια (*The Missionary Herald, 1840, σ. 179*). Μέχρι την ημερομηνία εκείνη δεν είχαν βρει δασκάλους για το σχολείο, δεδομένου ότι σύμφωνα με τα κυβερνητικά διατάγματα έπρεπε να είναι κάτοχοι διπλώματος που θα δινόταν από την κυβέρνηση. Υπεύθυνοι των δασκάλων ήταν οι επιθεωρητές που σίγουρα δεν επιθυμούσαν αυτοί που βρίσκονταν κάτω από τον έλεγχό τους να υπηρετήσουν στις προτεσταντικές ιεραποστολές. Παράλληλα δεν ήταν λίγες οι περιπτώσεις όπου οι καθηγητές των

προτεσταντικών σχολείων στιγματίζονταν. Ο Χιούστον σχολιάζει ότι είναι αρκετά θλιβερό τα αγόρια να παίζουν στους δρόμους, ενώ την ίδια στιγμή θα μπορούσαν να είναι μαθητές στο σχολείο του (*Report of the American Board of Commissioners for Foreign Missions*, Thirtieth Annual meeting, 1839, σ. 58).

Σύμφωνα με γράμμα του Λέιμπερν προς την εταιρεία, στις 11 Νοεμβρίου του 1839, γνωστοποιείται ότι κατάφεραν τελικά με τη βοήθεια των ιεραποστόλων, King, Benjamin καθώς και του κ. Περδικάρη, του προτεστάντη πρόξενου των Ηνωμένων Πολιτειών στην Αθήνα, να αποκτήσουν έναν δάσκαλο από την Κυβέρνηση για το Αλληλοδιδασκτικό σχολείο. Στα εγκαίνια του προτεσταντικού εκπαιδευτηρίου παρευρέθησαν οι πολιτικές και στρατιωτικές αρχές της περιοχής καθώς και αρκετοί πολίτες μετά από πρόσκληση του Λέιμπερν. Η διαδικασία ανοίγματος του σχολείου ξεκίνησε με προσευχή, ενώ αμέσως μετά ο δάσκαλος με τον Doc. Gallatti προσφώνησαν τους επίσημους παρευρισκόμενους. Το νέο ίδρυμα ξεκίνησε τη λειτουργία του με περίπου πενήντα μαθητές. Τον Νοέμβριο ο αριθμός ανέβηκε στους εκατόν εξήντα, ενώ μέχρι το τέλος του 1839 οι μαθητές είχαν φτάσει τους εκατόν ογδόντα, όσους πλέον μπορούσε να φιλοξενήσει το κτήριο (*Report of the American Board of Commissioners for Foreign Missions*, Thirty- First Annual meeting, 1840, σ. 83, Tracy, 1842, σσ. 383-384, *The Missionary Herald*, 1840, σ. 187, 214, *The Missionary Herald*, 1841, σ. 4). Αρκετοί μαθητές προέρχονται από τα γειτονικά χωριά και ο Λέιμπερν φιλοδοξούσε ότι και άλλοι θα κάνουν αίτηση για εγγραφή στο σχολείο. Παράλληλα, σε περίπτωση που ο αριθμός των παιδιών αυξανόταν σημαντικά σκέφτεται την πρόσληψη ενός βοηθού-δασκάλου που θα απασχολεί τους μικρότερους σε ηλικία μαθητές, περίπου δηλαδή σαράντα με πενήντα παιδιά, σε ένα διπλανό κτήριο το οποίο παλιότερα στέγαζε το Ελληνικό σχολείο. Στα άμεσα σχέδια του ιεραποστόλου είναι η διανομή βιβλίων και ελπίζει ότι αυτή τη φορά αυτά θα φανούν πιο χρήσιμα (Είχε προηγηθεί διανομή άφθονων βιβλίων από τους ίδιους σε μεγάλο αριθμό ανθρώπων αδιάκριτα). Βιβλία θα μοιραστούν στα σχολεία τους καθώς και σε σχολεία που θα ιδρυθούν στη γύρω περιοχή. Στο Οίτυλο, αναφέρει ο Λέιμπερν στη ίδια επιστολή, ξεκίνησε τη λειτουργία του ένα νέο εκπαιδευτήριο με υπεύθυνο έναν άντρα που είχε φοιτήσει για έξι μήνες στο Ελληνικό προτεσταντικό σχολείο τους (*The Missionary Herald*, 1840, σσ. 214-215).

Οι ιεραπόστολοι έδιναν ιδιαίτερη βαρύτητα στο μάθημα της κατήχησης αφού ήταν ένας τρόπος να μεταδώσουν τις αξίες του προτεσταντικού δόγματος. Δυστυχώς

όμως για τους ίδιους δεν μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν καμία μετάφραση της Παλαιάς Διαθήκης, εκτός από αυτήν των Εβδομήκοντα, η μοναδική που επιτρεπόταν από τις Εκκλησιαστικές Αρχές της χώρας. Ο Χιούστον και ο Λέμπερν προτίμησαν την *Κατήχηση του Κοραή* που περιελάμβανε μια σύντομη και πολύ καλή περίληψη της Βίβλου. Άλλωστε ήταν γνωστή η συμπάθεια των Αμερικανών προτεσταντών προς το πρόσωπο του Αδαμάντιου Κοραή. Την Κυριακή η παρουσία των μαθητών στο σχολείο των ιεραποστόλων ήταν εκούσια, όπως άλλωστε συνέβαινε και στα υπόλοιπα μισιοναρικά σχολεία της χώρας. Ο δάσκαλος είχε αναλάβει την παρουσίαση τμημάτων του Ευαγγελίου εκείνης της μέρας, ύστερα από δική του πρωτοβουλία η οποία είχε βρει σύμφωνο τον Λέμπερν. Μάλιστα ο ιεραπόστολος αναφέρει ότι κάθε Σάββατο απόγευμα προετοιμάζουν μαζί με τον εκπαιδευτικό το μάθημα για το επόμενο πρωί χρησιμοποιώντας το σχολιασμό του Θεοτόκη πάνω στις Γραφές. Η δουλειά του χαρακτηρίζεται ως άψογη από τον Λέμπερν. Η κυριακάτικη παρουσίαση του δασκάλου ήταν αρκετά παραστατική και ενδιαφέρουσα, αφού ο ίδιος είχε εξοικειωθεί αρκετά με τις Γραφές αλλά και τη θεολογία, που τακτικά διδασκόταν στο Διδασκαλείο της Αθήνας όπου είχε φοιτήσει. Ο ιεραπόστολος τον παρουσιάζει ως έναν άνθρωπο με φιλελεύθερες απόψεις και απαλλαγμένο από προκαταλήψεις, αν και υποστηρίζει ορισμένες «αλλόκοτες» απόψεις της Ελλαδικής Εκκλησίας πάνω σε συγκεκριμένα θέματα. Κάθε Κυριακή λοιπόν ο δάσκαλος, αφού διαβάσει τα αποσπάσματα στα αρχαία Ελληνικά, συνεχίζει με την μετάφραση των προτεσταντών, την οποία οι μαθητές έχουν στα χέρια τους. Όπως ομολογεί ο ιεραπόστολος, η μετάφραση του Ευαγγελίου περιλαμβάνει αρκετές δικές του σημειώσεις προκειμένου να γίνεται κατανοητό και από τα μικρότερα παιδιά. Ο Λέμπερν επιθυμεί παράλληλα με την ανάγνωση του Ευαγγελίου να προστεθούν και άλλες δραστηριότητες την Κυριακή σχετικές με τις Γραφές. Ήδη βέβαια το πρωί του Σαββάτου οι μαθητές του σχολείου επιδίδονταν στη μελέτη της *ιεράς ιστορίας*. Στο μάθημα χρησιμοποιείται η περίληψη της Παλαιάς Διαθήκης και ο δάσκαλος επισημαίνει τα κυριότερα σημεία. Η Κυριακή για τους ιεραπόστολους είναι μέρα αφιερωμένη στη λατρεία του Θεού, όπως επισημαίνει άλλωστε και ο αρχιεπίσκοπος Μόσχας, Πλάτωνας, ο Θεοτόκης και άλλοι επιφανείς Νεοέλληνες (*The Missionary Herald*, 1840, σσ. 214-215).

Κατά τη διάρκεια του 1840 τα προτεσταντικά σχολεία της Αρεόπολης συνεχίζουν την ομαλή λειτουργία τους. Η σκληρές προσπάθειες που καταβάλουν οι ιεραπόστολοι αναγνωρίζονται από τους Μανιάτες που τους υποστηρίζουν με κάθε

δυνατό τρόπο. Ο Χιούστον υπογραμμίζει ότι *«πρόκειται για φιλελεύθερους και γενναίους ανθρώπους που σκέφτονται και πράττουν για προσωπικό τους όφελος»*. Τα θρησκευτικά μαθήματα συνεχίζονται κανονικά, ενώ για τους μαθητές έχει γίνει η μετάφραση του βιβλίου «Notes on the Gospel of Matthew». Οι εξετάσεις του Αλληλοδιδασκτικού και του Ανώτερου σχολείου στις αρχές του Απριλίου διεξήχθησαν με μεγάλη επιτυχία. Σε γράμμα του Λέιμπερν προς την εταιρεία στις 31 Αυγούστου 1840 δίνονται αρκετές πληροφορίες σχετικά με το διδακτικό προσωπικό των σχολείων, τη πρόοδο των μαθητών αλλά και την αντίδραση της τοπικής κοινωνίας. Οι αιτήσεις για φοίτηση στο Αλληλοδιδασκτικό- Λανκαστεριανό σχολείο ήταν τόσες πολλές που οι ιεραπόστολοι αναγκάστηκαν να απορρίψουν αρκετές από αυτές. *«Οι γονείς δεν ηρεμούσαν αν δεν εξερευνούσαν πρώτα όλο το κτήριο ψάχνοντας μάταια μια θέση για τα αγόρια τους»*, επισημαίνει ο Λέιμπερν. Η συγκεκριμένη στάση των γονέων φανερώνει τη θετική διάθεσή τους απέναντι στις ιεραποστολικές προσπάθειες. Ωστόσο για αρκετούς μήνες στο σχολείο δεν παρουσιάζονταν πολλοί μαθητές. Οι λόγοι σύμφωνα με τον ιεραπόστολο για τους οποίους συνέβαινε αυτό είναι *«η άγνοια αλλά και η ανοησία των γονέων (πιθανόν εννοεί ότι εύκολα παρασύρονταν από τους εχθρούς της ιεραποστολής), η δυσκολία των ίδιων να εκτιμήσουν την πρόοδο των παιδιών τους και τέλος η προτίμηση που έδειχναν οι μικροί μαθητές στο παιχνίδι και την τεμπελιά παρά στην προσπάθεια της μελέτης»*. (*The Missionary Herald, 1841, σ. 112*). Παράλληλα αν και ορισμένες εφημερίδες προσπάθησαν να προκαταβάλλουν την τοπική κοινωνία αρνητικά απέναντι στους μισιονάριους κανένας από τους μαθητές δεν κράτησε αποστάσεις από το σχολείο γεγονός που χαροποίησε ιδιαίτερα τους ιερωμένους. Ο συνολικός αριθμός των παιδιών που έχουν γραφτεί σε αυτό από την αρχή της λειτουργίας του είναι 336. Ωστόσο καθημερινά παρουσιάζονται περίπου στους εκατό μαθητές.

Το μεγαλύτερο μέρος των παιδιών παρουσιάζει σημαντική πρόοδο στα μαθήματα του σχολείου προς ικανοποίηση των γονιών αλλά και των κυβερνητικών εκπροσώπων που παρακολουθούν στενά την πορεία του σχολείου και εκτιμούν βαθύτατα το ιεραποστολικό έργο. Μάλιστα ο Ανώτατος στρατιωτικός Διοικητής της περιοχής εκφράζει την άποψή του ότι οι Μανιάτες όφειλαν να αγιοποιήσουν τους ιερωμένους ως μέγιστη τιμή για τις υπηρεσίες τους προς το έθνος των Ελλήνων! Φαίνεται ότι οι πολιτικές Αρχές του κράτους βλέπουν με συμπάθεια τις δράσεις των προτεσταντικών εταιρειών.

Αναφορικά με το Ελληνικό Σχολείο, ο Λέιμπερν επισημαίνει στο γράμμα του προς την Α.Β.С.Ғ.М. ότι σκοπός του είναι η παροχή υψηλής γνώσης στους μαθητές. Ο δάσκαλος που έχουν κατορθώσει να βρουν, ο Ιωαννίδης, είχε φοιτήσει σε σχολείο του Κινγκ στην Αθήνα και στη συνέχεια επιλέχθηκε από την Κυβέρνηση της χώρας μαζί με άλλους μαθητές να σπουδάσει στη Γερμανία και συγκεκριμένα στο Πανεπιστήμιο της Λειψίας. Αφού παρέμεινε εκεί για αρκετά χρόνια λαμβάνοντας μόρφωση υψηλού επιπέδου, επέστρεψε κατά τη διάρκεια του 1839 στην Ελλάδα προσπαθώντας να διδάξει σε κάποιο από τα κυβερνητικά σχολεία. Καμία όμως θέση δεν ήταν διαθέσιμη για τον ίδιο. Μετά από πρόσκληση των Χιούστον και Λέιμπερν δέχτηκε να δουλέψει στο Ελληνικό σχολείο τους. Άλλωστε το γεγονός ότι είχε σπουδάσει στη προτεσταντική Γερμανία ήταν ένα στοιχείο που συνέβαλλε στην επιλογή του. Ο Λέιμπερν αναφέρει ότι πρόκειται για έναν άνθρωπο με φιλελεύθερες απόψεις που τείνει μάλιστα να καταδικάζει τις θρησκευτικές προκαταλήψεις των συμπολιτών του. Το σχολείο αποτελείται από τριάντα δύο μαθητές και είναι τριτάξιο. Το πρόγραμμα σπουδών περιλαμβάνει Αριθμητική, Γεωγραφία, Ιστορία, Λατινικά, Αρχαία και πιθανόν Νέα Ελληνικά, Ιερά ιστορία και Φωνητική. Μάλιστα σκέφτονται να προσθέσουν και τη διδασκαλία της Αγγλικής Γλώσσας. Ο Doct. Gallatti εξακολουθεί να διδάσκει Γεωμετρία και μια φορά την βδομάδα εκφωνεί λόγο που έχει γραφτεί από τους ιεραπόστολους και έχει μεταφραστεί από τον ίδιο. Κάθε Κυριακή, όπως έχει ήδη αναφερθεί, 25-30 μαθητές παρευρίσκονται με τη θέλησή τους στο σχολείο για την ανάγνωση και μελέτη σημείων του Ευαγγελίου υπό την καθοδήγηση του Ιωαννίδη. Μάλιστα αρκετές φορές συμμετέχουν και πολίτες. Στην αρχή και το τέλος της συγκέντρωσης τα παιδιά έψελναν ένα σύντομο ύμνο και ο πιο προχωρημένος μαθητής του σχολείου απάγγελλε μια μικρή προσευχή. Συνήθως ο ανιψιός του κυβερνήτη της περιοχής εκτελούσε αυτό το καθήκον. Ο Λέιμπερν ελπίζει ότι όταν τα οικονομικά της εταιρείας το επιτρέψουν θα προσλάβουν περισσότερους δασκάλους για το σχολείο καθώς και τον απαραίτητο εξοπλισμό για τη διεξαγωγή πειραμάτων, επειδή μια τέτοια κίνηση θα επέκτεινε τη σφαίρα επιρροής τους στην τοπική κοινωνία. Γενικότερα οι προτεστάντες εστίαζαν τη μελέτη τους στις φυσικές επιστήμες και πίστευαν ότι μόνο κάτι που μπορεί να αποδειχθεί είναι και ορθό. Ο ιεραπόστολος ελπίζει ότι με τη βοήθεια των πειραμάτων θα πείσει τους ανθρώπους της περιοχής *«ότι οι κεραυνοί δεν είναι κατασκευασμένοι από σίδερο αλλά από ένα έξυπνο υγρό που ονομάζεται ηλεκτρισμός»*. Φανερόνοντας με αυτό τον τρόπο την υπεροψία του απέναντι στους «αμόρφωτους και απαίδευτους» Μανιάτες, θέλει να

τους αποδείξει ότι μπορεί να πλανεύονται και σε πιο ουσιαστικά ζητήματα (πιθανόν εννοεί ζητήματα θρησκευτικής φύσης).

Στα μελλοντικά σχέδια της ιεραποστολής είναι η ίδρυση σχολείου θηλέων το οποίο έπρεπε να είχε λειτουργήσει αρκετό καιρό πριν. Ωστόσο η δυσκολία να βρεθεί ικανή δασκάλα μετά από επανειλημμένες προσπάθειες των ιεραποστόλων είχε εμποδίσει τη σύσταση του. Παράλληλα ο Λέιμπερν διαπιστώνει τη προκατάληψη που υπάρχει στη χώρα, αλλά και στα περισσότερα μέρη της Ανατολής, αναφορικά με τη γυναικεία εκπαίδευση. Ειδικότερα στη περιοχή της Αρεόπολης ο ιεραπόστολος επισημαίνει ότι υπάρχουν μόνο τρεις γυναίκες που γνωρίζουν ανάγνωση. Οι ελπίδες των μισιονάριων αναπτρώνονται όταν κάποια «κυρία» από την Αθήνα συνεισφέρει το ποσό των πενήντα δολαρίων στον προτεσταντικό σταθμό για τη σύσταση σχολείου θηλέων. Παράλληλα κύριο μέλημα τους είναι η εύρεση κατάλληλης καθηγήτριας. Στη συνέχεια του γράμματος ο Λέιμπερν επισημαίνει ότι για να είναι σε θέση να προσλάβουν νέα δασκάλα θα αναγκαστούν να απολύσουν κάποιον άλλο καθηγητή, πιθανόν λόγω της έλλειψης οικονομικών πόρων. Συγκεκριμένα πρόκειται για τον καθηγητή Φυσικής του Ανώτερου σχολείου ο οποίος, σύμφωνα με τον ιερωμένο, δεν είναι πλήρως αφοσιωμένος στο ιεραποστολικό έργο.

Ο Λέιμπερν αναφέρεται και στη διανομή βιβλίων στην ευρύτερη περιοχή επισημαίνοντας ότι δεν έχει προχωρήσει ιδιαίτερα. Οι Έλληνες *δεν ενδιαφέρονται για το διάβασμα*, θα δηλώσει απογοητευμένος. Την ίδια περίοδο ορισμένοι εκκλησιαστικοί παράγοντες αντιτάσσονται σε αρχές της ορθόδοξης παράδοσης υποστηρίζοντας τη μετάφραση της Αγίας Γραφής στην καθομιλουμένη και την επιμελή μελέτη αυτής στην κοινότητα, την ανάγκη ύπαρξης ενός διαφωτισμένου κλήρου και το τακτικό κήρυγμα. Οι προτεστάντες παρακολουθούν με ενδιαφέρον και ευχαρίστηση αυτή τη διαμάχη που έχει ξεσπάσει εντός του εκκλησιαστικού περίγυρου προφανώς γιατί συμφέρει τις προτεσταντικές τους βλέψεις. Ο Λέιμπερν τελειώνει το γράμμα του τονίζοντας την αισιοδοξία του για το μέλλον του ιεραποστολικού τους σταθμού και ζητώντας από τους αναγνώστες του περιοδικού να προσεύχονται για τους ίδιους (*The Missionary Herald*, 1841, σσ. 112-114).

Δυστυχώς για τους δύο Αμερικάνους ιερωμένους η ιεραποστολή της Αρεόπολης δεν εξελίχθηκε όπως θα προσδοκούσαν. Η κυβέρνηση της Ελλάδας απαίτησε το μάθημα της ορθόδοξης κατήχησης στα σχολεία της χώρας να διδάσκεται από Έλληνα

ιερέα (πιθανότατα και δάσκαλο) διορισμένο από τη πολιτεία (Θαναηλάκη, 2005, σ. 298). Ο κατηχητής θα αναλάμβανε τη θρησκευτική καθοδήγηση των μαθητών είτε με τη μελέτη του Ευαγγελίου είτε με την κατήχηση. Το μάθημα μάλιστα προοριζόταν να πραγματοποιείται εντός των Ορθόδοξων ναών. Οι προτεστάντες δεν ήταν δυνατό να υποκύψουν σε αυτές τις πιέσεις. Οι δογματικές διαφορές όπως η λατρεία των εικόνων, της Θεοτόκου, καθώς και σημεία που αφορούν την τέλεση των Μυστηρίων της Ορθόδοξης Εκκλησίας, δε γινόταν να αφήσουν αδιάφορους τους μισιονάριους. Το ιεραποστολικό περιοδικό *The Missionary Herald* επισημαίνει ότι πίσω από τη συγκεκριμένη κίνηση της Κυβέρνησης υποκρύπτεται η επίδραση της ορθόδοξης Εκκλησίας της Ελλάδος. Υπό αυτές τις συνθήκες η συνέχιση λειτουργίας των προτεσταντικών σχολείων ήταν ανέφικτη. Ο Κινγκ καταβάλει πολλές προσπάθειες ώστε τα μισιοναρικά σχολεία που λειτουργούν να απαλλαγούν από αυτή την απόφαση. Οι συνομιλίες με πολιτικούς και διοικητικούς παράγοντες είναι συχνές αλλά μάταιες. Η κυβέρνηση εμμένει στις αποφάσεις της. Η κατήχηση θα γινόταν από Ορθόδοξο ιερωμένο εντός της εκκλησίας. Εντύπωση ωστόσο προκαλεί το γεγονός ότι ο ιεραπόστολος Χιλλ δέχτηκε την ορθόδοξη κατήχηση στο σχολείο του αλλά και την τοποθέτηση εικόνων σε μια προσπάθεια να διαφυλάξει την ομαλή λειτουργία του εκπαιδευτηρίου.

Η πίεση που ασκήθηκε αναγκάζει τους Χιούστον και Λέιμπερν να κλείσουν το 1841 τα ιεραποστολικά εκπαιδευτήρια που είχαν συσταθεί στη μικρή πόλη της Αρεόπολης (Σμυρναίος, 2006β, σ. 128. Θαναηλάκη, 2005, σ. 83). Ωστόσο αντιδράσεις για τη λειτουργία των σχολείων παρατηρήθηκαν και αρκετά πιο πριν όταν κάποιοι προσπάθησαν ανεπιτυχώς να τοποθετήσουν εικόνα σε κάποιο από τα κτήρια (Θαναηλάκη, 2005, σ. 106). Η κυβέρνηση καθώς και άλλοι πολιτικοί παράγοντες της περιοχής φαίνεται ότι επιθυμούσαν τη διατήρηση των εκπαιδευτηρίων *«την οποίαν άλλως εθεώρει ωφέλιμον εις τον τόπον»* (Θαναηλάκη, 2005, σ. 76). Παράλληλα πολλά χρόνια μετά την εγκατάλειψη του σταθμού της Αρεόπολης από τους μισιονάριους, ο Μιχαήλ Καλαποθάκης (μαθητής ενός από τα σχολεία εκεί και ο μετέπειτα ιδρυτής της Α' Ελληνικής Ευαγγελικής Εκκλησίας στην Αθήνα και της Β' στο Βόλο) θα μαρτυρήσει την οργή του θείου του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη για το κλείσιμο των σχολείων: *«Πάντες όσοι ηντύχησαν να συναναστραφώσι μετά του μακαρίτου Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη ήκουσαν αυτόν πολλάκις καταρώμενον τους αιτίους της διαλύσεως των εν Αρεοπόλει Αμερικανικών*

σχολείων, το προϊόν τούτο των πολυχρόνιων προσπαθειών του παρά τω Κ. Κιγγ» (Αστήρ της Ανατολής, αρ. 171, 22.4.1861). Παράλληλα ο Καλαποθάκης τρέφοντας ιδιαίτερη εκτίμηση προς τον Κινγκ επισημαίνει ότι το δικό του έργο «ήταν συνέχεια του έργου της American Board στην Ελλάδα μέσω του προσώπου και του έργου του Dr. King, διότι αν δεν ήταν εκείνος, ο οποίος με επείγουσες και επανειλημμένες ενέργειες ίδρυσε το σχολείο της Αρεόπολης, ο συγγραφέας αυτών των γραμμών θα είχε γίνει στρατιωτικός ή θα κατείχε κάποια άλλη σπουδαία θέση ως δημόσιος άνδρας στην Ελλάδα, αλλά δεν θα απολάμβανε ποτέ την τωρινή ελπίδα του στο Χριστό και δεν θα κατείχε τη σημερινή ωφέλιμη θέση τους ως κήρυκας του σταυρού του Χριστού». (*Report of the American Board of Commissioners for Foreign Missions, Fifty- Ninth Annual Meeting, 1869*, σ. 13).

Λίγο καιρό πριν την αναχώρησή του από την Αρεόπολη, ο Λέιμπερν και η οικογένειά του έπεσαν θύματα ληστείας και παραλίγο να έχαναν ακόμα και τις ζωές του αν οι γείτονες αργούσαν να αντιληφθούν την κατάσταση. Ο ιεραπόστολος ενημερώνει την εταιρεία για την απόφαση να τερματίσουν τη λειτουργία των σχολείων και δηλώνει ανήμπορος να σταλθεί σε άλλη ιεραποστολή. Ο Χιούστον ωστόσο ετοιμαζόταν να ενταχθεί δυναμικά στην αποστολή της Περσίας για τον εκπροτεσταντισμό των Νεστοριανών. Η απροσδόκητη όμως αρρώστια της συζύγου του τον αναγκάζει να παραιτηθεί από την ιεραποστολή. Η Ορθόδοξη Εκκλησία, σε αντίθεση με τις υπόλοιπες Εκκλησίες της Ανατολής Μεσογείου, φάνηκε ότι ήταν δύσκολο να εμβολιαστεί από τις αρχές του προτεσταντικού δόγματος. Ο χαρακτήρας, οι αντιλήψεις των Ελλήνων αλλά και τα ισχυρά θεμέλια της Ορθοδοξίας στη χώρα στάθηκαν ικανά να αντικρούσουν την ευαγγελική εισβολή. (*The Missionary Herald, 1842*, σ. 5, 121, σσ. 140-143, 431, *Report of the American Board of Commissioners for Foreign Missions, Thirty-Third Annual Meeting, 1842*, σσ. 100-102).

ΕΠΙΛΟΓΟΣ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η ιεραποστολική δραστηριότητα των αμερικανικών αλλά και αγγλοσαξονικών ευαγγελικών εταιρειών έκανε τα πρώτα της βήματα κατά τη διάρκεια του 18^{ου} αιώνα, αιώνα καθοριστικού για την άνθιση του προτεσταντικού δόγματος. Οι ποικίλες κοινωνικές, γεωπολιτικές, οικονομικές και θρησκευτικές αλλαγές που πραγματοποιούνται στις κοιτίδες του προτεσταντισμού, Βόρειο-Κεντρική Ευρώπη και Αμερική, ενισχύουν σημαντικά τη δράση των μισιοναρίων σε αρκετές περιοχές της υφελίου. Έχοντας πίστη σε μια *ιδιαίτερη αποστολή* που τους είχε ανατεθεί, στόχευαν στη διάδοση του Ευαγγελίου στους ειδωλολάτρες.

Σημαντική υπήρξε η παρουσία των ευαγγελικών στο χώρο της Ανατολικής Μεσογείου. Μάλιστα αρκετές προτεσταντικές εταιρείες δημιούργησαν ιεραποστολικούς σταθμούς σε διάφορα μέρη της Ελλάδας, όπως τα νησιά του Αιγαίου, η Αττική, η Πελοπόννησος κ.α. Ο Ιωνάς Κινγκ, απεσταλμένος της A.B.C.F.M., καθώς και ο Ιωάννης Χίλλ, απεσταλμένος της D.F.M.S., δραστηριοποιήθηκαν κυρίως στην Αθήνα. Ο ιερωμένος Χίλδνερ ορίζεται ως υπεύθυνος από την C.M.S. στην Ερμούπολη της Σύρου ενώ ο Ρίγκς, ο Μπέντζαμιν, ο Χιούστον και ο Λέιμπερν τοποθετούνται από την A.B.C.F.M. στην Πελοπόννησο και συγκεκριμένα στο Άργος και την Αρεόπολη της Μάνης.

Η έρευνα που πραγματοποίησα επικεντρώθηκε στη δραστηριότητα που ανέπτυξαν οι ιεραπόστολοι σε αυτές τις δύο πόλεις της Νότιας Ελλάδας. Η εκπαιδευτική προσφορά τους υπήρξε ιδιαίτερα σημαντική καθώς συνέβαλλαν σε μεγάλο βαθμό στην εγγραμματοσύνη της τοπικής κοινωνίας μέσα από την ίδρυση εκπαιδευτηρίων και τη διανομή θρησκευτικών βιβλίων και φυλλαδίων. Αξίζει να επισημανθεί παράλληλα η έμφαση που δόθηκε στη γυναικεία εκπαίδευση με τη δημιουργία σχολείων θηλέων. Ωστόσο μέσα από την έρευνα οδηγήθηκα στο συμπέρασμα ότι ο σκοπός του εκπαιδευτικού τους έργου ήταν καθαρά προπαγανδιστικός και επιδίωκε τον προσηλυτισμό των Ελλήνων στο προτεσταντικό δόγμα αλλά και την αλλοίωση της Ορθόδοξης Εκκλησιαστικής Παράδοσης. Οι έντονες αντιδράσεις τόσο των Εκκλησιαστικών Αρχών όσο και του απλού λαού ανάγκασαν τους προτεστάντες να τερματίσουν την λειτουργία των ιεραποστολικών σταθμών.

Στο πλαίσιο της πτυχιακής μου εργασίας προσπάθησα να παραθέσω σημαντικά στοιχεία που προέκυψαν μέσα από την έρευνά μου αναφορικά με τη δράση των μισιοναρίων. Επέλεξα, μάλιστα, να αναφερθώ στα στοιχεία εκείνα που, κατά την κρίση μου, αναδεικνύουν τα κίνητρα και τον χαρακτήρα αυτής της δράσης ο οποίος είναι σαφέστατα προσηλυτιστικός. Η έρευνα αυτή ξεκίνησε έχοντας στο μυαλό μου κάποια ερωτηματικά. Την κλείνω με τη διαπίστωση ότι οι απαντήσεις που προέκυψαν προσέθεσαν άλλα, μεγαλύτερα, ερωτηματικά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία:

Βιβλία

- 1) Θαναηλάκη, Πόλλη (2005), *Αμερική και προτεσταντισμός: Η «Ευαγγελική Αυτοκρατορία» και οι οραματισμοί των Αμερικανών μισιονάριων για την Ελλάδα το 19^ο αιών*, Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.
- 2) Θαναηλάκη, Πόλλη (2011), *Αμερικάνικα όνειρα και ιεραποστολικός ρομαντισμός- Το προτεσταντικό βιβλίο και η «μάχη» των εκδόσεων στη Νότιο-Ανατολική Μεσόγειο το 19^ο αιώνα*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- 3) Χαρίτος, Χαράλαμπος Γ. (2009), *Σελίδες εκπαιδευτικής ιστορίας της Νεότερης Ελλάδας*, Βόλος : Πανεπιστημιακές εκδόσεις Θεσσαλίας.
- 4) Σμυρναίος, Αντώνιος (2006 α), *Στα ίχνη της Ουτοπίας, Το «Φιλελληνικόν Παιδαγωγείον» Σύρου και η Προτεσταντική Ομογενοποίηση της Οικουμένης κατά τον 19^ο αιώνα*, Αθήνα : Σύλλογος προς διάδοσιν ωφελίμων βιβλίων.
- 5) Σμυρναίος, Αντώνιος (2006 β), *Μετέωρος Ζήλος, Προτεσταντική προπαιδεία και Νεοελληνική Εκπαίδευση κατά το 19^ο αιώνα.*, Αθήνα : Εκδόσεις Ψηφίδα.

Περιοδικά

Αστήρ της Ανατολής, αρ. 171, 1861.

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία:

Βιβλία

- 1) Dogan, Mehmet Ali (2013), *American Board of Commissioners for foreign missions (A.B.C.F.M.) and “nominal Christians”: Elias Riggs (1810-1901)*

and American missionary activities in the Ottoman Empire, Department of Languages and Literature, University of Utah.

- 2) Doğan Mehmet Ali (2011), «Elias Riggs and the Missionary Activities of the American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM) in Greece (1832-1838)», *International Review of Turkology*, 4:8, σσ. 1-22.
- 3) Edwards, Bela Bates (1832), *Biography of self taught men. With an introductory essay*. Boston: Perkins and Marvin, 114, Washington Street.
- 4) *Memorial Service for the late rev. Elias Riggs, D.D., LL.D., Missionary of the American Board of Commissioners for Foreign Missions*.
- 5) Nevn, Alfred, D.D., LL. D. (1880), *Encyclopedia of the Presbyterian Church in the United States of America*, Philadelphia.
- 6) Tracy, Joseph (1842), *History of the American Board of Commissioners for Foreign Missions*, Boston: Mission House.
- 7) Riggs, Elias (1891), *Reminiscences for my children, by Elias Riggs, Missionary of the ABCFM in Greece and Turkey*.

Περιοδικά

- 1) *The Missionary Herald*, vol. xxix, (1833).
- 2) *The Missionary Herald*, vol. xxxi, (1835).
- 3) *The Missionary Herald*, vol. xxxii, (1836).
- 4) *The Missionary Herald*, vol. xxxiii, (1837).
- 5) *The Missionary Herald*, vol. xxxiv, (1838).
- 6) *The Missionary Herald*, vol. xxxv, (1839).
- 7) *The Missionary Herald*, vol. xxxvi, (1840).
- 8) *The Missionary Herald*, vol. xxxvii, (1841).
- 9) *The Missionary herald*, vol. xxxviii, (1842).
- 10) *The Religious Monitor and Evangelical Repository*, vol. xiv , (1837-1838).
- 11) *Foreign Missionary Chronicle*, vol. vi, (1838).
- 12) *Foreign Missionary Chronicle*, vol. vii, (1839).
- 13) *Report of the American Board of Commissioners for Foreign Missions, Twenty- Seventh Annual Meeting, (1836), Boston*

- 14) *Report of the American Board of Commissioners for Foreign Missions, Twenty- Eight Annual Meeting*, (1837), Boston.
- 15) *Report of the American Board of Commissioners for Foreign Missions, Twenty- Nine Annual Meeting*, (1838), Boston.
- 16) *Report of the American Board of Commissioners for Foreign Missions, Thirtieth Annual Meeting*, (1839), Boston.
- 17) *Report of the American Board of Commissioners for Foreign Missions, Thirty-First Annual Meeting*, (1840), Boston.
- 18) *Report of the American Board of Commissioners for Foreign Missions, Thirty-Third Annual Meeting*, (1842), Boston.
- 19) *Report of the American Board of Commissioners for Foreign Missions, Fifty- Ninth Annual Meeting*, (1869), Boston.
- 20) *Necrological Report Presented to the Alumni Association of Princeton Theological Seminary at its Annual Meeting, May 10th, 1887*, Princeton.
- 21) *Necrological Reports and Annual Proceedings of the Alumni Association of the Princeton Theological Seminary*, vol. I (1875-1889).
- 22) *Twenty- Ninth Annual Report of the American Board of Commissioners for Foreign Missions*, (1838).

Πηγές από το Διαδίκτυο:

- 1) Ο Προτεστάντης ιεραπόστολος Ιλίας Ριγκς, η αποστολή του στην Ελλάδα και τα σχολεία του στο Άργος, (2009, Σεπτεμβρίου 5). Ανακτήθηκε από <https://argolikivivliothiki.gr>
- 2) Η εκπαίδευση στο Άργος επί Καποδίστρια (1828-1832) (2009, Μαΐου 29). Ανακτήθηκε από <https://argolikivivliothiki.gr>
- 3) Ιδιαίτερο Παρθεναγωγείο Άργους (1828-1832) (2009, Ιουνίου 1) Ανακτήθηκε από <https://argolikivivliothiki.g>
- 4) Δημόσιο Αλληλοδιδασκτικό Σχολείο Άργους (1828-1832) (2009, Μαΐου 30) Ανακτήθηκε από <https://argolikivivliothiki.gr>
- 5) Κισκήρα, Κωνσταντία Π. (1995), *Το περιοδικό Missionary Herald, Μια αθησαύριστη πηγή για την ιστορία του Μικρασιατικού Ελληνισμού*, Δελτίο

Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, Ανακτήθηκε από
<http://ejournals.epublishing.ekt.gr>

- 6) Κισκήρα, Κωνσταντία Π. (1997), *Προτεστάντες ιεραπόστολοι στην καθ' ημάς Ανατολή 1819-1914: Η δράση της American Board*, Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, Ανακτήθηκε από <http://ejournals.epublishing.ekt.gr>
- 7) Παχουνδάκης, Ισίδωρος (2010), *Η δημιουργία δημόσιας ταυτότητας των Ευαγγελικών στην Ελλάδα μέσω της παιδείας από το 1821 και μετά. Η εκπαιδευτική και εκδοτική δραστηριότητα των Διαμαρτυρομένων στην Ελλάδα*, Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών, Ανακτήθηκε από <http://www.eens.org>

